

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LYNGBY-BOGEN

2008

LYNGBY-BOGEN

2008

Indholdsfortegnelse

<i>Peter Thorning Christensen</i> Nordfronten af Københavns Befæstning <i>Københavns nyere Befæstnings historie</i>	5
<i>Peter Hvidtfeldt</i> Søerne og de vejløse skove <i>Fund fra den ældre stenalder i Lyngby-Taarbæk</i>	97
<i>Jepp Tønsberg</i> Lyngby Assistens Kirkegård	129
Navneregister	173

LYNGBY-BOGEN 2008

er redigeret af stadsarkivar, ph.d. Jeppe Tønsberg
og udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune

Papiret er 115 g Profisilk

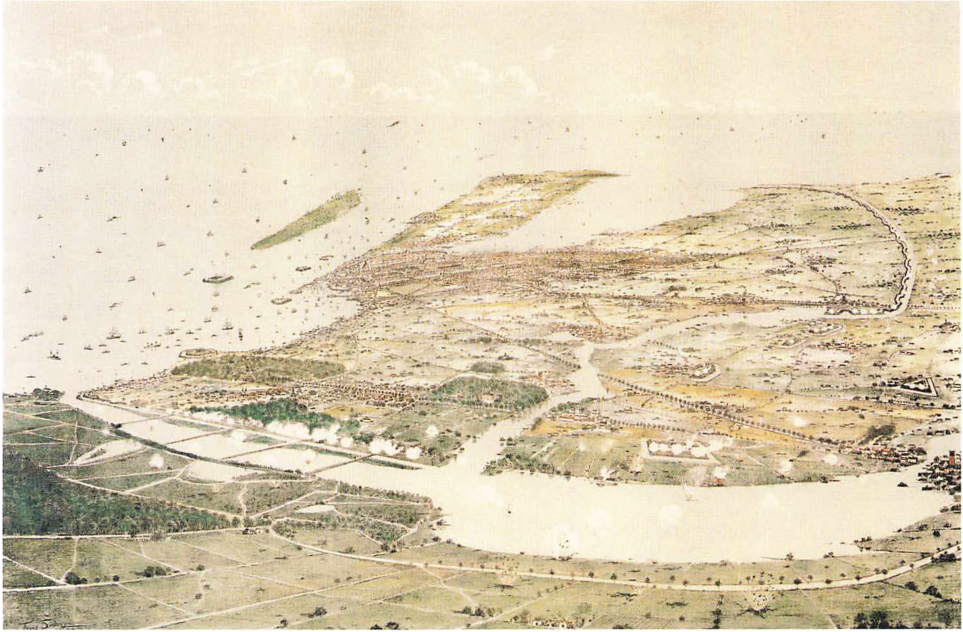
Sat og trykt hos A. Rasmussens Bogtrykkeri, Ringkøbing
i 2000 eksemplarer.

Ekspedition: Byhistorisk Samling, Lyngby Hovedgade 2, 2800 Lyngby,
telefon 4588 4383, telefax 4588 8627, e-mail: bysam@ltk.dk

ISBN 978-87-87298-40-7

ISSN 0107-7848

Udsnit af Kort- og Matrikelstyrelsens kort og luftfotografier er gengivet med Kort- og Matrikelstyrelsens tilladelse, © Kort- og Matrikelstyrelsen (288).

Omslagsbilledet, der er tegnet af Franz Sedivý, blev bragt som følgeblad til Familie Journalen i 1887. Det viser en kombination af en tænkt gengivelse af den kommende befæstning og et scenarie, der gengiver et tænkt angreb på denne befæstning. Gengivelsen af befæstningen, der først blev færdig i 1894 og da så noget anderledes ud, viser hvordan kunstneren havde tænkt den eller eventuelt havde fået den beskrevet af sagkyndige. Kunstneren har for at få plads til hele Københavns opland været nødt til at vride perspektivet, så Saltholm er blevet trukket ind mod Amager.

Størstedelen af de fjendtlige aktiviteter, som vi kan se, kommer fra tropper, der har taget opstilling i en bue fra Lyngby Sø og østover ind i Dyrehaven. De beskyder Nordfrontens anlæg, der besvarer ilden. Resten af de fjendtlige styrker må have taget opstilling uden for Vestvolden og mellem Herlev og Bagsværd Sø, hvor befæstningen også beskydes.

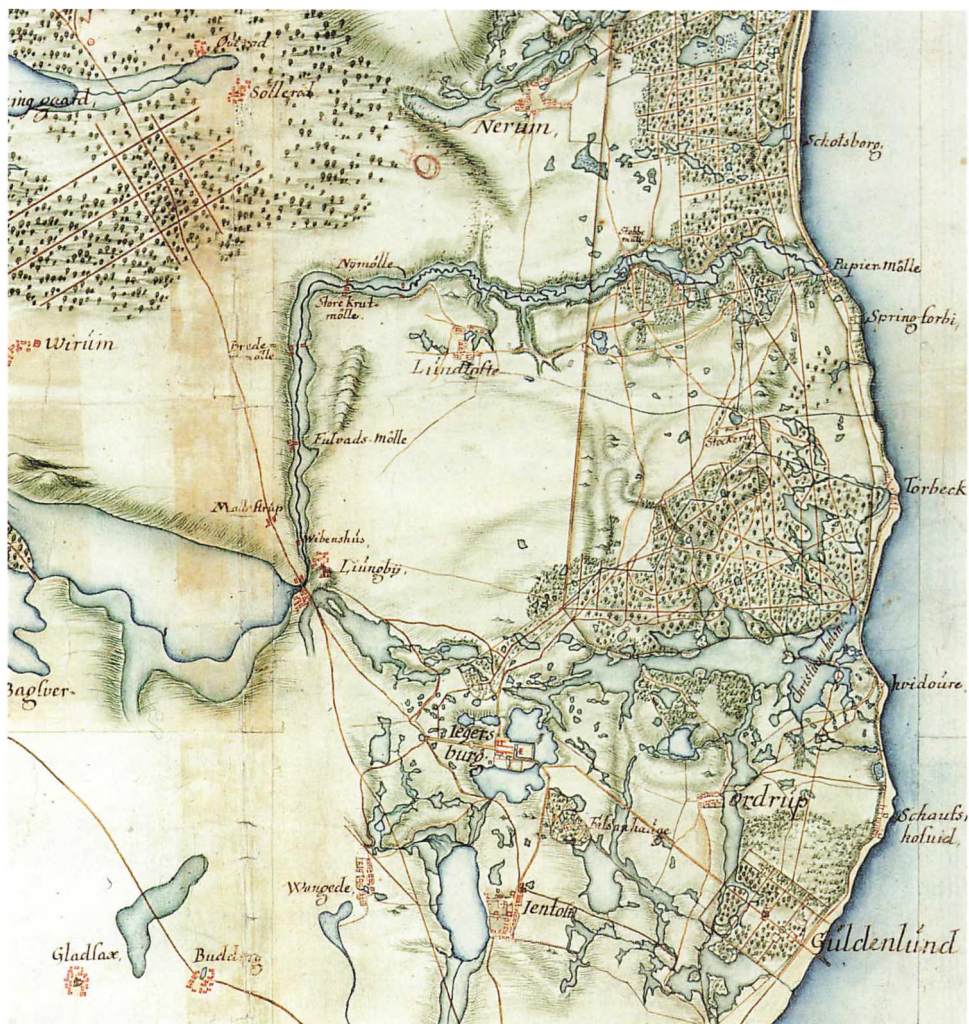
På grund af beskæringen af terrænet mangler »Hullet i Nordfronten« med Lundtoftesletten, Fortunfort (der endnu ikke var opført) og Eremitagesletten; og på grund af tidspunktet, 1887, mangler også Bagsværdfort og Gladsaxe fort. Desuden er Middelgrundsfort, måske også på grund af tidspunktet, placeret for tæt ved byen i den forkerte ende af Middelgrundten.

Fæstningskanalen mellem Lyngby og Ermelunden er svulmet op. Fra egentlig at skulle være en smal kanal er den vokset og er blevet afbilledet som en sø, og Nordre Oversvømmelses bassiner er kommet til at fremstå meget regulære og firkantede samt uden en slutdæmning mod Øresund.

Når disse anker er fremført er der kun at sige, at det er en herlig, rimeligt nøjagtig topografisk gengivelse af Københavns omegn – specielt Gentofte, Lyngby, Gladsaxe og Husum - med Lyngbyvej, Jægersborg Allé og Frederiksundsvej som de primære bærende elementer, men også med Amager Landevej, Roskildevej og Gl. Køge Landevej som topografiske vejvisere. Den indeholder mange detaljer, som kan jävnføres med den nutidige topografi.

Men navnlig viser tegningen på en anskuelig og let forståelig måde, hvad Københavns Befæstning i store træk handlede om.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

Udsnit af jagtkort over Nordøstsjælland fra slutningen af 1600-tallet. Kortet er for sin tid meget nøjagtigt og viser mange interessante detaljer i landskabet, som nu 300 år senere er svære at forestille sig, f. eks. Mølleådens naturlige bugtede forløb. Syd for Dyrehaven mellem Lyngby og Øresund ses området med de mange søer, som spiller en stor rolle i denne bogs to første kapitler. Langs Dyrehavens sydlige grænse ses resterne af Ørdrup Fjord med øen Bloksbjerg, og lige øst for Lyngby ses den store Lyngby Mose. Disse vandstrøg har været langt mere farbare for indlandssejlsads i en periode i stenalderen og har givet nem adgang fra Øresund til de store søer omkring Furesøen. Sammen med søerne omkring Jægersborg (Hundesø, Sønder sø og Gentofte Sø) har de desuden givet grundlaget for, at man i slutningen af 1800-tallet kunne om-danne landskabet til et storslet, vandbaseret forsvarsanlæg nord for København. (Rigsarkivet).

Peter Thorning Christensen

Nordfronten af Københavns Befæstning

Denne artikel er en fortsættelse af artiklen »11 millioner kubikmeter furesøvand«, som forfatteren tidligere har skrevet om Københavns Befæstnings oversvømmelsesanlæg. Artiklen blev bragt i Lyngby-Bogen 2003, der havde temaet »Vandet i Lyngby-Taarbæk«. Her følger så en præsentation af resten af Københavns Befæstnings Nordfront med en beskrivelse af baggrunden (fæstningens historie), af Nordfrontens opbygning samt af de enkelte kampanlæg, der udgjorde fronten, og som i en krigssituation skulle beskytte oversvømmelsen og dens forskellige anlæg.

Det har ikke kunnet undgås, at teksten indeholder en del militære fagudtryk. De pågældende dele af en fæstning hedder altså sådan, og det ville føre for vidt at prøve at omskrive fagudtrykkene. Men de er forklaret i ordlisten side 94.

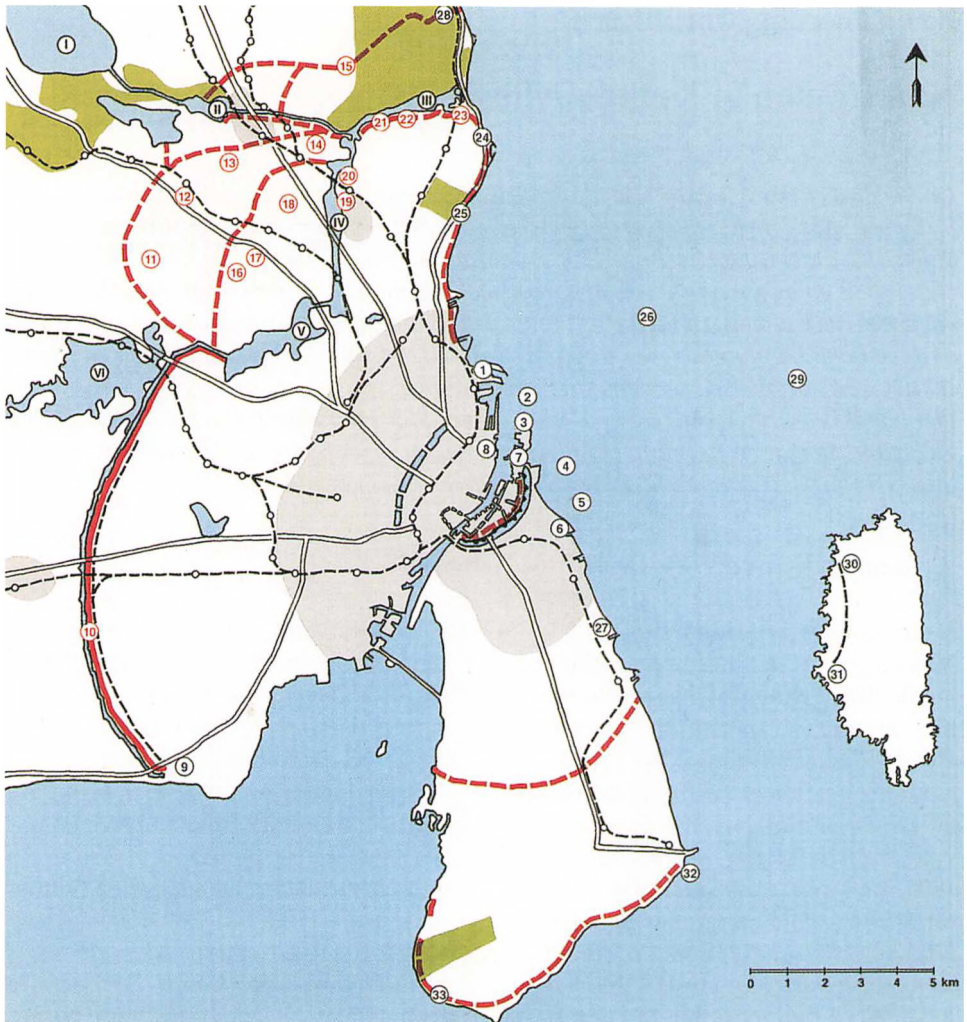
Københavns nyere Befæstnings historie

Befæstningen omkring 1850

Ved midten af det nittende århundrede havde København et næsten akut behov for en ny, fremskudt befæstning. Byens forsvar bestod af en 150-200 år gammel, bastionær fæstning, der allerede ca. 50 år tidligere havde vist sig at være utilstrækkelig, da København i 1807 for første gang siden 1368 - i næsten 450 år - blev angrebet og indtaget efter et omfattende bombardement fra en engelsk belejringsstyrke. Fæstningen havde ikke kunnet holde fjenden på så lang afstand, at et bombardement af de sårbare, tætbefolkede, indre kvarterer kunne forhindres, fordi man siden slutningen af 16-hundredtallet havde undladt at udvide den i takt med den artilleri- og fæstningstekniske udvikling.

Under Den 1. Slesvigske Krig 1848-1850 havde man forsøgt at udbygge forsvaret af forterrænet foran Københavns gamle bastionære befæstning. Ved at bygge en dæmning over Ladegårdsåen vest for Jagtvejen havde man skabt mulighed for at der kunne etablere en passiv hindring for fjenden - et oversvømmelsesområde fra Damhussøen til Leersøen foran cirka halvdelen af fæstningen på Sjællands-siden. Men da krigshandlingerne ikke kom i nærheden af København, blev de fremskudte batterier, der skulle forsvare anlægget, aldrig opført. Krigsministeriet måtte udbetale nogle meget store erstatninger for manglende afgrøder og ødelagte marker, fordi man forsøgsvis afprøvede anlægget i nogle uger. Derfor fik denne -

Peter Thorning Christensen, f. 1946, orlogskaptajn.

Københavns nyere Sø- og Landbefæstning omkring Første Verdenskrig. 1. Kalkbrænderibatteri, 2. Trekroner, 3. Lynetten, 4. Mellemfort, 5. Prøvestenen, 6. Strickers Batteri, 7. Sixtus, 8. Kastellet, 9. Avedørebatteri, 10. Vestvolden, 11. Gladsaxefort, 12. Bagsværdfort, 13. Lyngbyfort, 14. Garderhøjfort, 15. Fortunfort, 16. Tinghøjbatteri, 17. Buddingebatteri, 18. Vangedebatteri, 19. Gentoftebatteri, 20. Bernstorffbatteri, 21. Vestre Ordrupkratbatteri, 22. Østre Ordrupkratbatteri, 23. Christiansholmsbatteri, 24. Hvidørebatteri, 25. Charlottenlundfort, 26. Middelgrundsfort, 27. Kastrupfort, 28. Taarbækfort, 29. Flakfort, 30. Barakkebatteri, 31. Saltholmbatteri, 32. Dragørfort, 33. Kongelundsfort. I. Furesø, II. Lyngby Sø, III. Nordre Oversvømmelse, IV. Søndre Oversvømmelse, V. Utterslev Mose, VI. Kagsåbassinet. Den Første Verdenskrigs feltbefæstningsanlæg er markeret med en rød, stiplede linie. (Tegnet af Gyda Andersen, 1990).

For at undgå uroligheder på de store arbejdspladser, som opførelsen af Københavns Befæstning skabte, oprettedes et korps af politisoldater, de såkaldte gendarmere. En afdeling af gendarmkorpsset var i byggeperioden indkvarteret på Sorgenfri Slot.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

den eneste større - udvidelse af byens gamle fæstning på landsiden i næsten 150 år lov at gå i glemmebogen. Dæmningen lå ubrugt og urørt i en årrække som et upåagtet minde om krigen, der aldrig kom - hertil.

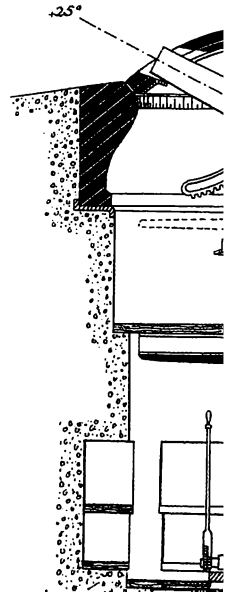
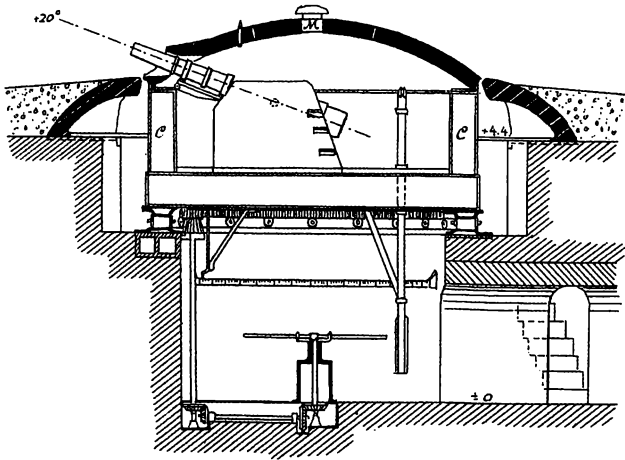
Mindet om problemerne ved en afprøvning af et oversvømmelsesanlæg i utide må dog have lejret sig et eller andet sted, for da man havde bygget den nye befæstning med det meget omfattende og avancerede oversvømmel-

sesanlæg, var der ingen, der foreslog en afprøvning. End ikke i forbindelse med etableringen af Sikringsstyrken under 1. Verdenskrig (1914-1918) blev der sluppet bare en dråbe ud. Anlægget måtte kun bruges, når fjenden stod for døren.

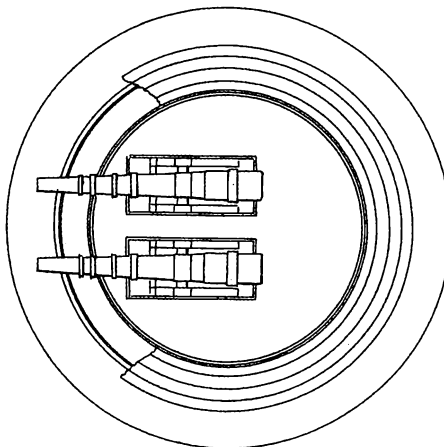
Forsvarskommissionen 1851

I begyndelsen af 1850-erne erkendte såvel regeringen som Rigsdagen med Landstinget og Folketinget, at landets fæstningsforsvar burde tages op til revi-

133
1:100

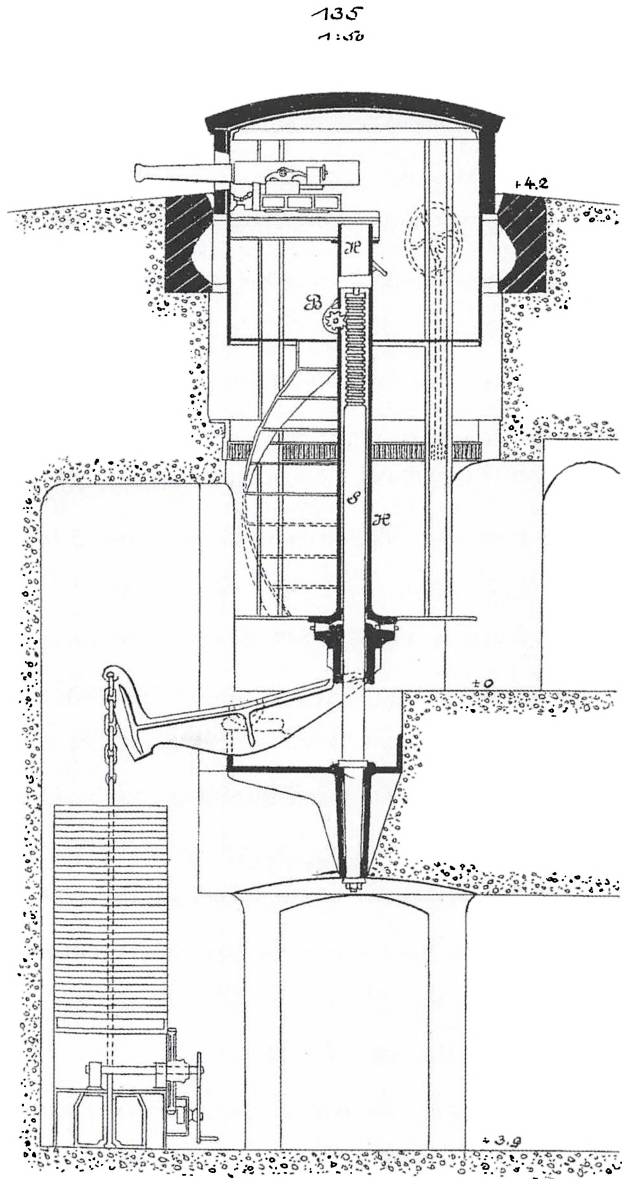
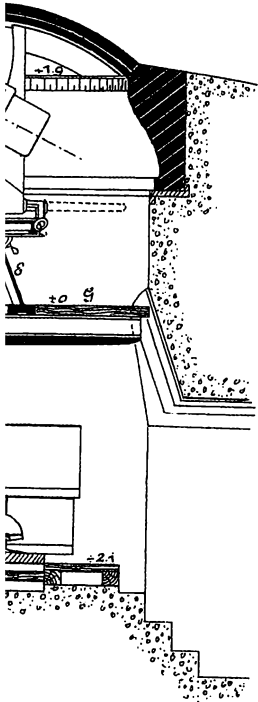
133 a
1:100

Tre af de skydstyper, der anvendtes på Nordfrontens forter, i dette tilfælde Garderhøjfort. Til venstre (i halv størrelse i forhold til de to øvrige) ses et pansertårn med to lange 15 cm jernkanoner. Kanonerne var fremstillet af den svenske kanonfabrik Finspång ved Norrköping. De kunne hver skyde to skud i minuttet. Det tysk fremstillede tårn hvilede med ruller på en stålskinne og blev drejet med udveksling fra et gangspil forned. De to tilsvarende dobbeltårne på Lyngbyfort var af en fransk konstruktion, hvor drejningen skete med udveksling fra et håndsving.

I midten ses en panserlavet med en kort 15 cm stålskanon. Kanonen var fremstillet hos Fried. Krupp i Essen. Den kunne skyde $\frac{3}{4}$ skud i minuttet (d.v.s. tre skud i løbet af 4 minutter) med max. skudvidde 5500 meter. Panserlavetten var fremstillet af Grusonwerk i Magdeburg. Den drejede om en lodret aksel, og panserkuplen skulle hæves en smule før drejning og derefter sættes ned på forpanseret igen før skydning.

Til højre ses et såkaldt forsvindingstårn med en 75 mm hurtigtskydende stålskanon. Kanonen var frem-

stillet hos Fried. Krupp i Essen, og pansertårnet var leveret af Compagnie des Hauts-Fourneaux i Saint-Chamond. Forsvindingstårnet var afbalanceret med en kontravægt, så der kun skulle ringe kraft til at hæve og sænke det. Tårnet var sænket ned i brønden og dermed uden for fjendens skudvidde, mens kanonen blev ladet. Derefter blev tårnet løftet 63 cm, så kanonen kunne skyde, og straks sænket igen. Kanonen kunne skyde 10 skud i minuttet; men da det tog mellem 20 og 40 sekunder at hæve eller sænke tårnet, kunne den høje skudhastighed ikke udnyttes. (A. G. Nyholm: Krigsbygningskunst, 1894, fig. 132-35).

sion med henblik på en om-, ud- og nybygning, idet der manglede moderne fæstningsanlæg såvel i Jylland som ved forbindelsesvejene mellem landsdelene og omkring København.

Der blev nedsat en forsvarskommission i 1851, som skulle udarbejde en betænkning om forsvaret af Jylland og om sikring af forbindelserne mellem landsdelene. Kommissionens konklusion var, at en sikring af rigets hovedstad var en nødvendighed, før man sikrede de øvrige dele af landet. Som følge heraf fik ingeniørkorpset til opgave at udarbejde et forslag til en befæstning, der skulle kunne sikre København mod bombardement såvel fra land- som fra søsiden.

Denne beslutning ville komme til at give en skævdeling af landets fæstningsforsvar til fordel for København, og det blev anledning til begyndelsen på en langvarig, politisk strid - en strid, som kom til at præge Københavns Befæstning og især Landbefæstningen, indtil den blev nedlagt i 1920. Men som også kom til at være med til at forme den nuværende politiske partistruktur.

I 1853 forelagde ingeniørkorpset en befæstningsplan, der gik ud på, at der mod søsiden af hovedstaden skulle anlægges fire nye forter, og at de tre gamle anlæg skulle forstærkes. På landsiden skulle der anlægges 18 forter i en bue omkring byen fra Kalvebod Strand, vest om Frederiksberg Bakke, nordpå over Bellahøj og syd om Utterslev Mose og Emdrup Sø til Øresund.

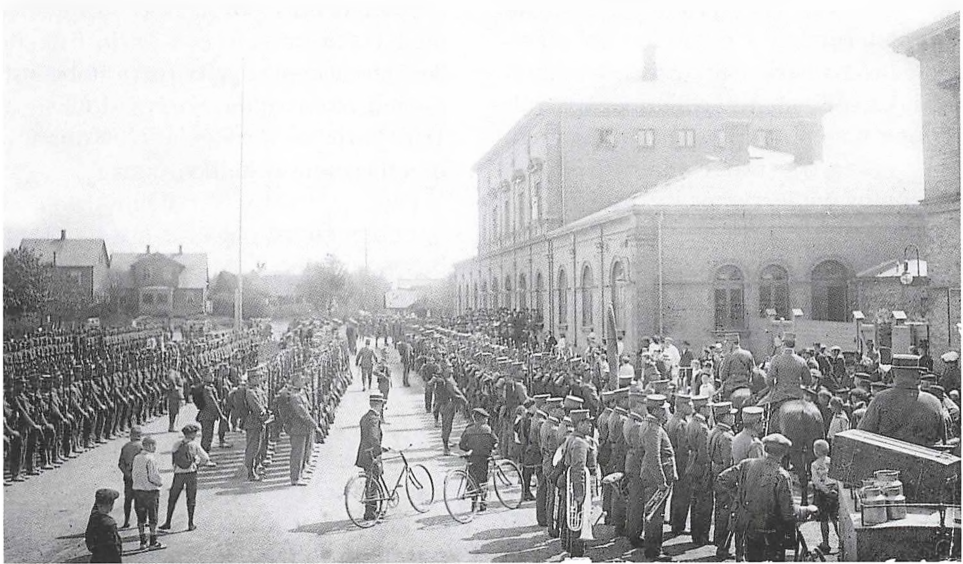
Efter flere års forhandlinger og adskillige ændringer i planerne blandt an-

det med lidt indflydelse fra Krimkrigen vedtog regeringen endelig i 1858 en stærkt reduceret udgave af forslaget, hvor reduktionen gik ud over befæstningen på landsiden af byen, idet forslaget til landbefæstningen forsvandt ud af befæstningsprojektet.

Søbefæstningen 1858-68

»Lov om Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden« af 31. marts 1858 resulterede i, at der fra 1858 til 1868 blev opført en søbefæstning, der hvor man allerede skulle have haft den i 1801. Den kom til at bestå af et kystbatteri lige nord for Københavns Havn ved Ny Kalkbrænderi (Kalkbrænderi Batteri) og to søforter langs Kongedyb (Mellemfort og Prøvestensfort). Prøvestensfort kom til at ligge på næsten samme sted, som det første og det andet Prøvestensfort havde ligget. Det første blev bygget af grundsatte orlogsskibe og en tørdok under Store nordiske Krig, og det andet blev bygget i 1802 af grundsatte orlogsskibe. Det skulle imidlertid i henhold til den oprindelige plan have været opført i stil med Trekroner og skulle også have været færdigt før 1801. Desuden blev der udført omfattende forstærkningsarbejder på de tre gamle anlæg – søfortet Trekroner, søbatteriet Lynetten og kystbatteriet Strickers Batteri.

Relationerne til Krimkrigen var, at regeringen blev kraftigt mindet om, at store udenlandske flådestyrker frit kunne bevæge sig i de danske farvande og derved true blandt andet København. En engelsk styrke på 11 linieskibe og en del

*Indkaldte soldater til Sikringsstyrken er ankommet til Lyngby Station i august 1914. Soldaterne står opstillet på pladsen foran stationen og venter på at blive fordelt til de enkelte anlæg i Københavns Befæstning.
Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk*

mindre enheder gik i marts 1854, som et led i spillet om Nordens neutralitet i forbindelse med et engelsk-fransk angreb på Rusland gennem Østersøen, ned gennem Store Bælt med engelske lodser og ankrede op i Køge Bugt for at lægge et »mildt« pres på de diplomatiske forhandlinger om Danmarks neutralitet under det forestående engelsk-franske angreb på Rusland via Østersøen.

Allerede da man i februar havde erfarede, at den engelske flåde var undervejs, havde den kommanderende general fremsat ønske om en bevilling til opstilling af en hærstyrke på 10.000 mand på Sjælland samt til opførelse af den

foreslåede befæstning på landsiden af København. Pengene blev imidlertid ikke bevilliget. Krimkrigen bragte kortvarigt stor opstandelse, men den svandt hurtigt, selvom der foregik krigshandlinger i Østersøen både i 1854 og 1855. Men følgen blev, at truslen fra søen blev vægtet stærkere i de senere politiske befæstningsforhandlinger.

Resultatet af de ti års søbefæstningsbyggeri blev, at man i 1868 havde en så kraftig befæstning langs kanten af landgrunden på sydsiden af Kongedybet og hen over Kronløbet, at begge hovedsejlløbene til København kunne spærres med artilleriild suppleret med mine-

felter. En eventuel fjende ville kun kunne operere frit nord eller øst for Middelgrunden - uden for Søbefæstningens artilleris rækkevidde - i en afstand, hvorfra hans artilleri næppe ville kunne skade byen i nævneværdig grad.

Forsvarskommissionen 1872 og de provisoriske finanslove

I mellemtiden havde Danmark tabt Den 2. Slesvigske Krig i 1864, men heller ikke under denne krig havde København været truet, blandt andet fordi den danske flåde var stærkere end fjendens. Sejrherren var det stærke og aggressive Preussen, der efter den nye grænsedragning nord for Slesvig ved Kongeåen var kommet foruroligende tæt på de centrale dele af landet og hovedstaden.

Få år efter i 1870 brød den fransk-tyske krig ud, hvor Paris blev indtaget efter et lynangreb og Frankrig tvunget til overgivelse. I Danmark blev sikringsstyrken til Søbefæstningen indkaldt, for at København ikke også skulle blive udsat for et lignende tysk angreb – her dog fra søsiden af byen.

For at få udarbejdet en ny og ajourført forsvarsplan for København og for de øvrige dele af landet nedsattes i 1872 en forsvarskommission, der havde befæstningen af København angik, især lagde vægt på den manglende landbefæstning. Men da Højreregeringen, der havde flertal i Landstinget, ikke kunne blive enige med partiet Venstre, der havde flertal i Folketinget, blev det efter mange forhandlinger ved planerne.

Dette spil gentog sig, da en ny forsvarsplan blev forelagt i forbindelse med Hærlovsforslaget i 1879. Enkelte dele af planen, der berørte Søbefæstningen, som siden Forsvarslovene af 1866 hørte under hæren, blev dog ført ud i livet som enkeltlovsforslag.

Partiet Venstre var nemlig ikke så fjendtligt stemt over for hovedstadens befæstning mod søsiden, som den var overfor en befæstning mod landsiden. Det drejede sig om opførelsen af et nyt Kalkbrænderibatteri i 1880-1881 samt om anskaffelsen af seks 35,5 cm kanoner, der skulle opstilles med to på hvert af anlæggene Kalkbrænderibatteri, Mellemfort og Strickers Batteri. Som en følge af, at Venstres ordfører, Christen Berg, ved den lejlighed havde støttet et forslag om forstærkning af befæstningen med anskaffelsen af disse kanoner, blev disse kanoner senere ofte benævnt »de bergske kanoner«. Men resten af befæstningen blev på grund af Venstres såkaldte visnepolitik ikke til noget. Lovforslaget blev herefter gennemført hvert år med visse ændringer til og med Rigsdagssamlingen 1884/85 uden at blive vedtaget.

På dette tidspunkt havde Højreregeringen imidlertid mistet tålmodigheden, og da der på grund af de gennem nu mange år ikke afholdte forsvarsudgifter var blevet opsparet ca. 60 mio. kr. i statskassen, udstedte regeringen den 1. april 1885 den første af 11 provisoriske finanslove. Den bemyndigede regeringen til »foreløbig at afholde de til Statsstyrelsens forsvarlige Førelse nød-

Et af de vigtigste steder i Københavns Befæstning var Frederiksdal. Her fandtes slusen, der kunne lukke Furesøens vand ud i den planlagte oversvømmelse, som var en af befæstningens hovedbestanddele. Hvis slusen faldt i fjendens hænder uden at være åbnet, kunne det blive skæbnsvangert for forsvaret af hovedstaden. Derfor var Frederiksdal omhyggeligt bevogtet under hele 1. Verdenskrig. Her er indkaldte fra Sikringsstyrken opstillet foran Frederiksdal Kro i august 1914.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

vendige Udgifter«. Dette gentog sig herefter hvert år, indtil den sidste af disse love blev udstedt den 1. april 1893 og gjaldt til 31. marts 1894. Først pr. 1. april dette år blev der efter et politisk forlig om fæstningen vedtaget en ordinær finanslov. Der blev i tiden fra 1885 til 1894 brugt 35.534.333 kr. og 31 øre til opførelse og armering af befæstningen.

Landbefæstningen opføres

Efter udstedelsen af den første provisoriske finanslov i 1885 udførte Ingeniørkorpset en opmåling og detailprojekte-

ring af den kommende sø- og landbefæstning omkring København. Med bevillingerne fra de næste love opførtes en næsten komplet befæstning omkring byen, før forliget i 1894 fik standset de provisoriske finanslove og fæstningsbyggeriet.

Men da havde man nået at bygge en af Europas bedste storbybefæstninger, som blev berømmet i den udenlandske faglitteratur og til dels kopieret i visse andre efterfølgende større udenlandske fæstningsbyggerier.

Byggeperioden fra 1886 til 1894 var

utrolig heldigt »valgt« for Danmark. For lige før og i denne periode skete der en kraftig udvikling i de militære teknologier, som for størstedelen nåede at blive indarbejdet i Københavns Befæstning.

Til bygningen af befæstningens projekterede, kompakte anlæg, der skulle være så små mål for en fjendtlig beskydning som muligt, brugtes beton, kampesten og jord. Dette skete til forskel fra de større udenlandske fæstningsbyggede nationer, der stadig, på trods af at det havde været kendt i 30 år, at beton blev brugt til fæstningsbyggeri i Danmark, primært byggede meget store anlæg i murværk og jord. Her var man først på dette tidspunkt ved at indføre beton-teknologien, fordi murværk blev konstateret mere sårbart overfor beskydning med brisantgranater end beton.

Under byggeriet af Københavns Befæstning blev betontechnologien yderligere udviklet, og man begyndte at anvende armeret beton. Og ved at benytte kampestenssprængkapper, som blev lagt umiddelbart foran betonbygningerne med en mellemliggende sanddyne, gjorde man dem endnu mere modstandsdygtige overfor en fjendtlig beskydning med brisantgranater. Granaterne blev bragt til sprængning ved anslaget mod kampestenene, og derved blev en stor del af sprængkraften holdt borte fra betonbygningen. Foran sprængkapperne anbragte man store jordmasker for at bremse de fjendtlige granater og om muligt mindske deres indtrængnings-

dybde og derved muligvis undgå anslag med sprængning mod sprængkappens kampesten.

Desuden blev fæstningens forter og batterier næsten udelukkende bestykket med moderne artilleri, der var beregnet til de nyudviklede ammunitions typer.

Anvendelsen af disse teknologier resulterede i, at man fik udviklet små moderne og kraftigt armerede fæstningsanlæg, der blev bygget ind i landskabet, så alle de teknologiske fremskridt blev udnyttet optimalt. Specielt de sidst byggede små enhedsforter, der var udviklet med kun én kanontype og deraf følgende simplificeret logistik, gjorde at man i dag kan sige, at Bagsværdfort var et af de mest moderne forter i verden, da det stod helt færdigtbygget i 1893. Og at det sandsynligvis har været forbillede for senere tiders bunkerbyggeri. Det eneste det manglede i »modernitet« var indarbejdelsen af muligheden for at kunne belyse fjenden under et natangreb.

Landbefæstningens bestanddele – volde og kanoner

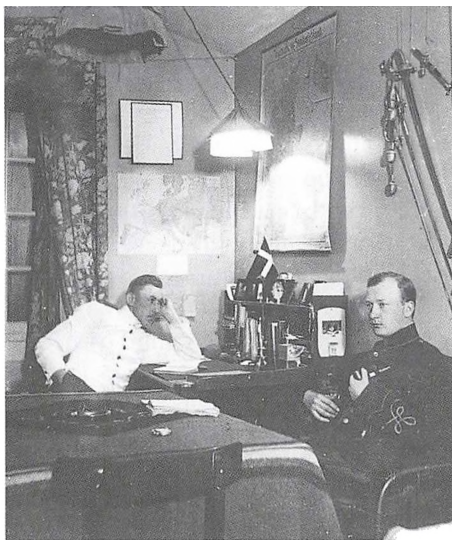
Landbefæstningen kom i alt til at bestå af en ca. 15 km lang sikkerhedsenceinte, 6 forter, 9 batterier og 3 oversvømmelsesområder.

Denne befæstning skulle tilsikre, at en fjende, der ville angribe København fra landsiden, kunne standses i en sådan afstand af byen, at han ikke var i stand til at bombardere dens centrale dele. Herved ville regering og centraladmini-

stration fortsat kunne fungere intakt, Danmark ville stadig kunne regnes for en suveræn stat, og man kunne »blot« afvente, at venligtsindede stormagter kom til hjælp, som det var sket under Københavns Belejring under svenskekrigene i 1658-60.

Den største fare for fæstningen var, hvis fjenden skulle vise sig at havde udviklet artilleri, der anbragt uden for rækkevidde af fæstningens eget artilleri kunne bombardere de centrale dele af København. Denne situation opstod rent faktisk ved begyndelsen af 1. Verdenskrig, ikke ved København, men på både den tyske vest- og østfront, hvor tyskerne benyttede en nyudviklet 45 cm mobil haubits, der langt overskød, hvad de angrebne stater kunne stille op.

Sikkerhedsenceinten – Vestfronten – bestod af Vestenceinten fra Køge Bugt til Harrestrup Å og Husumenceinten fra Harrestrup Å til Utterslev Mose. I daglig tale kaldtes hele den sammenhængende fæstningslinie for Vestenceinten eller Vestvolden. Den bestod i princippet af en sammenhængende række af batterier med en foranliggende, våd grav. Grundridset i den egentlige Vestenceinte var en dansk konstruktion, hvor det cirkelbueformede voldforløb blev brudt op i ca. 600 m lange stykker, der lå lidt forskudt for hinanden. De derved opståede afsnit af den våde grav kunne beskydes effektivt på langs (det vil sige på tværs af fjendens angrebsretning) fra kaponierer, der lå i hakket mellem to afsnit. Her lå de

Indendørs hygge i Bagsværdfort ca. 1914. Panserskodderne er lukket, men man ser lidt af det store dobbelte sprossevindue ud til strubegraven.

Peter Thorning Christensens arkiv

skjult for fjenden og ude af nabokaponierens skudfelt.

Linien var tænkt som den inderste del af befæstningen af de flade og overskuelige områder vest for byen, hvor en fjende let kunne rykke frem mod hovedstaden. Enceinten skulle have været suppleret med en fremskudt linie bestående af et fort og to batterier mellem Køge Bugt og Kagsmoseoversvømmelsen. Men disse anlæg nåede imidlertid ikke at blive bygget, før det politiske forlig i 1894 standsede fæstningsbyggeriet.

I det kuperede, men relativt åbne terræn mellem enceinten og Dyrehaven – Nordvestfronten (fra ca 1900 blev den

en del af Nordfronten) - kom befæstningen til at bestå af en ydre fortrække (Gladsaxefort, Bagsværdfort, Lyngbyfort, Garderhøjfort og Fortunfort), en bagved liggende batterirække (Tinghøjbatteri, Buddingebatteri og Vangedebatteri) og bagest en sikkerhedsvandlinie (Søndre Oversvømmelse) med to bagvedliggende batterier henholdsvis nord (Bernstorffbatteri) og syd (Gentoftebatteri) for Nordbanens overførsel over Søndre Oversvømmelse nord for Gentofte Sø. Den Søndre Oversvømmelse forbandt den Nordre med Vestvoldens voldgrav via Utterslev Mose, og den fik vand fra Furesøen via Nordre Oversvømmelse.

Nord for byen i det kuperede og skovrige terræn syd for Dyrehaven – Nordfronten - anlagde man en batterilinie bag sikkerhedsvandlinien (Nordre Oversvømmelse). Den kom til at bestå af Vestre og Østre Ordrupkratbatteri samt Christiansholmsbatteri, der var et sammensat anlæg, som i realiteten bestod af et fort med to skråt bagved liggende batteriliner. I det østligste af disse var der i den højre fløj - hvorfra der var frit skudfelt over Sundet - anlagt et søbatteri, Hvidørebatteri.

Oversvømmelses anlægget og »hullet i Nordfronten«

Nordre Oversvømmelse, der fik sin vandforsyning fra Furesøen via en række kanaler (tilledningsanlægget), gik fra Ermelundsbakken i vest til Øresund i øst og i syd til Jægersborg Allé, hvor Søndre Oversvømmelse tog sin begyn-

delse. Ved et system af dæmninger og stemmeværker blev Nordre Oversvømmelse delt i 8 bassiner. Foran denne del af befæstningen skulle der have været anlagt et fort på Eremitagesletten, men det politiske forlig i 1894 medførte, at dette fort heller ikke blev bygget.

Som følge heraf var der et »hul« i Nordfronten foran Christiansholmsbatteri. Dets kanoner kunne række til Skodsborg, men da man på grund af fortærens lukkede karakter ikke havde mulighed for at observere, hvor fjenden var, ville han være umådelig svær at ramme. Derfor var det vigtigt at beherske det højeste punkt på Eremitagesletten. For dog, på trods af forliget, at prøve at lukke hullet eller i det mindste at supplere Fortunfortets mulighed for at skyde tværs over Dyrehaven, blev der som øvelsesanlæg, der af ukendte årsager fik lov til at blive liggende, i 1893 opført et stort skanseanlæg syd for Præstesletten, og i 1895 to batterier - et ved det sydøstre hjørne af Fortunens Indelukke og et syd for Eremitagesletten ved Christiansholmsvej.

Under 1. Verdenskrig blev »hullet i Nordfronten« søgt lukket. Man opførte kystfortet Taarbækfort et stykke inde i Dyrehaven i stedet for ved Strandmøllen ude ved kysten af Øresund som halvt landfort og halvt kystfort - et temmelig uanvendeligt kompromis. Desuden blev en feltbefæstet stilling, som blev udstyret med anlæg i svær beton (kaponierer og beredskabsrum), anlagt tværs gennem Dyrehaven fra kysten lidt nord for Taarbæk over Taarbækfort syd

Mandskabet bakser en kanon i stilling på Buddingebatteri i 1914. Peter Thorning Christensens arkiv

om Eremitageslottet til Fortunfort. Samtidig ryddede man en stor kile gennem Fortunens Indelukke, så Fortunfort fik etableret sit frie skudfelt ind over Eremitagesletten.

Oversvømmelserne ville som nævnt blive etableret med vand fra Furesøen, og allerede i fredstid var denne sø ved en del af Mølleåen, Lyngby Sø og et kanalsystem, der gik gennem Lyngby og syd om Lundtofteplateauet, sat i forbindelse med stemmeværket i Ermelundsbroen, hvor Nordre Oversvømmelse begyndte. I krigstid kunne man ved at åbne for stemmeværket ved Frederiksdal sænke Furesøens vandstand med ca. 1,25 meter, og derved havde

man mulighed for at tappe denne sø og Farum Sø for i alt 11,4 millioner kubikmeter vand. Afløbet fra Lyngby Sø til Mølleåen blev stoppet ved et stemmeværk under Nordbanens bro, og vandmasserne fra Furesøen kunne så via kanalsystemet og Ermelundens stemmeværk ledes til Nordre og Søndre Oversvømmelser samt videre gennem Uterslev Mose og Vestvoldens grav til Kagsåbassinets, der var et oversvømmelsesområde, som lå foran den nordvestlige del af Vestvolden.

Disse tre oversvømmelser kunne under »normale« krigsforhold etableres samlet på ca. 8 døgn, medens man i en kritisk situation, hvor fjenden

inden oversvømmelsens iværksættelse forventedes at angribe fra nord eller nordvest, kunne nøjes med at fylde Nordre og Søndre Oversvømmelse - det ville tage 3 døgn - og så derefter fylde Kagsåbassinet. Tilsvarende ville man kunne begynde med at fylde Søndre Oversvømmelse og Kagsåbassinet, hvis fjenden forventedes at angribe fra sydvest.

Andre mangler i Landbefæstningen

På Amager-siden af byen – Sydfronten - nåede man ikke at få opført de planlagte anlæg. Det drejede sig om to forter og et batteri. På denne front var man indtil begyndelsen af 1. Verdenskrig henvist til i en krigssituation at benytte den 200 år gamle Christianshavns Vold som sikkerhedsenceinte, selv om den var meget forældet og lå alt for tæt på byens centrale dele. Man måtte håbe på at få så langt et varsel før en krig, at det blev muligt at supplere den med en ny fremskudt sikkerhedsenceinte tværs over midten af øen.

Den del af landbefæstningen, der blev bygget i tiden 1886-1893, var af økonomiske grunde kun de få, svært bestykkede, faste dele. I fredstid lå de som spredte befæstede øer eller bæltter i det dyrkede landskab eller i udkanten af omegnens byer og skove. I krigstid ville de så blive kædet sammen med feltbefæstningsanlæg til et samlet, uigennemtrængeligt fæstningsbælte fra Køge Bugt til Øresund samt tværs over Amager. Ud over etableringen af feltbefæstningen ville der også være en anden stor

opgave at løse for de tropper, der skulle forsvare byen. Det drejede sig om rydning af fæstningens forterræn for bevoksning, gårde, landsbyer og de hastigt voksende forstæder. Dette skulle gøres dels for at skaffe frit skudfelt til fæstningens artilleri, og dels for at hindre fjenden i at benytte dem som skjul ved fremrykningen mod fæstningen.

I forbindelse med Københavns gamle landbefæstning havde man haft et demarkationsterræn mellem fæstningsvolden og Falkoner Allé/Jagtvej samt disses forlængelse mod nord og syd. Men på grund af de store omkostninger ved opførelsen af de nye anlæg ville forsvaret ikke have været i stand til at skaffe bevillinger til etableringen af et tilsvarende demarkationsområde foran den nye landbefæstning.

Et sådant demarkationsterræn ville være kommet til at omfatte et bælte på ca. to kilometers bredde hele vejen foran den ca. 25 kilometer lange landbefæstning samt en halv kilometer bag fortrækken af hensyn til batterirækkens funktion. I alt ville det blive et areal på ca. 60 kvadratkilometer, og det ville komme til at omfatte byerne Klampenborg, Taarbæk, Lyngby, Bagsværd, Herlev, Ejby, Hvinginge, Glostrup og Brøndbyvester. Reglerne for demarkationsterrænet ville have indebåret, at der ikke måtte bygges med grundmur, at der ikke måtte bygges kældre, samt at der ikke ville blive udbetalt erstatning for rydning af området i krigstilfælde. Det ville have kostet langt mere at købe retten til at etablere dette de-

markationsområde, end det havde kostet at bygge Landbefæstningen. Men det, at befæstningen ikke fik et demarkationsterræn, medførte, at forstædernes bebyggelse flere steder kom til at ligge helt op til fæstningsanlæggene. Hvis krigen var kommet, ville det have været nødvendigt at udføre meget omfattende rydningsarbejder af gårde, villaer, småskove og meget andet, før fæstningsanlæggene kunne blive kampklare.

Udbygningen af Søbefæstningen (Søfronten) kom til at bestå af en ydre ring af anlæg (et søfort og to kystbatterier) omkring de nordre indsejlinger til København samt af et kystbatteri på hver af Landbefæstningens fløje, Hvidørebatteri i nord og Avedørebatteri i syd, der skulle hindre mindre fjendtlige marinefartøjer i at sejle tæt ind under kysten og skyde ind i ryggen på Landbefæstningen. Ved opførelsen af den ydre søbefæstningsring, der bestod af Charlottenlundbatteri, Middelgrundsfort og Kastrupbatteri, fik man en fuldstændig spærring af de to vestligste af de tre nord-sydgående sejlløb - Renden og Hollænderdyb - i Sundets centrale del, og med opførelsen af Avedørebatteri ved Vestvoldens sydfløj fik man desuden mulighed for at beskyde Københavns sydlige indsejling, Kalvebodløbet.

Med det politiske forlig i 1894 blev alt fæstningsbyggeri indstillet. Herefter ville der kun kunne bevilliges penge til vedligeholdelse af de allerede opførte befæstningsanlæg.

Portvagten på Bagsværdfort. Foruden den åbne panserport ses lidt af gitteret.

Peter Thorning Christensens arkiv

Forsvarslovene af 1909

Det er imidlertid en balancegang til enhver tid at have et tilstrækkeligt forsvar af en by som København. Forsvarsanlæg bliver på grund af våbenteknologiens ofte hastige udvikling forældet i løbet af en kortere eller længere årrække, og man må så enten bygge nye anlæg i større afstand af det område, der skal beskyttes, eller også må man anskaffe mere avanceret forsvarsmateriel - på det tidspunkt oftest artillerimateriel - end det fjenden har til sin rådighed, så man kan holde ham på en tilstrækkelig stor afstand.

I 1902 var man nået til erkendelse af, at landets og dermed hovedstadens forsvar måtte tages op til grundig overvejelse, og man nedsatte derfor en forsvarskommission, der efter at have siddet i 6 år fremlagde en betænkning, som efter en del politiske forhandlinger resulterede i Forsvarslovene af 1909. Den ene af disse, »Lov om Befæstningsan-

læg«, fastslog i §1, at Københavns Søbefæstning skulle udbygges, i §2, at der skulle opføres anlæg til sikring af enkelte af de indre, sjællandske farvandsområder, og i §3, at landbefæstningen skulle nedlægges i 1922, og at den indtil da kun måtte vedligeholdes for et fast årligt beløb.

Medens forsvarskommissionen arbejdede, kom udbruddet af den russisk-japanske krig, der varede fra 1904 til 1905. Englænderne og franskmændene var allierede med japanerne og tyskerne med russerne, og den danske regering frygtede indgreb fra en af stormagterne. Alt efter hvilken af stormagterne, der greb ind, ville bælteerne enten blive lukket eller holdt åbne for en russisk flådestyrke, og en åbning eller en lukning af Øresund ville muligvis kunne udløse et angreb på København. Der blev indkaldt en sikringsstyrke på 1500 mand til søforterne, og krigsminister W. H. O. Madsen fremsatte forslag om en tillægsbevillingslov til forbedring af Søbefæstningen.

Forbedringerne skulle blandt andet bestå i at opføre to skanser på Saltholm, dels for at hindre, at øen blev besat, og dels for at beskytte et projektøranlæg. Det skulle belyse de minefelter, som flåden havde udlagt for at spærre Hollænderdybet og Kongedybet, så Middegrundsfort og Kastrop Batteri kunne beskydde et eventuelt fjendtligt forsøg på at rydde dem. Loven blev vedtaget 22. marts 1904, og skanser samt projektøranlæg blev opført. Den russiske flåde kom uhindret ud, og Saltholm blev

atter fredelig, men det er sandsynligvis de eneste befæstningsanlæg, der blev opført i Europa foranlediget af denne krig.

Men der stod intet i tillægsbevillingsloven om opholdsrum til mandskabet. For at råde bod på denne mangel besluttede krigsministeren at istandsætte nogle bygninger, han havde fået stillet gratis til disposition af firmaet »Ny Kalkbrænderi«. Herved overskred han både sine beføjelser i henhold til loven og sin bevilling, og da han også havde lavet kreativ bogføring i Den militære Klædefabriks regnskaber i forbindelse med stofleverancer til hærens nye uniformer, samt hævdedes at have ført finansudvalget bag lyset året før i sagen om opførelsen af nogle fredskrudtmagasiner i Vestvolden, blev der en del politisk turbulens. Den resulterede i, at den russisk-japanske krig blev anledning til et dansk regeringsskifte, idet venstre-regeringen under statsminister J. H. Deuntzer blev afløst af venstre-regeringen under I. C. Christensen i januar 1905.

I 1910 påbegyndte man udbygningen af Københavns Søbefæstning, som i tiden frem til 1916 blev udbygget med en tredje ring af anlæg. Den skulle bestå af 3 forter og 3 batterier, der sammen med de tidligere anlæg og suppleret med minefelter, satte Søbefæstningen i stand til at lukke alle sejlløb i Sundet fuldstændigt fra linien Dragør-Limhamn til linien Taarbæk-Barsebäck samt beherske de nordligste dele af Køge Bugt. Flinteren den mellem Saltholm og Sverige kunne

Villaen oven på Lyngbyfort blev opført i 1940, og der anlagdes samtidig en bro hen over den østlige facegrav som indkørsel. Broen findes endnu, men villaen blev nedrevet i 1979 i forbindelse med en foreløbig istandsættelse af fortet. Fotografiet er taget i vinteren 1965-66.

Peter Thorning Christensens arkiv

man dog kun lukke med artilleriild, da man fra dansk side ikke kunne udlægge minefelter i det internationale sejløb.

Den tredje Søbefæstningslinie kom til at bestå af Taarbækfort, der med sin placering inde i Dyrehaven også delvis kom til at fungere som det manglende fort i landbefæstningens »hul i Nordfronten«, Flakfort, Saltholmsbatteri, Dragørfort, Kongelundsbatteri og Mosedebatteri.

1. Verdenskrig

Under 1. Verdenskrig (1914-1918) lykkedes det ved at minere bælteerne og Øresund samt at indkalde en sikringsstyrke og at sætte Københavns Befæstning i næsten krigsberedskab at holde Danmark neutralt. Sikringsstyrken fik blandt andet til opgave at udføre de fleste af de planlagte armeringsarbejder i forbindelse med Københavns Sø- og

Landbefæstnings permanente anlæg. En del af disse blev udført med som større feltbefæstede støttepunkter eller forstærkede feltbefæstede stillinger med intervalkaponier og mandskabsrum i svær beton og en del maskingevær- og projektørstillinger i »feltmæssig« beton. Men ellers bestod de af feltbefæstningsanlæg med pigtrådshegn og skyttegrave samt andre anlæg, hovedsageligt i jord og tømmer. Man afstod dog fra at rydde fæstningens forterræn og at fylde oversvømmelsesområderne, da der ikke var krigslignende tilstand i landet.

De stillinger, der blev udført med større betonanlæg, var Dyrehavestillingen, der lå mellem Fortunfort og Øresund, Bauehøjstillingen, der var den centrale del af feltbefæstningsanlægget hen over Lundtoftesletten mellem Fortunfort og Virum, og Vin-

tappergårdstillingen, der var et led i feltbefæstningerne mellem Lyngbyfort og Garderhøjfort. Betonanlæggene i disse stillinger blev udført af et civil firma - entreprenørfirmaet Christiani og Nielsen - for penge, der var samlet ind ved en landsdækkende forsvarsindsamling, der blev foretaget i 1913.

Forsvarsanlæggene ved Dæmning I, Hovmarksstillingen, var allerede blevet opført under øvelser i 1912 og 1913 på et areal, der var stillet til rådighed af en privatmand, med materialer, der ligeledes var stillet til rådighed for forsvaret. Stillingens projektørmateriel blev købt for penge fra en forsvarsindsamling i 1912.

På Amager opførte man først en feltbefæstningslinie, Tømmerupstillingen, tværs over midten af øen, og dernæst en ny forstærket linie langs øens sydkyst mellem Dragør og Kongelunden, Syd-amagerstillingen, der enkelte steder blev forsynet med kanonfundamenter i beton til kyst- eller skibsskyts.

I 1915-18 opførtes på baggrund af krigserfaringer fra Belgien og Frankrig - især om det moderne tyske artilleris store rækkevidde - en fremskudt, feltbefæstet stilling, Tunestillingen, der skulle kunne holde en eventuel fjende, som kom over land, uden for bombardementsafstand af hovedstaden. Tunestillingen gik fra Veddelevhalvøen ved Roskilde Fjord nord for Roskilde, øst om Roskilde, vest om Tune og Karlslunde til Mosede, hvor den sluttede sig til Mosedebatteri, der blev fløjbatteri for denne fremskudte stilling.

Befæstningen nedlægges

Umiddelbart efter verdenskrigens afslutning sløjfedes alle armeringsarbejderne, bortset fra de større betonanlæg, og i 1920 - to år før det i 1909-loven fastsatte tidspunkt - påbegyndtes i henhold til den dette år vedtagne »Lov om nedlæggelse af Kjøbenhavns Landbefæstning« en afvikling af den nu forældede Landbefæstning. Men allerede før dette tidspunkt blev der i 1919 nedsat en forsvarskommission, hvis betænkning resulterede i Forsvarslovene af 1922.

Den ene af disse var »Lov om Nedlæggelse af ældre Kystbefæstningsanlæg samt Ordning af det faste Kystforsvar«. I henhold til denne lov blev Hvidørebatteri, Mellemfort, Prøvestenen, Kasttrupfort og Avedørebatteri nedlagt. De to sidste anlæg i den indre søbefæstningsring, søfortet Trekroner og søbatteriet Lynetten - Kalkbrænderibatteri og Strickers Batteri var allerede blevet nedlagt under 1. Verdenskrig - fik indskrænket deres forsvarsfunktioner og fik som primærfunktion at være henholdsvis skolefort og kommandostation for Søbefæstningen.

Med 1920-lovens nedlæggelse af hele Landbefæstningen og 1922-lovens nedlæggelse af dele af Søbefæstningen forsvandt over halvdelen af Københavns Befæstning ud af forsvaret, og over de næste næsten 80 år demilitariseredes resten. Allerede ved Forsvarslovene af 1932 blev Trekroner, Charlottenlundfort, Barakkebatteri og Saltholmsbatteri nedlagt, og Kystbefæstningen blev

Under 1. Verdenskrig var anlæggene i Københavns Befæstning konstant bemanded. Det betød, at mange af de indkaldte soldater måtte tilbringe julen på deres tjenestested i befæstningen. Juleaften i kasematten på Garderhøjfortet ser dog ud til at have været ganske festlig. Gentofte Lokalhistoriske Arkiv

overført til Marinen og omdøbt til Kystdefensionen.

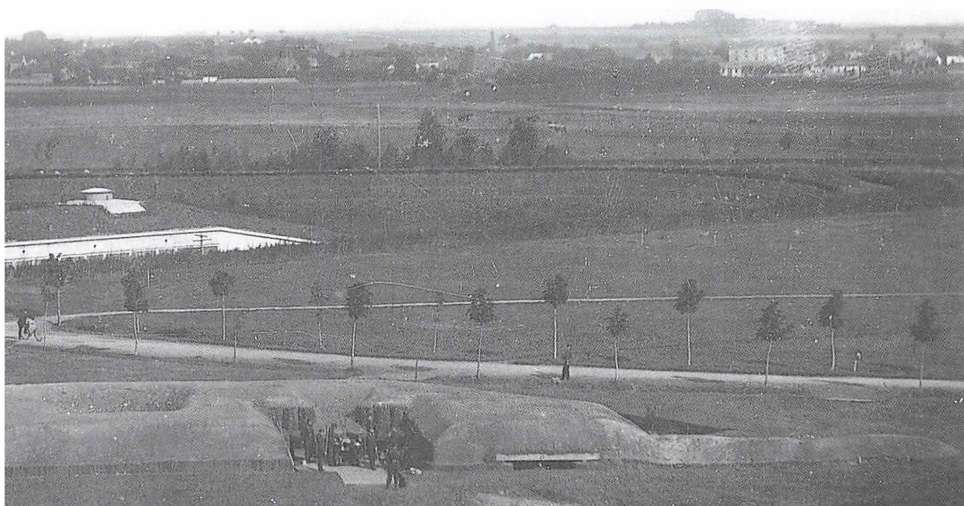
For at få Marinen til at fungere i en tid med meget sparsomme bevillinger, var man nødt til at rationalisere mest muligt, og man valgte at lægge Taarbækfort i mølpose og senere at ombygge det til minedepot. Til gengæld blev der råd til at omarmere Kongelundsfort og opgradere noget af skytset på Dragørfort; så ved slutningen af 1930-erne havde man en rimelig brugbar, men langt fra moderne kystbefæstning.

Den 9. april 1940 om morgenen angreb tropper fra Den tyske Værnemagt Danmark, og den dag var Københavns Befæstning ved at komme i krig for første gang siden den engelske erobring af byen i 1807. Den danske regering sørgede dog for, at det blev en »fredelig« besættelse af landet og byen, så tyskerne ikke fik anledning til at udsætte København for en moderniseret udgave af terrorbombardementet fra 1807.

Efter 2. Verdenskrig fortsatte reduktionerne, idet man dog rearmerede

Armeringsarbejder som øvelse på Lyngbyfort i 1908. På det øverste billede ser man i midten fortets strubefacade og til højre saillantkaponieren for enden af østre facade. De to forsvindingsstårne med 75 mm kanoner er oppe, og der arbejdes ved to af de faste pansertårne på fordækket. På det nederste billede ses en teltlejr på fortets bagglacis for de ekstra indkaldte soldater (så længe en krig ikke truede, undgik man

helst yderligere indkvartering i selve fortet). Mandskabet i forgrunden er ved at opføre et feltmæssigt kanonbatteri. Læg mærke til fortets lave placering i landskabet og den vide udsigt ind mod Lyngby. Den store bygning midt i billedet er Lyngby Sukkerraffinaderi, og til højre ser man jernbanestationen. Fotografierne er optaget af fotograf A. Th. Collin, Lyngby. Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

Transportabelt kanontårn opstillet som den centrale del af et dæmningsbatteri bag en af dæmningerne i Nordre Oversvømmelse, jf. side 92.

Peter Thorning Christensens arkiv.

Kongelundsfort med moderne tysk kystskys kort efter krigen og ombyggede de tre søforter til antiluftskysforter i Københavns Kanonluftforsvar med moderne tysk antiluftskys i begyndelsen af 1950'erne. Men allerede i 1957 regnedes de fleste af anlæggene for forældede, og i 1962 nedlagde man det sidste aktive kystfort, Middelgrundsfort.

Efter nedlæggelsen blev Kongelundsfort og Middelgrundsfort overtaget af Flyvevåbnet og ombygget til ra-

ketstationer, men også disse anlæg blev forældede, så Kongelundsfort blev endeligt nedlagt i 1981 og Middelgrundsfort i 1984. Fra slutningen af 1980'erne til slutningen af 1990'erne blev Dragørfort som en parentes i befæstningens historie rearmeret med mindre skibsskys. Herefter var Københavns Befæstning fuldt og helt nedlagt, men den er besynderligt nok forbløffende velbevaret, byens kraftige udvikling siden omkring 1950 taget i betragtning.

Nordfronten

Opbygning i faste og feltmæssige anlæg
Københavns Befæstning bestod som nævnt af en landbefæstning og en søbefæstning. Landbefæstningen var underinddelt i en række afsnit, såkaldte fronter. Vestfronten var Vestvolden, Nordfronten gik fra Vestvolden til Øresund og Sydfronten var Amager – indtil august 1914 var det Christianshavns Vold i mangel af bedre. Til sammenligning kaldtes Søbefæstningen ude i Øresund og langs kysten nord for København og på Amager samlet for Søfronten; men Søbefæstningen havde også anlæg, der betegnedes som liggende uden for København. Et af disse, Mosedebatteri ved Køge Bugt, blev dog en mere integreret del af Københavns Befæstning, da denne under 1. Verdenskrig blev udvidet med en ydre befæstningsring, Tunestillingen, mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt. Her blev Mosedebatteri fløjbatteri ved Køge Bugt på stillingens venstre fløj med samme funktioner som Hvidørebatteri på Nordfrontens højre fløj.

Nordfronten var fra starten i 1886 egentlig delt i to fronter, Nordvestfronten og Nordfronten; men Nordvestfronten (fra Vestvolden til Ermelundstemmeværket) blev omkring 1900 administrativt opløst af Nordfronten, og det er denne administrative status, som der her tages udgangspunkt i.

Forsvaret af Nordfronten var opbygget således, at der på dens nordvestlige del var en fortkæde yderst, derefter

kom en batterikæde, og inderst lå Søndre Oversvømmelse. På den nordlige del lå fortkæden yderst, så kom Nordre Oversvømmelse, og syd for den lå batterikæden. I princippet krydser batterikæden og Oversvømmelsen hinanden ved Søndre Oversvømmelses begyndelse ved Jægersborgdæmningen.

I en krigssituation ville der så hurtigt som muligt blive etableret feltbefæstningsanlæg med skyttegrave og pigtrådsspærringer mellem Vestvolden og Øresund via forterne, så disse ville blive bundet sammen. Tilsvarende ville man også lukke hullerne mellem batterierne samt sikre oversvømmelsernes bassiner og anlæg på indersiden. På denne måde ville man få omdannet alle kampanlæggene, der i fredstid lå som spredte øer i Nordfrontens civile landskab, til en samlet fæstningslinie i forlængelse af Vestvolden, så København ville lukket inde bag en nu ca. 25 km lang »vold« som afløser for de gamle volde inde omkring Københavns centrum.

Forter og batterier

Fortkæden bestod indtil starten af 1. Verdenskrig af Gladsaxefort, Bagsværdfort, Lyngbyfort, Garderhøjfort, Fortunfort og fordelen af Christiansholmsbatteri, hvilket gjorde, at der var et »hul i Nordfronten« på den østlige del af Eremitagesletten, der så i 1915 endelig blev lukket, da kystfortet Taarbækfort var færdigbygget. Men indtil da

havde man været afhængig af, at den ved krigens start meget hurtigt opførte svære, feltbefæstede Dyrehavestilling kunne klare opgaven.

Der var imidlertid egentlig et »hul« mere i Nordfronten, som man ikke fik lukket. Der manglede også et fort ved Baunehøj, som var det højeste punkt på Lundtoftesletten. På grund af terrænet omkring Baunehøj var det kun fra Fortunfort, at man havde nogen indsigt med og direkte skudfelt til fjendtlige styrker, der opererede omkring Mølleåen nord for sletten. Men på grund af afstanden til den nordlige, øst-vestgående del af Mølleåen havde hverken Fortunfortets, Garderhøjfortets, Lyngbyfortets eller Vangedebatteris kanoner mulighed for at hindre en fjende i at benytte den forholdsvis dybe Mølleådal som uindset opmarchområde og som en mulig udgangsposition for et angreb. Kanonerne kunne godt nok række frem til Mølleåen og endda videre, men man kunne kun vide, hvor fjenden var, og hvad han foretog sig, hvis man havde artilleriobservatører helt fremme foran Baunehøj. Ved krigens start blev Lundtoftestillingen derfor etableret og tunge mortarfeltbatterier blev opstillet i nordvestkanten af Ermelunden for at sikre, at det taktisk vigtige område kunne tages under ild med alle nødvendige midler. Et egentligt fort måtte man ikke bygge, så feltbefæstingsanlæg til komplettering af de for længst anlagte forter var, hvad man måtte klare sig med.

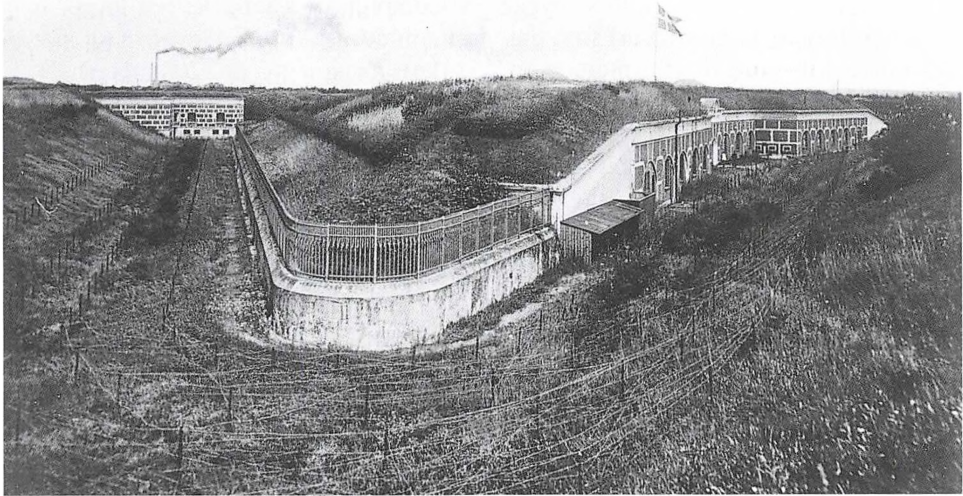
Batterikædens fjernkampbatterier var Tinghøjbatteri, Buddingebatteri,

Vangedebatteri samt Vestre og Østre Batterilinie i Christiansholmsbatteri. Dens øvrige faste batterier var Bernstorffbatteri og Gentoftebatteri samt batterierne i Ordrup Krat. Ved etableringen af Sikringsstyrken ved 1. Verdenskrigs udbrud blev batterikædens kapacitet kraftigt forøget ved anlæggelsen af en række armeringsbatterier i forbindelse feltbefæstningslinierne.

Artilleri

Sampillet mellem forterne og batterierne bestod principielt i, at forterne ved hjælp af deres tårnskyts, og for enkelte forters vedkommende også kaponierskytset, skulle skabe et lukket bælte fra Vestvolden i Husum til Taarbæk omkring fortkæden, som fjenden ikke kunne trænge igennem. Derimod skulle de tungt bevæbnede batterier i batterilinen vest for Dyrehaven skyde hen over fortkæden og holde fjenden på afstand (fjernkampen). De skulle desuden assistere forterne i at hindre fjenden i at trænge ind i intervallerne mellem forterne, samt give forterne rygdækning, hvis det lykkedes fjenden at trænge igennem fortkæden og forsøge at angribe et eller flere af forterne fra strubesiden.

Artilleriet på Nordfronten var både typemæssigt og kalibermæssigt meget varieret, og i denne variation afspejledes flere forhold samt kombinationer af disse. Der var dels det tidsspand (1885-1894) med stor teknologisk udvikling, som man anskaffede artilleriet hen over, dels det forhold, at fæstningen ganske vist var blevet projekteret i 1885, men al-

Lyngbyfort set fra bagglaciset langs den vestre facegrav og strubegraven i 1920. Pigtrådsspærringerne fra 1. Verdenskrig ses stadig i graven. Røgen i baggrunden kommer fra Lyngby Sukkerraffinaderi.

Peter Thorning Christensens arkiv

ligevel hele tiden var under udvikling indtil 1894, dels mulighederne for at anskaffe egnet artilleri - om der var et tilstrækkeligt udbud af artillerityper på markedet på det valgte anskaffelsestidspunkt - dels de forskellige geografiske udfordringer, der fandtes i kampområdet, og dels den altid under- eller overliggende faktor, økonomien.

Indenfor projekterings- og byggeperioden fra 1885 til 1894 udvikledes artilleriet som helhed ganske meget. Man udviklede nye typer, man begyndte at bruge nye drivmidler som brunt, såkaldt prismatisk krudt i stedet for sortkrudt, og man begyndte at anvende brisant-

granater med højeksplosivt sprængstof. Desuden begyndte man i slutningen af perioden at bruge armeret beton bl.a. i Bagsværdfort og til dels også i Gladsaxe-fort for at få større modstandskraft i dækkene (taget og etageadskillelsen) mod fjendtlige beskydning.

Den lange byggeperiode blev indledt med en projekteringsfase i 1885-86, og byggeriet startede i 1887, men de artilleristiske fremskridt i byggeperioden kom til at påvirke byggeplanerne, så de ikke blev statiske, men udvikledes over hele perioden med nye skytstyper og nye kanonkonstruktioner i samspil med de byggeteknologiske fremskridt, som

f.eks. trekantede forter, der udgjorde mindre mål for fjendtlig beskydning i forhold til firkantede. Dette medførte f.eks. at man i slutfasen kunne bygge Gladsaxefort og Bagsværdfort som meget kompakte, men svært armerede enhedsforter, hvor logistikken også spillede ind, idet man valgte kun at armere dem med én kanontype – en 120 mm kanon - til alle formål, så man kun behøvede at forsyne dem med tre patron typer i modsætning til f.eks. Garderhøjfortet med fem forskellige kanontyper og elleve forskellige granat-/patron typer.

Når man som Danmark ikke selv havde en større kanonproduktion, kunne det somme tider være vanskeligt at finde den rigtige armering til projekterede fortanlæg. Det kunne f. eks. skyldes, at de sædvanlige leverandører ikke havde udviklet den kanon eller det pansertårn, som ville være mest hensigtsmæssigt, eller at den politiske situation bevirkede, at man ikke kunne få leverandører til at sælge krigsmateriel til Danmark.

Den første situation så man i forbindelse med den første armeringsperiode for Garderhøjfort i 1889, hvor man anskaffede det store pansertårn til to 15 cm kanoner. Den tyske leverandør, firmaet Grusonwerk, kunne på dette tidspunkt kun levere et sådant tårn, hvor kanonerne skudvidde blev begrænset til 5600 meter, fordi de kun kunne leveres til 150. En tilsvarende kanon i åben fæstningsaffutage på Tinghøjbatteri kunne skyde 9000 meter med en elevation på 400. Derfor besluttede man at vente med at anskaffe to tilsva-

rende tårne til Lyngbyfort indtil i 1891, hvor det franske firma La Compagnie Anonyme des Forges de Chatillon & Commentry kunne levere tårne, hvor kanonerne kunne leveres til 240 og derfor kunne skyde 7200 meter.

Den anden situation kom Danmark i efter udbruddet af 1. Verdenskrig, hvor de haubitser, som var bestilt i Frankrig til Taarbækfort og Flakfort, ikke kunne leveres på grund af krigssituationen, hvor Frankrig selv mente at havde behov for dette skyts. Derfor fik de to forter hver fire haubitser magen til de tolv, der kan ses den dag i dag på Charlottenlundfort. Det er kanoner fra Trekroner og Prøvestenen, som blev ombygget til haubitser og derefter kunne skyde 10300 meter, hvilket var ca. 2/3 af skudvidden for de moderne haubitser, der skulle have stået der.

Geografiens påvirkning af artillerivalg kom fra landskabets udformning og brug. Dyrehaven blev en stor udfordring, da der skulle vælges kanoner til såvel Christiansholmsliniens batterier som til Taarbækforts tårnskyts. Der var her ingen fordel ved meget langtrækkende kanoner, da muligheden for fjernobservationer mod fjenden og nedslagsobservationer med vurdering af skudets virkning blev stærkt begrænset af bevoksningen i Jægersborg Dyrehave og Jægersborg Hegn. Ved de øvrige af Nordfrontens landforter var fortterrænet et åbent kuperet landskab, som ikke i sig selv gav begrænsninger for artilleriet. På den vestlige og nordvestlige del af fronten ligger batterilinen forholdsvi-

Luftfoto af den sydlige del af Dyrehaven i 1926. Nederst til venstre ses Fortunfort. Ud for fortet ses en kileformet rydning af skoven, et såkaldt forhug, således at man fra fortet kunne skyde frit ud over Eremitagesletten. I midt af billedet ses i en lysning i skoven den såkaldte Præstesletteskanse, der var anlagt i 1893. Omtrent midtvejs mellem skansen og fortet ses en vinkelformet aftegning i terrænet, det såkaldte Indelukkebatteri fra 1895. Ved opførelsen af Taarbækfort (i billedets højre side foroven) blev Dyrehavestillingen rykket længere nordpå, således at de gamle anlæg fra 1890'erne ikke kunne udnyttes.

Hærens Flyvetropper.

højt i forhold til fortkæden, og batteriernes langtrækkende artilleri kunne derfor som nævnt både føre fjernkampen foran forterne og assistere i nærkampen mellem og omkring forterne.

Man armerede derfor forterne til de primære opgaver, som var at lukke intervallerne mellem forterne og sikre det nære område foran forterne i tilfælde af angreb på fortkæden. Ved at anbringe deres artilleri i pansertårne sikrede man de enkelte forter en højere grad af sikkerhed på bekostning af artilleriets skudafstand. På Lyngbyfort var rækkevidden for de store tårne dog vigtig, fordi man med forberedte skydninger skulle kunne foretage en meget

kraftig beskydning af større områder omkring Frederiksdal. Forberedte skydninger benyttede man bl.a. mod punktmål, som man ikke havde mulighed for at observere. Man sørgede for i fredstid at måle den nøjagtige retning og afstand, så man kunne skyde »i blinde« mod målet og dets omgivelser i en kampsituation. Det var meget vigtigt at kunne holde fjenden væk fra sluserne i Frederiksdals Stemmeværk, hvorfra oversvømmelsessystemet skulle iværksættes eller holdes i gang, så sluserne ikke blev lukket inden alle oversvømmelsesområderne var blevet fyldt. I væste fald blev man nødt til at ødelægge sluserne ved beskydning.

Økonomi afspejler sig i, at det samlede antal af fæstningskanoner til de faste anlæg og til de mange armeringsbatterier, der skulle anlægges i en krigssituation, var for lille, så man visse steder måtte påregne at skulle benytte forladskyts. Desuden valgte man til forterne ikke altid det nyeste eller bedste materiel; flere steder valgte man en billigere og knap så moderne løsning. Dette kom til udtryk i valget af Gladsaxefortets og Bagsværdfortets tårne. Her valgte man at anskaffe den samme type tårne til disse forters 120 mm kanoner, som man gennem flere år havde brugt til 75 mm kanonerne på Garderhøjfort, Lyngbyfort og Fortunfort. Tårnet var ganske vist på dette tidspunkt en lidt ældre type; men anskaffelsen var rationel nok set i lyset af økonomien. Derimod var den knap så rationel set i lyset af funktionen, for tårnene skulle armeres med de noget større 120 mm kanoner, som de ikke oprindeligt var beregnet til.

Jernbaner

Et særligt problem i forbindelsen med konstruktionen af Nordfrontens forter var transporten over land af de store og tunge jerndelev til forternes panserkonstruktioner samt af Taarbækfortets 29 cm. haubitser. Disse jerndelev vejede så meget, at de under en vejtransport fra nærmeste station til det enkelte fort ville medføre i bedste fald et stort slid på og i værste fald delvis ødelæggelse af de kommunale veje, der ikke var bygget til transport af så tungt lastede vogne, som det her ville komme til at dreje sig om.

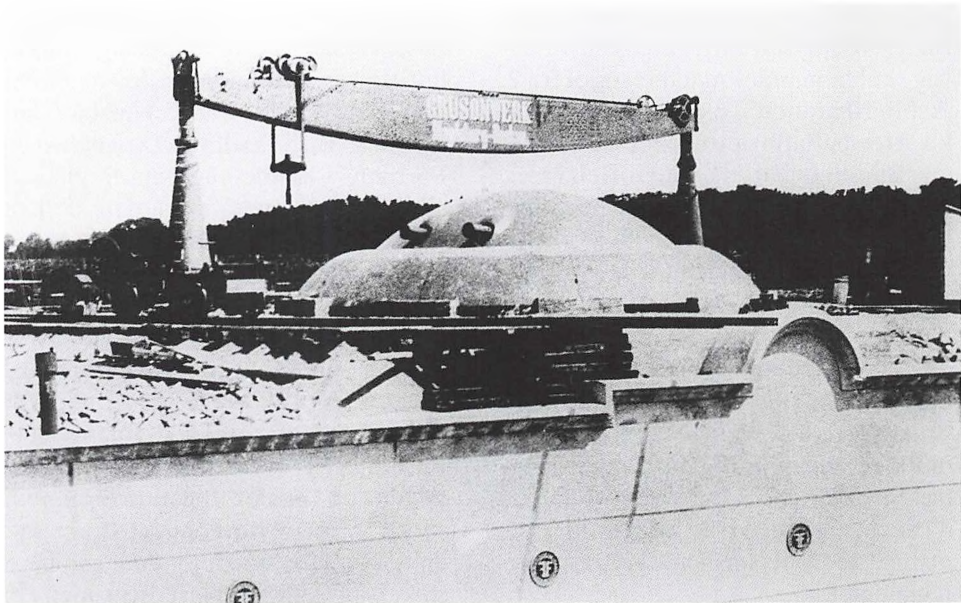
Man valgte derfor fra ingeniørkorpsets side, hvor det var muligt, at bygge sidespor til de eksisterende jernbaner, så de tunge jerndelev kunne transporteres direkte hen til montagedstedet på godsvogne. Der blev derfor ved hvert fort bygget en større brokonstruktion, så godsvognene kunne komme over graven og helt op på fortdækket og her blive kørt ind under den portalkran, der skulle løfte jerndelene af vognen og derefter anbringe dem på deres plads i en af fortets tårnbrønde eller af-futager.

Fra Lyngby Station lagde man allerede i 1886 fra Nordbanens nordgående spor et sidespor sydpå til Garderhøjfort. Det blev benyttet et par år og blev derefter fjernet, for så igen at blive udlagt i 1891 af hensyn til færdiggørelsen af fortets armering med panserlavetterne og forsvindingstårnene til den nybyggede skytsetage.

Lyngbyfort fik jernbaneforbindelse i 1890. Sporet udgik fra Lyngby Stations rangerterræn, og senere førte man det videre fra Lyngbyfort via Bagsværdfort til Gladsaxefort.

Christiansholmsliniens fort blev betjent via et sidespor til Kystbanen, der udgik fra det nordgående spor lige syd for Klampenborg Station, og Taarbækfort fik et sidespor ind fra det sydgående spor lidt syd for Trepilelågen.

Det eneste fort, der ikke blev betjent på denne måde, var Fortunfort. Her valgte man af økonomiske grunde at slide på de kommunale veje og senere at nøjes med kun at betale halvdelen af

Garderhøjfortets 15 cm tokanontårn under montering. Pansertårnet var leveret af Grusonwerk i Magdeburg, der senere blev opkøbt af Fried. Krupp. Kanonerne kom derimod fra den svenske kanonfabrik Fin-spång. Rigsarkivet.

den erstatning som sognerådet krævede, frem for at skulle anlægge en kilometerlang bane.

Udlægningen af disse banestrækninger havde også den fordel, at nogle af forterne blev bygget hurtigere, fordi man med tog lettere og hurtigere kunne transportere byggematerialer m. m. frem. Det var langt mere hensigtsmæssigt at få leveret de store mængder sten, der skulle bruges til forternes stensprængkapper, med tog, end hvis man skulle have foretaget en tidskrævende omladning for at gennemføre den sidste del af transporten fra station til fort med hestevogn.

Bemanding

Forterne og batterierne blev bemandet i henhold til bemandingsplaner, der indeholder oplysninger om besætningernes størrelse i fredstid og under mobilisering, samt hvor officerer, underofficerer og menige var indkvarteret i de forskellige anlæg. Underofficerstitlen dækker i fredstid over stabssergenter, oversergenter, sergenter, trompeterer, maskinister og underlæger, og titlen menig dækker menige, underkorporaler og korporaler. Men i mobiliseringsbesætningerne regnedes korporalerne som underofficerer.

Bemandingsplanen for Nordfronten fra 1900 oplyser, at frontens faste anlæg skal bemandedes med personel fra 2. Artilleribataljon. Den omtaler dog ikke fire af batterierne; det drejer sig om Buddingebatteri, Gentoftebatteri, Bernstorffbatteri og Christiansholmsbatteris batteriliner samt Hvidørebatteri. Det sidste blev bemandede af Kystartilleriregimentet, hvorfor det naturligt nok ikke er med i planen, men for de førstnævnte vides det ikke, hvem der skulle bemande dem, og hvor store besætningerne skulle være. Desuden omtaler den naturlig nok ikke Taarbækfort, der ikke var bygget i 1900, og da det blev bygget, blev det ligeledes bemandede med personel fra Kystartilleriregimentet.

Anlæggene var i de første mange år kun bemandede en del af året. Befalingsmandselevskolerne indtog et antal anlæg en månedstid hvert andet forår, og den faste besætning var udlagt i et par måneder i sommer perioden samt en måned i det tidlige efterår. Og ind imellem disse to udlægninger for de faste besætninger var anlæggene bemandede med rekrutter i forbindelse med den første del af deres uddannelse. Den øvrige del af året sov anlæggene tornerosesøvn under opsyn af tilsynsførende officerer med assistance fra formestre (underofficerer) eller mindre, udstationerede vagtstyrker. Fra 1910 og indtil Landbefæstningens nedlæggelse var der udlagt besætninger fast året rundt.

Størstedelen af mandskabet blev ind-

kvarteret under rimelige, men for de fleste – især ved mobilisering – under lidt trange forhold. Men for nogle var det endog meget trange kår. På Gladsaxefort, Bagsværdfort, Lyngbyfort og Fortunfort kunne man kun få plads til alle mand ved også at benytte de kvadratmetermæssigt små saillantkaponierer, der lå forholdsvis langt fra kase-matbygningens faciliteter. På Gladsaxefort og Bagsværdfort kom det til at dreje sig om indkvartering af 5 menige i fredstid og 10 menige samt 2 underofficerer i mobiliseringstider; mens det på Fortunfort var 5 menige i fredstid og 8 menige og 1 underofficer under mobilisering. I Lyngbyforts noget større saillantkaponiere boede 4 underofficerer sikkert ret hyggeligt i fredstid, men i en mobiliseringssituation ville pladsen blive trang, når der også skulle findes plads til 26 menige.

Trods de trange forhold var det alligevel ret populært blandt fæstningsartilleristerne i hvert fald indtil 1910 at komme på landet til frisk luft og et velreguleret liv, der på mange måder mindede om livet i et orlogsskib. Man havde et fast timeskema for alle de daglige aktiviteter, som var nødvendigt, når så mange mennesker var samlet og skulle fungere i et betonskib på land. Størstedelen af tiden var man her afskåret fra de fristelser, som storbyen i Strandgades Kasernes omgivelser kunne byde på. Man var uden for arbejdstiderne henvist til et forhåbentlig hyggeligt fritidsliv med småsysler og kammeratskab.

Beskrivelse af de enkelte anlæg i Nordfronten

Hvert anlæg er beskrevet således, at alle oplysninger om det står samlet, selv om mange oplysninger er fælles for flere anlæg. Det kan virke trættende ved gennemlæsning af artiklen i sin helhed, men skyldes hensynet til de læsere, der kun er interesseret i det pågældende anlæg f.eks. ved besøg på stedet.

Anlæggene er beskrevet i topografisk rækkefølge fra Vestvolden til Øresund. Først beskrives linien af forter, derefter batterierne (begge linier overvejende anlagt i 1886-94) og til sidst skyttegravs-linierne (anlagt under 1. Verdenskrig).

Rækken af forter

Gladsaxefort

Gladsaxefort blev opført i tiden 1892 til 1893 og er næsten helt magen til Bagsværdfort. Det er delvis gravet ind i bagsiden af en bakke vest for Gladsaxe By på østsiden af Kagså, ca. 1,5 km sydsydvest for Bagsværdfort og ca. 2,5 km nordnordvest for Vestvoldens nordvestlige dobbeltkaponiere. Den ligger hvor gravafsnittet mellem Frederikssundsvej og Mørkhøjvej knækker mod øst mod Utterslev Mose.

Konstruktion

Fortet er trekantet og omkranses af en tør grav og et glacis. Det er gravet så langt ind i bakkedraget, at kun arme-

ringens pansertårne og –kupler, når de var oppe, ragede op over glacisets kant set forfra.

Selve fortbygningen, der er en betonbygning i to etager, indeholdt i nederste etage kaserne for fortets artillerister, ammunitionsmagasiner, kabys og maskinrum. Den øverste etage, skytsetagen, indeholdt tårnbrøndene til fortets fire skyttårne og to observationstårne.

Foran fortbygningen var der anbragt en kampestenssprængkappe, der skulle opfange fjendtlige granater og bringe dem til at eksplodere ved kontakten med kampestenene, hvorved man undgik, at fortbygningens ydre betonvægge blev beskadiget. Foran sprængkappen var der et jordlegeme, der skulle bremse eventuelle granater inden de ramte sprængkappen.

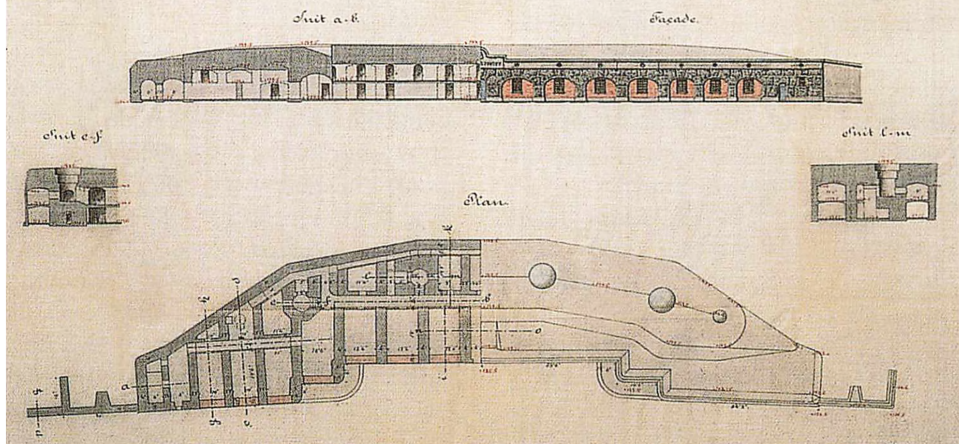
Jordlegemet og sprængkappen er langs facegravene afgrænset mod disse af en ca. 1½ meter høj betonmur, der på toppen havde et stormgitter, som skulle hindre en angribende fjende i at komme op på fortdækket og ødelægge kanton-tårnene.

De to facegrave kunne beskydes fra en saillantkaponiere, der var anbragt over for fortrekantens toppunkt mod vest. Strubegraven kunne beskydes fra to strubekaponierer, der var indbygget i knæpunkterne i fortets strubefacade. Fortet var omgivet af et glacis, der på strubesiden var meget lavt; dette skyldes, at man af taktiske grunde havde

Gladsaxe Fortet.

Strubekasernen.

1:200.

Gladsaxe fort. Øverst ses til højre strubefacaden og til venstre snit gennem hovedgangene. Nederst ses til højre dæksplan og til venstre grundplan. De små tegninger er snit gennem tårnbrønde til fortets pansertårne.

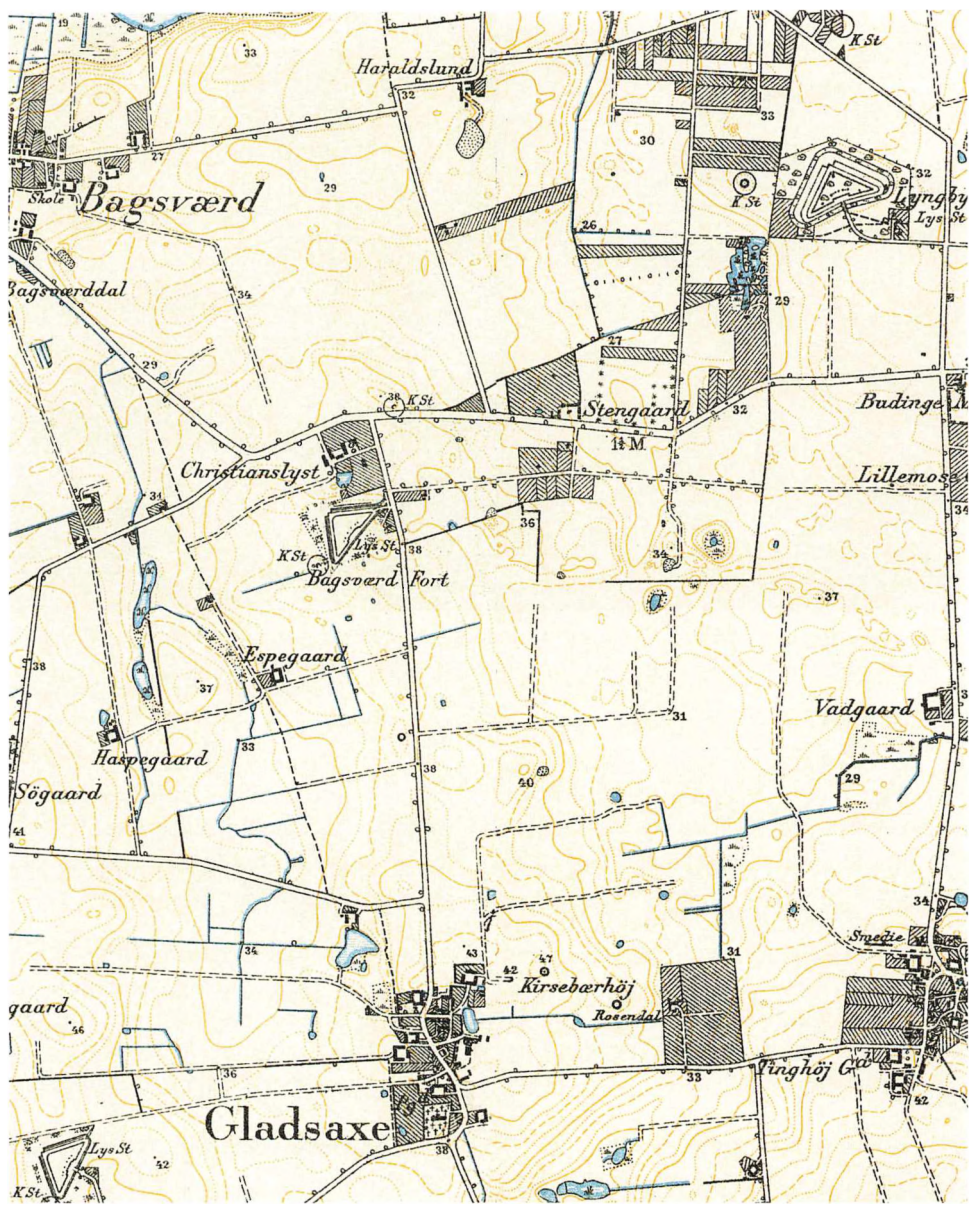
Tøjhusmuseet

forsynet både saillantkaponieren og strubekaponiererne med 120 mm haubitser, og fra disse stillinger kunne man så skyde ud over strubegravens normale, naturlige begrænsninger.

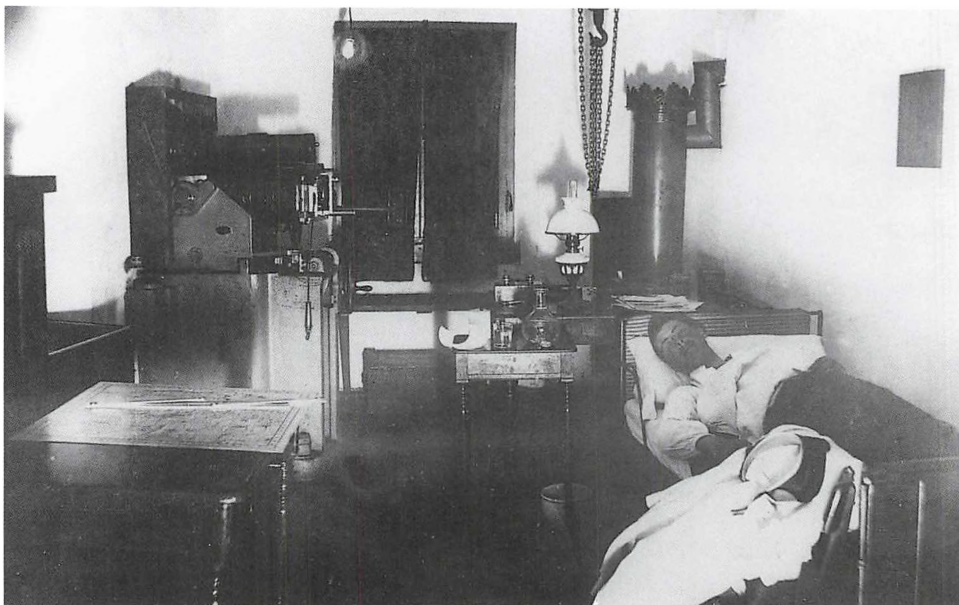
På denne måde kunne man ud fra observationer fra artilleriobservatører på Vestvolden og på Tinghøj Batteri samt andre steder i området foretage intervalskydninger, d.v.s. lægge en flankerende ild mellem fortet og Vestvolden og mellem fortet og Bagsværdfort. Man kunne derved lægge større tyngde i beskydningen af et mål i disse områder, fordi man også kunne benytte gravskytset i beskydningen.

Fortets tilkørselsvej, der kom næsten lige ind mod fortporten fra syd, kunne dog kun beskydes af tårnskytset eller af maskingeværer og geværer fra skydeskårene i fortporten og i vinduernes panserskodder samt fra strubekaponiererne, hvis man kom helt ind i strubegraven.

Adgangen fra strubekasernen til saillantkaponieren var ikke særlig hensigtsmæssig, idet man skulle fra kasematbygningen ud i strubegraven, hen om hjørnet til en af facegravene og så gennem hele denne til kaponierens indgang. Under kamp omkring fortet var besætningen i kaponieren derfor isoleret, indtil kampen var forbi.

Del af fortkæden med Gladsaxefort, Bagsværdfort og Lyngbyfort. Landsbyen nederst til højre er Buddinge. (Udsnit af Generalstabens fortlørlige kort 1:20.000, ca. 1900). Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

Soveværelse med kanon på Bagsværdfort under 1. Verdenskrig. officerens kvarter anvendtes samtidig som strubekaponiere og var derfor forsynet med en 120 mm stålhaubits. Nærbillede af tilsvarende piece ses ovenfor.
Peter Thorning Christensens arkiv

Fortet havde en kikkertstation, der var placeret yderst på det sydvestre glacis, og umiddelbart ved siden af denne lå fortets projektørremise, hvorfra projektøren kunne køres et stykke ud på det sydvestre glacis for at belyse en angribende fjende.

Øst for indkørselsvejen til fortet lå boligen for den tilsynsførende ved fortet, formesteren.

Opgaver og bestyknig

Gladsaxefort havde til opgave at beherske terrænet mellem Kagsmoseoversvømmelsen på vestsiden af Vestvolden

i samarbejde med Vestvoldens nordlige batterier og Tinghøj Batteri, samt at beherske terrænet mellem Herlev og Bagsværd i samarbejde med Bagsværdfort og Tinghøj Batteri.

Bestykningen bestod i 1911 af fire 120 mm hurtigt skydende stålhaubitser M. 1893 i forsvindingstårne, fire 120 mm hurtigt skydende stålhaubitser M. 1893 i kaponiereaffutage og tolv 8 mm rekylgeværer M. 1893.

Desuden havde fortet to panserobservationstårne.

I henhold til bemandingsplanen af 1900 bestod bemandingen i fredstid af 2

120 mm hurtigt skydende stålhaubits model 1893 i kaponiereaffutage. Kanonen er fremstillet af Compagnie des Hauts-Fourneaux i Saint-Chamond i Frankrig og har stået på Bagsværdfort i årene 1894-1920. Den vejer 425 kg og kunne afgive 4 skud i minuttet med max. skudvidde 5500 meter. Kanonen tilhører Tøjhusmuseet, hvor den er opstillet i Kanonhallen. John Damm Sørensen fot.

officerer, 5 underofficerer og 65 menige. Mobiliseringsstyrken udgjorde 2 officerer, 15 underofficerer og 78 menige.

Senere anvendelse

Efter nedlæggelsen blev fortet solgt, og det husede et bryggeri, Fortbryggeriet, fra 1927 til 1940. I tiden 1942-1971 var det entreprenørplads og skrotplads, men i 1971 blev det erhvervet af Gladsaxe Kommune, som istandsatte det ved et projekt for langtidsledige unge 1976-79. Under krigen blev den nordøstligste

del af fortets jordlegeme og af det foranliggende glacis fjernet for at give plads til en større vejudfletning på Helsingørmtorvejen. Vejen blev påbegyndt med jordtrace til vejbane og de større udfletninger, men den blev først færdig længe efter krigen. Kommunen har siden udlejet kasematbygningen til to hjemmeforsvarskompanier. Fortmesterboligen er nedrevet. Fortet og dets omgivelser er beskyttet som fortidsminde og indgår i dag i et lille, kommunalt grønt område for enden af Batterivej.

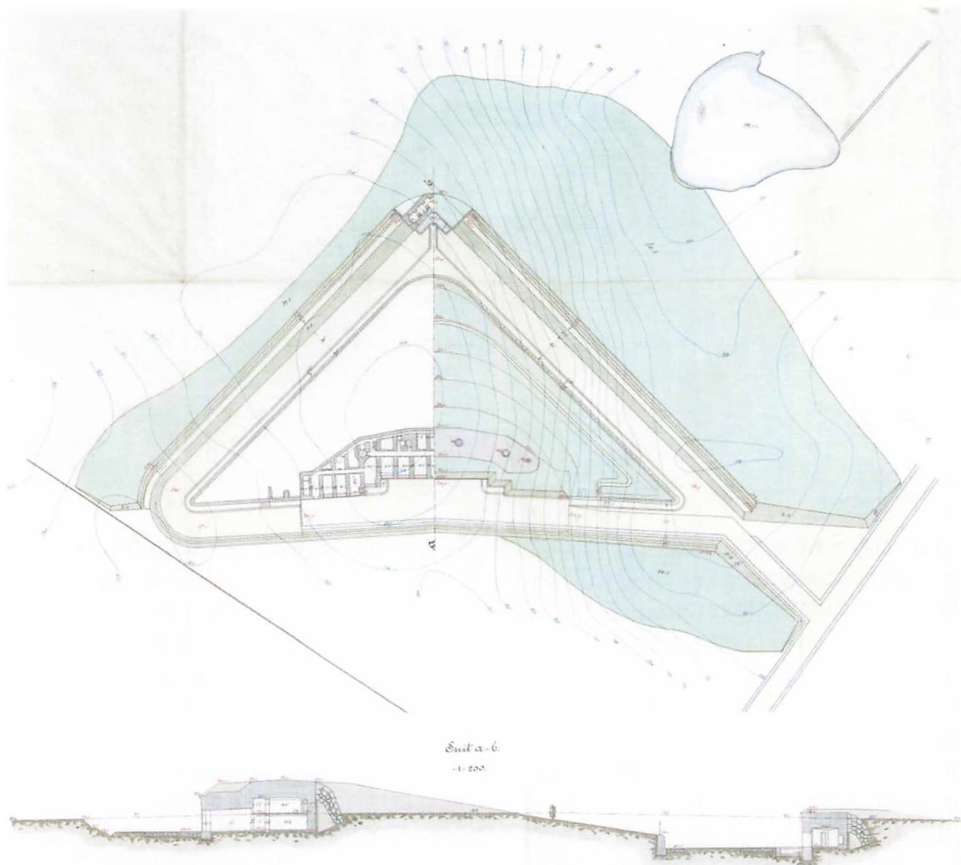
Bagsværdfort

Bagsværd Fort blev opført i tiden 1892 til 1893 og er næsten helt magen til Gladsaxe Fort. Det er delvis gravet ind i bagsiden af et bakke drag syd for Bagsværd By, 1,5 km nordnordøst for Gladsaxe Fort og ca. 1,5 km sydvest for Lyngby Fort.

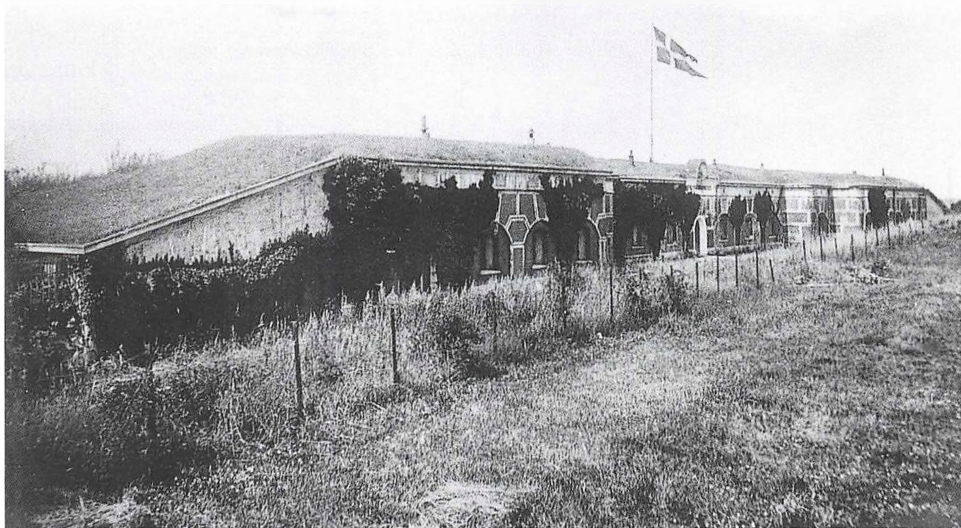
Konstruktion

Fortet er trekantet og omkranses af en tør grav og et glacis. Det er gravet så langt ind i bakke draget, at kun armeringens pansertårne og -kupper, når de var oppe, ragede op over glacisets kant set forfra.

Selve fortbygningen, der er en betonbygning i to etager, indeholdt i nederste etage kaserne for fortets artillerister,

Plan og snit af Bagsværdfort. Fortkernen måler ca. 150 meter i bredden og ca. 65 meter i dybden (fra strube til spids). Rigsarkivet

Bagsværdfort set fra strubesiden 1920. På dette fort og Gladsaxe fort var bagglaciset lavere end på de øvrige forter, således at skytset i kaponiererne også kunne skyde mod mål uden for gravene. Til gengæld var fortets strube dårligere dækket mod fjendtlig beskydning, som det fremgår af billedet.

Gladsaxe Lokallhistoriske Arkiv

ammunitionsmagasiner, kabys og maskinrum. Den øverste etage, skytsetagen, indeholdt tårnbrøndene til fortets fire skytstårne og to observationstårne.

Foran fortbygningen var der anbragt en kampestenessprængkappe, der skulle opfange fjendtlige granater, og bringe dem til at eksplodere ved kontakten med kampestenene, hvorved man undgik, at fortbygningens ydre betonvægge blev beskadiget. Foran sprængkappen var der et jordlegeme, der skulle bremse eventuelle granater, inden de ramte sprængkappen.

Jordlegemet og sprængkappen er langs facegravene afgrænset mod disse af en ca. 1½ meter høj betonmur, der på

toppen har et stormgitter, som skulle hindre en angribende fjende i at komme op på fortdækket og ødelægge kanontårnene. Bagsværdfort er det eneste fort, der har bevaret sit stormgitter intakt.

De to facegrave kunne beskydes fra saillantkaponieren, der var anbragt over for fortrekantens toppunkt mod nordvest. Strubegraven kunne beskydes fra to strubekaponierer, der var indbygget i knæpunkterne i fortets strubefacade.

Fortet var omgivet af et glacis, der på strubesiden var meget lavt. Dette skyldes, at man af taktiske grunde havde forsynet både saillantkaponieren og strubekaponiererne med 120 mm haubitser, for at man fra disse stillinger

*Bagsværdforts kikkertstation på Hyrdehøj 1920. Højen lå nordøst for fortet ved Gammellosevej, omtrent hvor nu Stengården Station ligger.
Peter Thorning Christensens arkiv*

kunne skyde ud over strubegravens normale, naturlige begrænsninger.

På denne måde kunne man ud fra observationer fra artilleriobservatører på Gladsaxefort, Lyngbyfort, Tinghøj Batteri, Buddinge Bateria, Vangede Bateria samt andre steder i området foretage intervalskydninger, d.v.s. lægge en flankerende ild mellem fortet og Gladsaxefort og mellem fortet og Lyngbyfort. Man kunne derved lægge større tyngde i beskydningen af et mål i disse områder, fordi man også kunne benytte gravskytset i beskydningen.

Fortets tilkørselsvej, der kom ind til hjørnet mellem strubegraven og østre facegrav fra øst, kunne beskydes fra den vestre strubekaponiere, den vestlige del af saillantkaponieren og fra tårnskytset.

Adgangen fra strubekasernen til saillantkaponieren var ikke særlig hensigtsmæssig, idet man skulle fra kasematsbygningen ud i strubegraven, hen om hjørnet til en af facegravene og så gennem hele denne til kaponierens ind-

gang. Under kamp omkring fortet var besætningen i kaponieren derfor isoleret, til kampen var forbi.

Fortet havde to kikkertstationer. Den ene var placeret yderst på det vestre glacis, og den anden var placeret på en gravhøj, Hyrdehøj, nordøst for fortet, begge er fjernet.

Vest for indkørselsvejen til fortet lå boligen for den tilsynsførende ved fortet - fortmesteren.

Fortet skiller sig bygningsmæssigt ud fra alle de andre anlæg på et særligt punkt. I forbindelse med opførelsen af befæstningens anlæg blev der eksperimenteret med flere nye teknikker, og ved opførelsen af Bagsværdfort gjorde man forsøg med anvendelsen af armeret beton i hvælvene over kasematterne for at give dem større styrke. Den armerede beton blev anbragt i fortdækket og i etageadskillelsen som et ekstra lag på undersiden af hvælvingerne. Med sin større sejhed skulle det forhindre, at løse dele af hvælvingerne styrtede ned efter en træffer og blokerede gangene.

Opgaver og bestykning

Bagsværdfort havde til opgave at beherske beherske terrænet mellem Herlev og Bagsværd i samarbejde med Gladsaxefort og Tinghøjbatteri, og at beherske terrænet mellem Bagsværd og Vintappersøen i samarbejde med Lyngbyfort, Tinghøjbatteri, Buddingebatteri og Vangedebatteri.

Bestykningen bestod i 1911 af fire 120 mm hurtigt skydende stålhaubitser M. 1893 i forsvindingstårne, fire 120 mm hurtigt skydende stålhaubitser M. 1893 i kaponiereaffutage samt tolv 8 mm rekylgeværer M. 1893.

Desuden havde fortet to panserobservationstårne

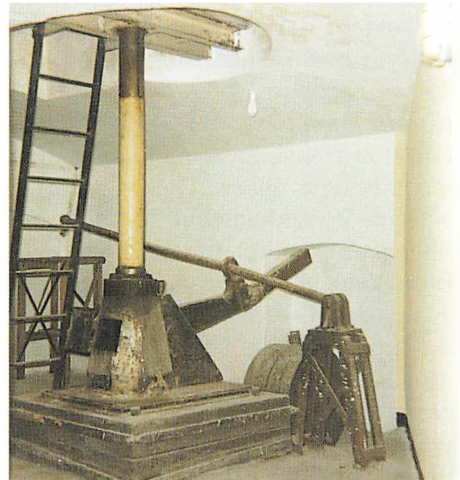
I henhold til bemandingsplanen af 1900 bestod bemandingen i fredstid af 4

officerer, 13 underofficerer og 57 menige. Mobiliseringsstyrken udgjordes af 2 officerer, 16 underofficerer og 80 menige.

Senere anvendelse

Efter nedlæggelsen forblev fortet i statens eje og anvendtes af forsvaret til depotformål. Under 2. Verdenskrig blev det overtaget af den tyske Værnemagt. Hvad det blev benyttet til under besættelsen vides ikke, men det må have været forholdsvis betydningsfuldt, for det var et af de kun otte steder på Sjælland, hvor tyskerne havde udlagt et minefelt til beskyttelse af et anlæg. Efter krigen blev der ryddet 1332 fodfolksminer fra området.

En del år efter krigen blev fortet overladt til Kulturministeriet, der anvendte det som lager for Filmmuseet

Bevaret observationstårn i Bagsværdfort. Til venstre ses tårnet fra bunden, hvor man steg op i det. Tårnet indeholder et bord i form af en hylde, hvor man kunne nedskrive observationerne, og en skammel, som ses ophængt i tårnet. Tårnet er et pansret forsvindingstårn, fremstillet af det danske firma Borch & Henriksen. På billedet til højre ses løftmekanismen, der antagelig stadig ville kunne løfte tårnet det lille stykke op over fortdækket, som muliggjorde observation. Fotograferet 1967. Peter Thorning Christensens arkiv

indtil 2008, hvor det blev rømmet. Der udestår et større miljørensningsprojekt, idet der i Filmmuseets tid er lækket kemikalieaffald fra rensning af nitratfilm. Det er Gladsaxe Kommunes ønske at overtage fortet og anvende det til kulturformål.

Fortmesterboligen er nedrevet.

Fortet og dets omgivelser er i dag beskyttet som fortidsminde. Dets faceglaciser indgår i et lille, kommunalt grønt område ud til vejen Møllemarken, og strubeglaciset er bebygget med en børneinstitution.

Lyngbyfort

Lyngby Fort blev opført i tiden 1888 til 1892. Det er nedgravet i et bakkedrag ca. 1 km syd for Lyngby Sø, ca. 1,5 km nordøst for Bagsværdfort og ca. 2,5 km vestsydvest for Garderhøjfort.

Konstruktion

Fortet er trekantet og omkranses af en tør grav og et glacis. Det er gravet så langt ned i bakkedraget, at kun armeringens panserkupler rager op over glacisets kant. Man kom ned til fortet ad en vej, der via en rampe er ført gennem det sydlige glacis til fortets strubegrav, og som ender ved fortets hovedindgangsport. Denne adgangsvej blev forsvaret fra de to kaponierer, der lå i de to knæpunkter i fortets strubefacade, samt fra skydeskår i panserporten og strubefacadens panserskodder. Fra hver af strubegravens ender gik en facegrav mod nord, og de mødtes ved

fortlegemets toppunkt mod nord. Her lå saillantkaponieren, der skulle beskyde disse to grave. Denne kaponiere var et selvstændigt betonanlæg, der var bygget ind under glaciset.

Fra strubegraven kom man gennem panserporten ind i strubekasernen, der var en betonbygning i to etager, og som i nederste etage indeholdt kaserne for fortets artillerister, ammunitionsmagasiner, kabys og maskinrum. Den øverste etage, skytsetagen, indeholdt tårnbrøndene til fortets otte skytstårne og to observationstårne. Fra den nederste etage kunne man komme tværs igennem fortet via en poterne, der mundede ud i facegraven lige over for indgangsporten til saillantkaponieren.

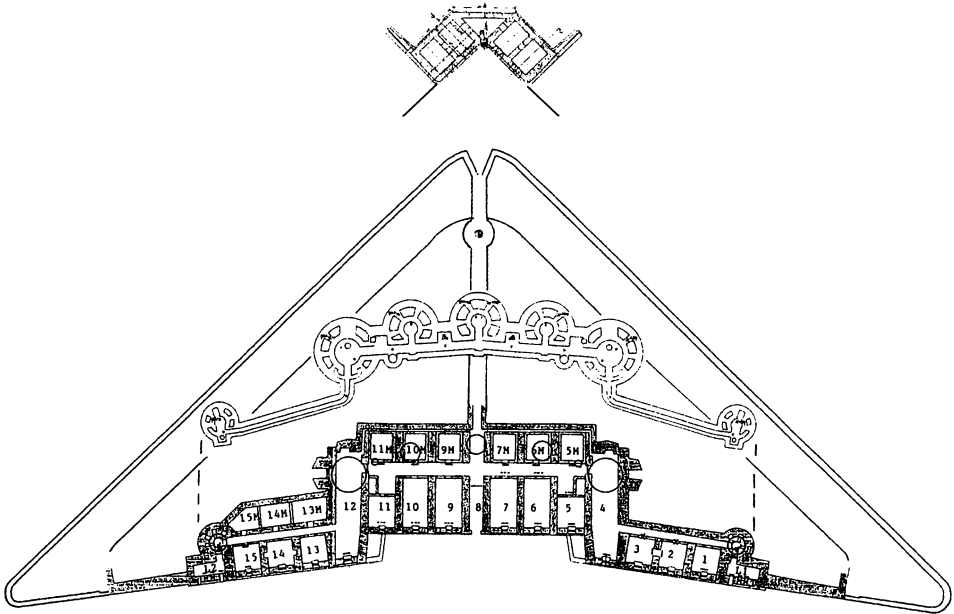
Foran strubekasernen var der anbragt en kampestenssprængkappe, der skulle opfange fjendtlige granater og bringe dem til at eksplodere ved kontakten med kampestenene, hvorved man undgik, at strubekasernens ydre betonvægge blev beskadiget. Foran sprængkappen er der et jordlegeme, der skulle bremse eventuelle granater, inden de ramte sprængkappen. Jordlegemet og sprængkappen var langs facegravene afgrænset mod disse af en ca. 1½ meter høj betonmur, der på toppen havde et stormgitter, som skulle hindre en angribende fjende i at komme op på fordækket og ødelægge kanontårnene.

Fortet havde to kikkertstationer, som ikke eksisterer mere. Den ene lå vest for fortet, ved enden af den nuværende vej Kikkerthøjen. Den anden lå et stykke nord for fortet ved Prinsessevej.

Under Første Verdenskrig blev fortet udbygget med en projektørstilling ved glacisets nordøstre hjørne. Stillingen blev forbundet med fortets strømforsyning og kommunikationslinier via en underjordisk kabeltunnel.

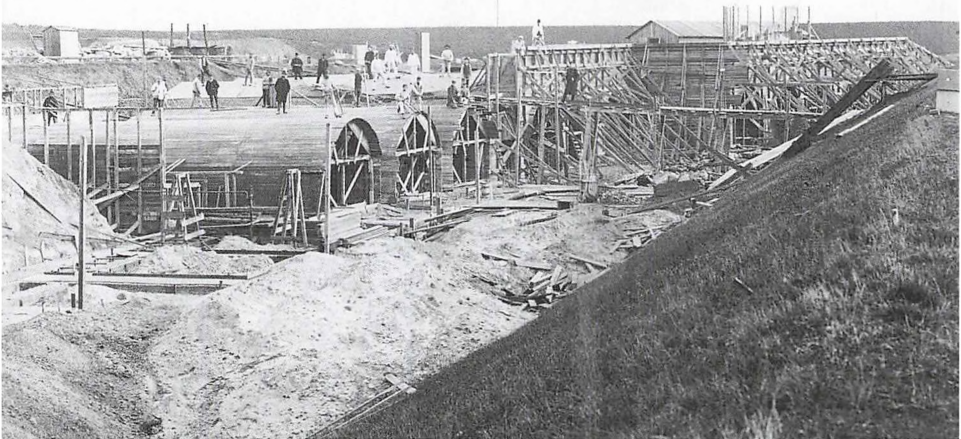
Når man ankommer til fortet ad Fort

Allé passerer man, lige inden denne munder ud i vejen Glaciset, på højre hånd to gulstenvillaer. Den største, på hjørnet af alleen, var beregnet til den tilsynsførende officer, der i fredstid havde opsynet med Landbefæstningens nordvestlige frontafsnit, senere fik han

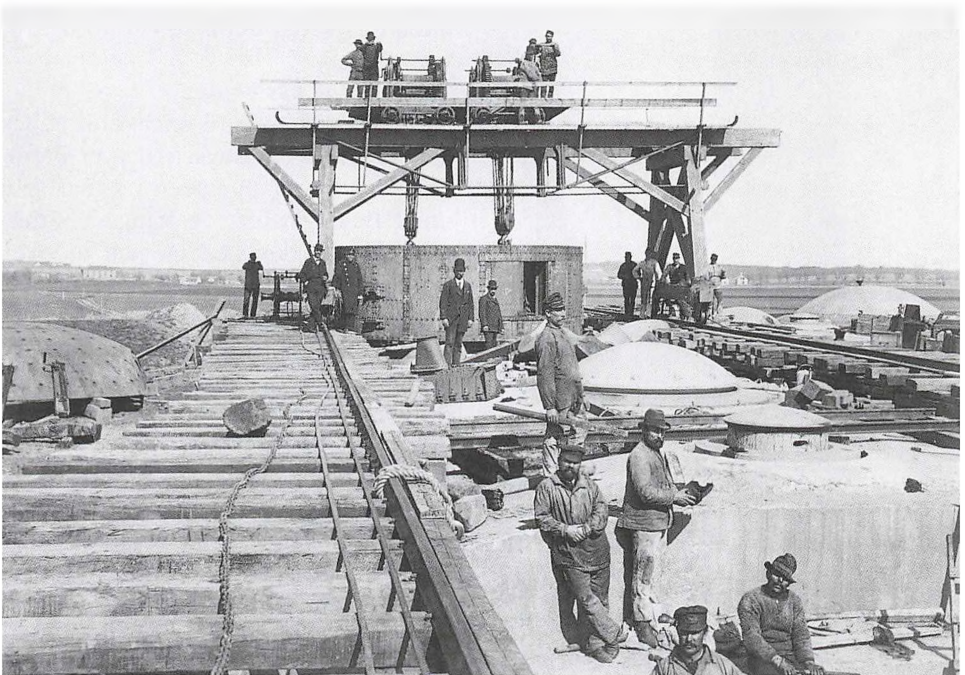
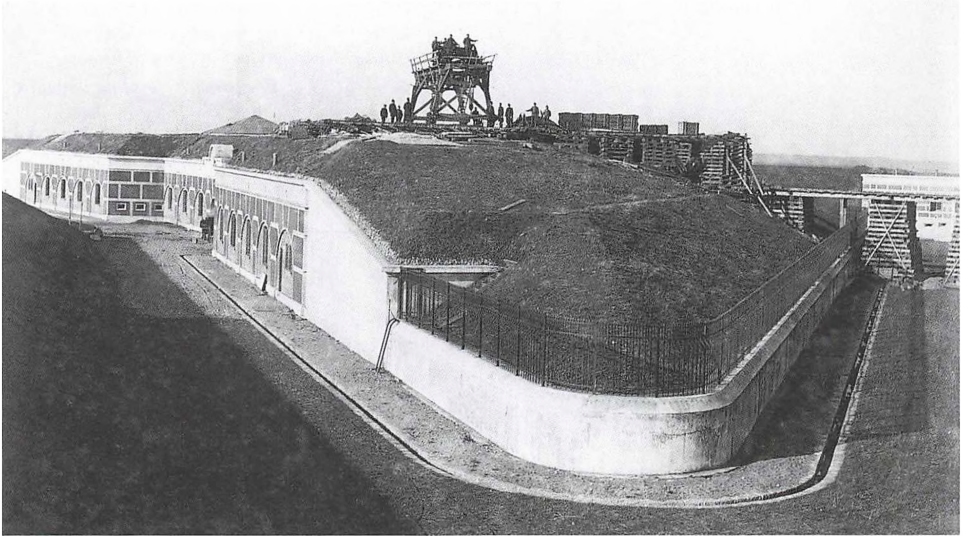

De enkelte rums anvendelse i et fort, her Lyngbyfort. Nederst strubekasernen med numre på de enkelte rum, øverst saillantkaponieren. Skytsetagen med de runde tårnbrønde forbundet med en gang er vist forskudt i forhold til underetagen. Yderst, med smalle panserdøre ud til strubegraven, ses latrinerne (L1 for officerer og L2 for mandskab). 1 var kvarter for én officer (under mobilisering fortchefen), 2 var samlingsstue for officererne og 3 var kvarter for tre officerer. 4 og 12 var samlingsstuer for mandskabet og samtidig skytsrum, idet den ene ende af hvert rum anvendtes som kaponiere, hvorfra der kunne skydes langs med fortets strubefacade. 5 og 11 var henholdsvis belægningsstue og samlingsstue for underofficerer. 6 var artillerimagasin og 7 inventarmagasin samt belægningsstue for 10 menige (under mobilisering skulle her være plads til 11 underofficerer og 32 menige). 8 var vagtstue og indgang til fortet. 9 og 10 var belægningsstuer hver for 56 menige (på hver side af en smal gang mellem døren og vinduet stod 14 etagesenge tæt sammen med gavlene udad, så man måtte kravle ind over fodgærdet). 5M-11M var ammunitionsmagasiner. 13 var køkken og 13M marketenderi. 14 var vaskerum og 14M værksted. 15 var maskinrum og 15M kuldepot. Saillantkaponieren i ydersiden af fortgravens spids anvendtes i fredstid som belægningsstuer for fire underofficerer, men skulle under mobilisering rumme yderligere 26 menige.

(Udarbejdet af Jeppe Tønsberg efter tegninger og bemandingsplan 1900 i Ingeniørkorpsets arkiv i Rigsarkivet).

Faser i opførelsen af et fort, her Lyngbyfort. Først blev det trekantede fortleget skabt ved bortgravning af jord dér, hvor gravene og fort-kernen (betonbygningen) skulle være (øverst herover). Derefter blev underetagen af betonbygningen støbt, d.v.s. de hvælvede opholdsrum i strubekasernen yderst (herover) og ammunitionsmagasinerne inderst i fortet. Derefter opmuredes strubefacaden, og skytsetagen støbtes. Foran denne lagdes en sprængkappe af store granitsten (ses f.eks. på profiltegningen nederst side 40), som derefter dækkedes af en jordkappe. Fortkernen måler ca. 172 meter i bredden og ca. 70 meter fra strube til spids. Kanonerne og pansertårnene blev transporteret til det færdige fort ad et midlertidigt jernbanespor fra Lyngby Station. Sporet blev ført på en bro hen over graven og ind på fortdækket (yderst til højre på billedet foroven på næste side). Med en portalkran blev panserdelene derefter løftet på plads i deres støbte tårnbrønde (næste side forneden). Kranen er på vej med et af dobbelttårnene, leveret af Chaillot & Commeny i Paris. Fotografierne er taget i 1888 (herover) og i 1892. Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

Befalingsmandselever, muligvis en korporalskole, foran Lyngbyfort omkring 1910.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

I officerskvarteret i Lyngbyfort er de originale døre og vinduer bevaret. Her ses døren til fortchefens stue i kasemat nr. 1. Den næste dør fører ind til officerernes samlingsstue, og kasemat nr. 3 var kvarter for officerer. Henrik Wichmann fot.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

tilsynet med hele nordfronten, mens den mindre, den bageste, var beregnet til formesteren, som havde tilsynet med fortet, når det ikke var i brug.

Opgaver og bestyknig

Lyngbyfort havde til opgave at beherske terrænet fra Bagsværd over Frederiksdal til Vintappersøen i samarbejde med Bagsværdfort og Vangedebatteri, at beskytte den vestlige del af oversvømmelsessystemets tilledningsanlæg fra Frederiksdal til Ermelundsbakken i samarbejde med Garderhøjfort og Vangedebatteri, og at beherske Lundtoftesletten i samarbejde med Garderhøjfort og Fortunfort.

Bestykningen bestod i 1911 af fire 15 cm lange jernkanoner M. 1887 i to dobbelte pansertårne, tre 15 cm korte stålkanoner M. 1884 i panserlavetter, to 75 mm hurtigt skydende stålkanoner M. 1889 i forsvindingstårne, en 8 mm 10-løbet mitrailleuse M. 1889 i forsvindings-

Lyngbyfortets saillantkaponiere var i årene 1925-46 beboet af kunstmaleren Axel Mørck og hans familie, indtil han byggede hus oppe på sin grund Glaciset 26, som kaponieren dengang hørte med til. Lejligheden havde forstue i midten med indgang fra fortgraven. Til højre var der atelier og dagligstue, til venstre soveværelse og køkken.

Interiørbilledet fornedan viser, at der var højt til loftet i lejligheden.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

tårn, fire 47 mm hurtigt skydende stålkanoner M. 1887 i kaponiereaffutage samt seks 8 mm 2-løbende mitrailleuser M. 1889 i kaponiereaffutage.

Desuden havde fortet to panserobservationstårne.

I henhold til bemandingsplanen af 1900 bestod bemandingen i fredstid af 4 officerer, 12 underofficerer og 122 menige. Mobiliseringsstyrken bestod af 2 officerer, 23 underofficerer og 170 menige.

Fortet blev opført delvis for private midler, idet foreningen »Den Frivillige Selvbeskatning til Forsvarets Fremme« (normalt kaldet Fædrelandets Forsvar) købte grunden og påbegyndte byggeriet. Da midlerne ikke slog til, blev det næsten færdige fort uden armering i 1889 overdraget til Krigsministeriet, der fuldførte det og anskaffede armeringen.

Senere anvendelse

Fortet blev efter nedlæggelsen købt af

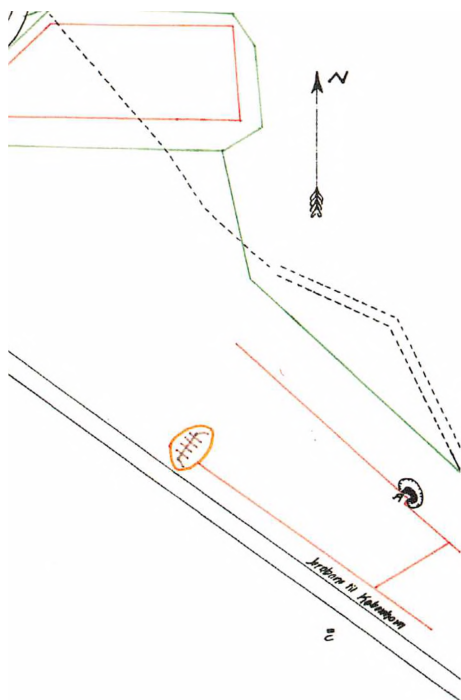

- A: Kaponiere
- B: Beredskabsrum
- C: Maskinhus

- Skyttegrav ————
- Pigtrådshegn ————
- Lav pigtrådshegn ————
- Kanonbatteri

Vintappergårdstillingen 1916 (omtalt side ???). I højre side af planen ses foroven Vintappersøen, der under Lyngbyvejen (med det karakteristiske Vintappersving) og Vintappergården. Midt på planen ses Ørnegårdens Teglværk og til højre Nordbanen mellem Gentofte og Lyngby stationer. Øverst i midten på planen ligger i dag Jægersborg Station. Vejen, der krydser Lyngbyvej og Nordbanen, er Ørnegårdsvej, som oprindeligt forbandt Gammelmosevej med Jægersborg Allé (se kortet side 67). Signaturen yderst til højre på planen viser Tjørnegårdskaponieren, som i dag ligger lige ud til Smakkegårdsvej, og som ses på fotografiet side 52.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

en entreprenør, der fjernede og solgte næsten alle metaldele samt stenene fra sprængkappen.

Indtil fortet i 1979 i fællesskab blev erhvervet af Fredningsstyrelsen, Hovedstadsrådet og Lyngby-Taarbæk Kommune, havde det været benyttet til flere forskellige formål. Umiddelbart efter nedlæggelsen blev det benyttet af husvilde, senere blev det indrettet til en fabrik. Ejeren opførte sin private bolig oppe på fortdækket, havde fiskedam i maskingeværtårnets tårnbrønd og anlagde den endnu eksisterende bro fra glacis til fort-

dæk. Efter de offentlige myndigheders overtagelse er det ydre blevet renoveret og direktørboligen fjernet. Fortet, der er beskyttet som fortidsminde, indgår i et lille grønt område og tilhører nu Lyngby-Taarbæk Kommune. Glaciset er udstykket til villagrunde. Fortet ligger for enden af Fort Allé.

Vintappergårdstillingen

Vintappergårdstillingen, der blev opført i 1914 i området omkring Vintappergården og Vintappersøen, var et forstærket led i feltbefæstningslinien, der var anlagt mellem fortrækken og batterirækken som en tilbagetrukket feltbefæstede linie på en strækning, hvor det på grund af terrænets udformning var svært at foretage observation af en eventuelt indtrængende fjende fra Lyngby Fort og Garderhøj Fort.

Stillingens permanente betonanlæg - et beredskabsrum, to små kaponierer og en større kaponiere - lå som lidt spredte punkter i den ellers af skyttegrave, jordbatterier, lette betonanlæg og pigtrådshegn opbyggede feltbefæstningslinie. Deres placering i det nutidige terræn er meget vanskelig at forstå, fordi det er stort set umuligt, mentalt at føre det nutidige terræn med motorvej og motorvejsudfletninger med tilhørende terrænomformninger, etagebebyggelse, parcelhuse og meget andet tilbage til et åbent, let kuperet agerlandskab bebygget med større gårde.

Der blev bygget en kaponiere vest for Vintappergården, et mandskabsrum

Tjørnegårdskaponieren set fra Nordbanens dæmning. Kaponieren eksisterer stadig og ligger ud til østsiden af Smakkegårdsvej. Den var en del af Vintappergårdstillingen, hvor den skulle belyse og med sit skyts forsvare dele af pigtrådsspærringerne.

Peter Thorning Christensens arkiv

til 75 mand lige syd øst for gården, en kaponiere lige på den anden side af Lyngbyvej og en større kaponiere et stykke østpå ved en bakkekam, som ingen, der i dag kører nordpå ad Smakkegårdsvej, fornemmer, hvis de da ikke lige er på cykel. Den kaldtes Tjørnegårdskaponieren, fordi den lå lige nord for Tjørnegården. Kaponierernes opgave var at belyse og lægge flankerende ild på langs af pigtrådsspærringerne.

Betonanlæggene blev opført af entreprenørfirmaet Christiani og Nielsen for midler, der var indsamlet ved »Forsvarsindsamlingen af 1913«. De blev opført, da firmaet var færdigt med opførelsen af anlæggene i Dyrehavestillingen og i Lundtoftestillingen. De materialer, der blev til overs, blev fragtet til Møns sydvestspids og benyttet til delvis opførelse af Hårbølle Batteri.

Stillingen blev nedlagt i 1919, og jordanlæggene blev sløjfet kort efter. Men de fire betonanlæg findes stadig, selv om de kan være svære at finde. De fær-

reste har set dem, og de, der har set dem, har næppe kunnet finde en fornuftig mening med sådanne konstruktioner.

Den ene af de små kaponierer ligger i et buskads på Mariebjerg Kirkegård i den sydøstlige del tæt ved parkeringspladsen. Nedgravet i et buskads foran indgangen til krematoriet ligger mand-skabsrummet. På Gentofte Kommunes genbrugsplads nord for Lyngbyvej ligger den anden af de små kaponierer delvis nedgravet, men med en trappe ned til indgangen. På Smakkegårdsvej med skydeskårene lige over bakkekammens top ligger den større kaponiere forsynet med pergola i en parcelhushave. De bevarede anlæg er beskyttet som fortidsminder.

Garderhøjfort

Garderhøjfort blev opført i tiden fra 1886 til 1892 på den sydlige del af høj-deryggen Ermelundsbakken, delvis

nedgravet i bakkedraget ca. 600 meter syd for Fæstningskanalens gennemskæring af Ermelundsbakken og ca. 600 meter sydvest for Ermelundsstemmeværket, hvorfra Nordre Oversvømmelse tog sin begyndelse. Det har en afstand til Lyngbyfort på ca. 2,5 km, til Christiansholmsbatteri på ca. 3,5 km og til til Fortunfort på ca. 2 km.

Fortet har en ganske særlig position i dansk militærhistorie, idet det blev opført og bestykket for private midler, der var fremskaffet ved en landsdækkende indsamling, som blev iværksat af foreningen »Den Frivillige Selvbeskatning til Forsvarets Fremme« (normalt kaldet »Fædrelandets Forsvar«). Det var det første anlæg, der blev påbegyndt i befæstningen, og det blev opført på en grund, der blev skænket til foreningen.

På den højtliggende plads lå der imidlertid allerede en gravhøj ved navnet Gar-

derhøj. Men den blev udgravet og sløjfet af Nationalmuseet i forbindelse med fortets anlæggelse. Højen indeholdt rige gravfund, som i dag findes på museet

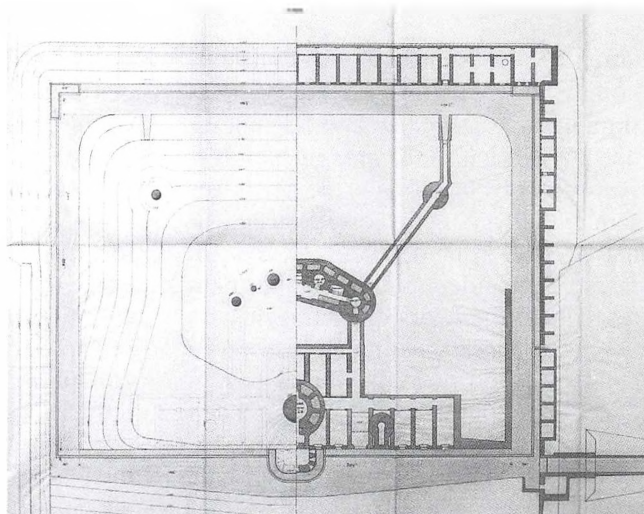
Konstruktion

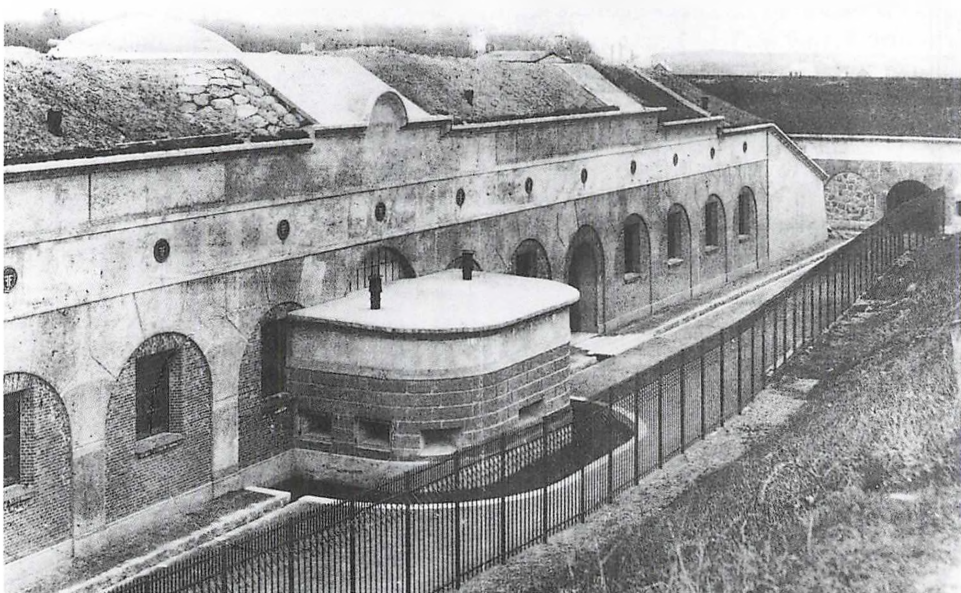
Garderhøjfortet er befæstningens eneste firkantede fortanlæg. Til forskel fra dette blev alle de øvrige, senere byggede forter opført trekantede, fordi de derved udgjorde mindre mål for en fjendtlig beskydning. Fortet er gravet så langt ned i bakkedraget, at kun armeringens panserkupler rager op over glacisets kant, og det omkranses af en tør grav og et glacis.

Man kommer ned til fortgraven og fortet ad en vej, der via en rampe er ført gennem fortets hovedport under det østlige glacis, ned til fortets strubegrav. Den har på højre side fortlegemet og på venstre side det søndre glacis. Dette havde oprindeligt et meget højt storm-

Garderhøjfortet havde som det eneste af forterne en firkantet grundplan. Venstre del af planen er vist som dæksplan med markering af fortets pansertårne. Højre del viser fortets grundplan med artillerikasernen, skysetagen og en af poterne frem til facegraven. Fortkernen på indersiden af graven måler ca. 95 x 70 meter. På ydersiden af graven ligger dels infanterikasernen under faceglaciset (øverst) og dels fortets toiletter (til højre). Nederst til højre ses fortets port med vagtstue.

Tøjhusmuseet

Garderhøjfortets strubekaserne i 1889. Porten yderst til højre gav adgang til fortgraven, hvorfra en port i selve strubefacaden (lige til højre for kaponieren) førte ind i fortet. Det Kongelige Bibliotek

gitter, der skulle hindre en fjende i at komme ind i fortgraven ad glacisets skrånende bagside. Denne adgang og den øvrige del af facegraven blev forsvaret fra strubekaponieren, der ligger som en udbygning fra fortets facade ud i strubegraven med skydeskår, hvorfra man blandt andet kunne foretage en direkte beskydning af portåbningen.

Fra strubegraven kommer man via en panserport ind i fortets strubekaserne, der er en betonbygning i to etager. I den nederste etage indeholdt kasernen indkvarteringsrum for fortets artillerister, ammunitionsmagasiner, kabys og ma-

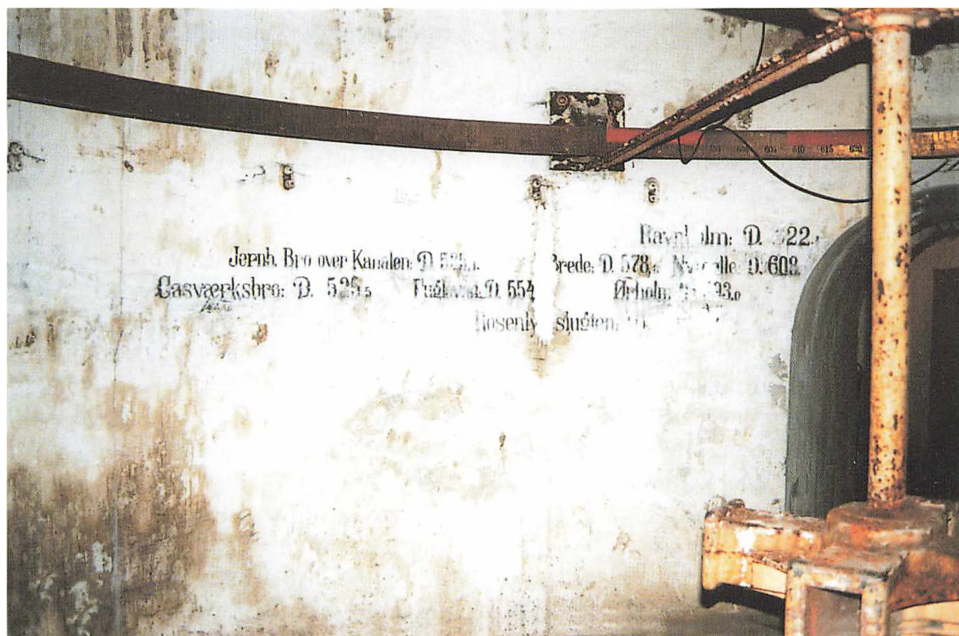
skinrum. Den øverste etage, skytsetagen, der er delt i fire separate afdelinger fire steder i fortet, indeholder tårnbrøndene til fortets ni skytstårne og to observationstårne. Fra den nederste etage kan man komme tværs igennem fortet via de to poterner, der udmunder i facegraven lige overfor indgangsportene til infanterikasernen.

Foran strubekasernen er der anbragt en kampestenssprængkappe, der skulle opfange fjendtlige granater og bringe dem til at eksplodere ved kontakten med kampestenene, hvorved man undgik, at strubekasernens ydre betonvæg-

ge blev beskadiget. Foran sprængkappen er der et jordlegeme, der skulle bremse eventuelle granater inden de ramte sprængkappen.

Den tørre grav mod øst, østre flankegrav, afgrænses af en stensat flankemur under glaciset, og her er der adgang til fortets vagtstue, latriner og en del depotrum, der alle er bygget ind i muren. Under det nordre glacis ligger ud til nordre grav, facegraven, en bygning i

hele gravens længde. Den indeholder kasernen til det infanteri, der skulle sørge for fortets nærforsvar, og desuden har den i enderne indbygget kaponierer, som hvorfra man kunne beskyde de to flankegrave og facegraven. I flankemuren under det vestre glacis ud til vestre flankegrav fandtes fortets første maskinrum, der ved en senere ombygning blev flyttet ind i en af strubekasernens kasematter. Over vestre flankegrav er

Nederste etage af tårnbrønden for tokanontårnet på Garderhøjfortet. Til højre ses akslen i et gangspil. Med et træskaf i hvert af de firkantede huller på akslen kunne fire mand arbejde ved gangspillet, som med en udveksling drejede pansertårnet ovenover. Når kanonerne havde skudt, blev de sårbare skydeskår med kanonmundingerne drejet bagud, mens ladningen til næste skydning foregik. Kanonerne kunne skyde to skud i minuttet, så der skulle virkelig arbejdes ved gangspillet. På væggen ses øverst retningsskalaen med sin gradinddeling. Nedenunder er der på væggen malet navne og gradtal på de lokaliteter, som der var forberedt skydning imod. Hvis det blev meldt, at en fjendtlig styrke forsøgte at forcere en af overgangene over Mølleåen, kunne mandskabet indstille kanonerne til at ramme målet ud fra noteringerne på væggen.

Jeppé Tønsberg fot.

der i glaciset bygget en projektørremise, hvorfra en projektør kunne køres et stykke ud på det vestre glacis og herfra belyse en angribende fjende.

Bag fortet ligger boligen for fortmes-teren, der førte tilsyn med fortet, når det ikke var bemandedet, og i et hjørne af haven bag denne ligger fortets kikkertstation, hvorfra man kunne observere terrænet fra Vangedebatteri over Lyngby til Fortunfort.

Opgaver og bestykning

Garderhøjfort havde til opgave at beskytte den vestlige del af oversvømmel-ssesystemets tilledningsanlæg indtil Ermelundsbakken i samarbejde med Lyngbyfort og Vangedebatteri; at beherske Lundtoftesletten i samarbejde med Lyngbyfort, Fortunfort og Vangedebatteri; at beherske Ermelunden og den sydvestlige del af Dyrehaven og derved hindre en fjendtlig fremtrængen ad Ermelundsbakken mod Fæstningskanalen og Ermelunds Stemmeværket; samt at beskytte den østlige del af oversvømmel-ssesystemet, Nordre Oversvømmelse, fra Ermelunden til Øresund i samarbejde med Christiansholmsbatteri.

Bestykningen bestod i 1911 af to 15 cm lange jernkanoner M. 1887 i et pansertårn, to 15 cm korte stålskanoner M. 1884 i panserlavetter, to 75 mm hurtigt-skydende stålskanoner M. 1889 i forsvindingstårne, to 53 mm hurtigt-skydende stålskanoner M. 1890 i forsvindingstårne, to 8 mm rekylmitrailleuser M. 1889 i forsvindingstårne, fire 47 mm hurtigt-skydende stålskanoner M. 1887 i

kaponiereaffutager, og ni 8 mm 2-løbe- de mitrailleuser M. 1889 i kaponiereaf- futager.

Fortet havde desuden to panserob- servationstårne.

I henhold til bemandingsplanen af 1900 bestod bemandingen i fredstid af 6 officerer, 12 underofficerer og 122 meni- ge. Mobiliseringsstyrken udgjorde 3 offi- cerer, 24 underofficerer og 170 menige.

Da fortet var bygget færdigt i 1892, blev det ved et gavebrev overdraget af foreningens syvmandsnævn til Krigsmi- nisteriet, men med en tilbagefaldsklau- sul, der skulle træde i kraft, når forsva- ret ikke længere skulle bruge det som forsvarsanlæg.

Senere anvendelse

I 1921 afleverede Krigsministeriet fortet til foreningens syvmandsnævn, der sam- me år sluttede overenskomst med Krigsministeriet om at leje fortet veder- lagsfrit for at bruge det som ammuni- tionsmagasin, kaserne m.m., mod at mi- nisteriet påtog sig vedligeholdelsesplig- ten samt betalte alle skatter og afgifter.

Det var i forbindelse med disse akti- viteter, at man valgte at anlægge ram- pen fra glacisets sydvestre hjørne ned i graven, for at gøre det muligt at komme ned til og rundt om fortet for de stadig større transportkøretøjer. Samtidig fjer- nede man alle træskillevægge inde i ka- sematbygningen, så man let kunne komme rundt inde i fortet med ammu- nitionskasser, først på trækvogne og se- nere med gaffeltrucks.

Syvmandsnævnet var selvsuppleren-

de, men undlod desværre at vælge nye suppleanter og døde derfor ud i 1930erne. Så da man fra statens side i 1990erne tænkte på at sælge området til villa-bebyggelse, blev der 1994 dannet et nyt navn (Garderhøjfonden) af syv gode, danske mænd, og i 1996 overdrog forsvarsministeren fortet til Garderhøjfonden. Fonden arbejder for istandsættelse og formidling af fortet.

På glacisets nordvestre hjørne ligger en del bygninger, der blev bygget i 1960erne til Meteorologisk Instituts. Herfra kunne man uforstyrret foretage vejrobservationer bl.a. ved opsendelse af vejrballoner. Aktiviteterne er i dag flyttet.

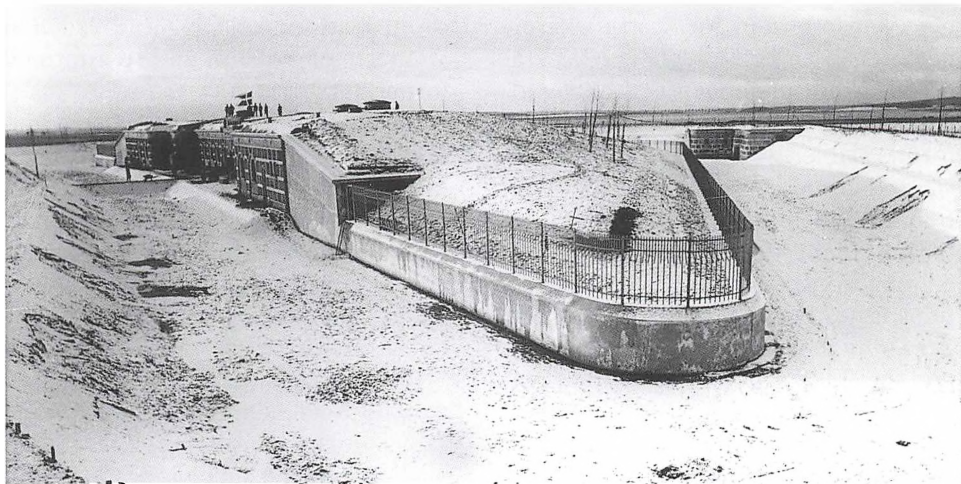
Hele fortanlægget er beskyttet som fortidsminde. Fortet har adgang fra Jægersborgvej ved Helsingørmotorvejen.

Fortunfort

Fortunfort blev opført i tiden 1891 til 1893. Det er delvis gravet ned i et bakkedrag ca. 1,5 km nordnordøst for Garderhøjfort på vestsiden af Dyrehaven ved Fortunens Indelukke.

Konstruktion

Fortet er trekantet og omkranses af en tør grav og et glacis. Det er gravet så langt ned i bakkedraget, at kun armeringens pansertårne og -kupler, når de var oppe, ragede op over glacisets kant. Man kom ned til fortet ad en vej, der via en rampe blev ført gennem det sydlige glacis til fortets strubegrav, og endte ved fortets hovedindgangsport. Denne adgangsvej blev forsvaret fra de to ka-

Det nybyggede Fortunefort set fra øst ved kommandohejsningen den 20. december 1892. To af fortets fire forsvindingsårne med 75 mm kanoner ses over fortidækket. Fortikernen måler ca. 145 meter i bredden og ca. 65 meter fra strube til spids. Fortet er dermed en ubetydelighed mindre end de yngre forter Bagsværdfort og Gladsaxe fort. Ligesom disse har Fortunefort kun én type skyts; men Fortunefort har endnu højt bagglacis ligesom Lyngbyfort, som det ses af billedets venstre side.

Tøjhusmuseet

ponierer, der lå i de to knæpunkter i fortets strubefacade samt fra skydeskår i panserporten og strubefacadens panserskodder. Fra hver af strubegravens ender gik en facegrav mod nord, og de mødtes ved forlegemets toppunkt, hvor saillantkaponieren, der skulle beskyde disse to grave ligger. Denne kaponiere er et selvstændigt betonanlæg, der er bygget ind under glaciset. Adgangen fra strubekasernen til saillantkaponieren var ikke særlig hensigtsmæssig, idet man fra kasematbygningen skulle ud i strubegraven, hen om hjørnet til en af facegravene og så gennem hele denne til kaponierens indgang. Under kamp omkring fortet var besætningen i kaponieren derfor isoleret, til kampen var forbi.

Fra strubegraven kommer man gennem panserporten ind i strubekasernen, der er en betonbygning i 1½ etage i forskudt plan. Den nedre, bagudvendende etage indeholdt kaserne for fortets artillerister, ammunitionsmagasiner, kabys og maskinrum. Den øvre, fremadvendende skytsetage indeholdt tårnbrøndene til fortets 4 skytstårne, ammunitionsmagasiner og to observationstårne. Foran strubekasernen var der anbragt en kampestenssprængkappe, der skulle opfange fjendtlige granater og bringe dem til at eksplodere ved kontakten med kampestenene, hvorved man undgik, at strubekasernens ydre betonvægge blev beskadiget. Foran sprængkappen var der et jordlegeme, der skulle bremse eventuelle granater inden de ramte sprængkapp-

pen. Jordlegemet og sprængkappen er langs facegravene afgrænset mod disse af en ca. 1½ m høj betonmur, der på toppen havde et stormgitter, som skulle hindre en angribende fjende i at komme op på fortdækket og ødelægge kanontårnene. Der er desværre her kun bevaret en meget lille rest af gitteret.

Fortets kikkertstation, hvorfra man kunne observere terrænet fra Lyngby til Eremitageslottet, når rydningerne af Fortunens Indelukke i en spændings- eller krigssituation var gennemført, lå lige nord for fortets østre faceglacis.

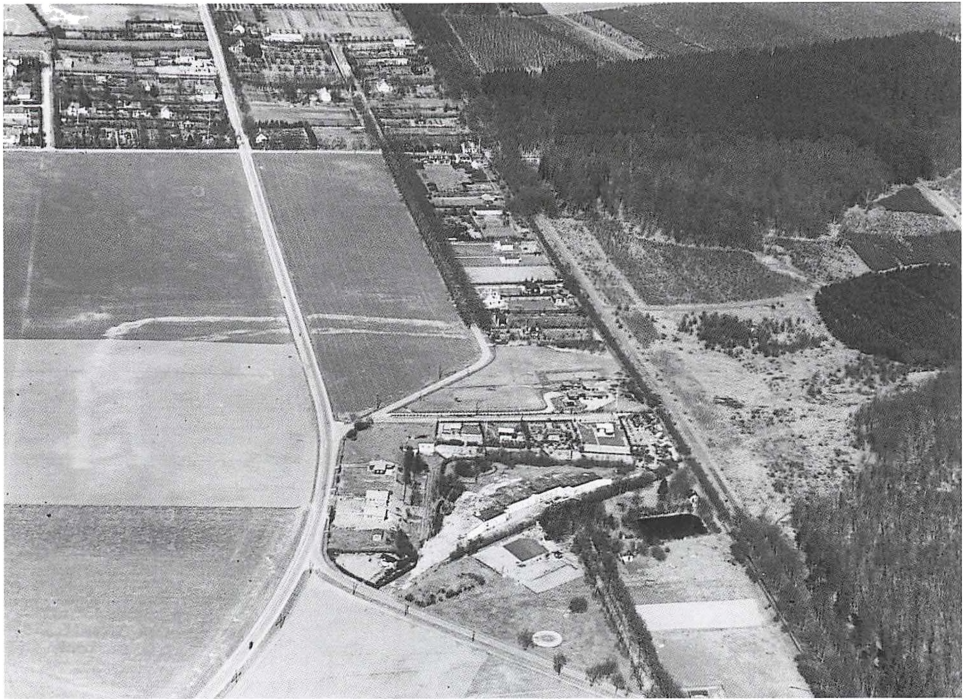
På fortets bagglacis helt op til hegnen mod Dyrehaven ligger et lille hus, der blev opført som vagt hus for en mindre vagtstyrke. Denne havde i perioder tilsyn med fortet, fordi man havde reduceret anlægsomkostningerne ved ikke at opføre en bolig til en tilsynsførende fortmester.

Opgaver og bestykning

Fortet havde til opgave at beherske Lundtoftesletten i samarbejde med Garderhøjfort og Lyngbyfort, og at beherske den vestlige del af Eremitagesletten i samarbejde med Dyrehavestillingens feltbatterier.

Bestykningen bestod i 1911 af fire 75 mm hurtigt skydende stålkanoner M. 1889 i forsvindingstårne, fire 75 mm hurtigt skydende stålkanoner M. 1889 i kaponiereaffutage samt tolv 8 mm rekylgeværer M. 1893.

Fortet havde desuden to panserobservationstårne.

Fortunfort og omgivelser ca. 1935. Der er gravet en rampe fra Dyrehavegårdsvej op til fortdækket, antagelig for at lette arbejdet med at fjerne de store værdifulde sten fra sprængkappen. I en vinkel foran fortet ses de sløjfede skyttegrave fra feltbefæstningen under 1. Verdenskrig. Til højre for fortet ses forhugget i Dyrehaven op imod Eremitagesletten. Fortets glacis er ved at blive bebygget med villaer.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

I henhold til bemandingsplanen af 1900 bestod bemandingen i fredstid af 2 officerer, 5 underofficerer og 65 menige. Mobiliseringsstyrken talte 2 officerer, 15 underofficerer og 78 menige.

I forbindelse med etableringen af Sikringsstyrken gennemførtes rydningerne, forhugget, i Fortunens Indelukke, så fortet fik frit udsyn og dermed frit skudfelt over den vestlige del af Ermelundssletten mod Eremitageslottet.

Samtidig etableredes Dyrehavestillingen og Lundtoftestillingen, der begge fik artilleristøtte fra Fortunfort.

Senere anvendelse

Efter nedlæggelsen af Landbefæstningen blev fortarealet solgt. Selve fortet og en del af strubeglaciset blev erhvervet af Lyngby-Taarbæk Kommune, der i en periode udlejede dele af kasematbygningen til depotformål. Vagthuset er

blevet bevaret og bruges som spejderhytte. De øvrige dele af glaciset blev udstykket til villagrunde, og en af de opførte villaer ligger oven på saillantkaponieren.

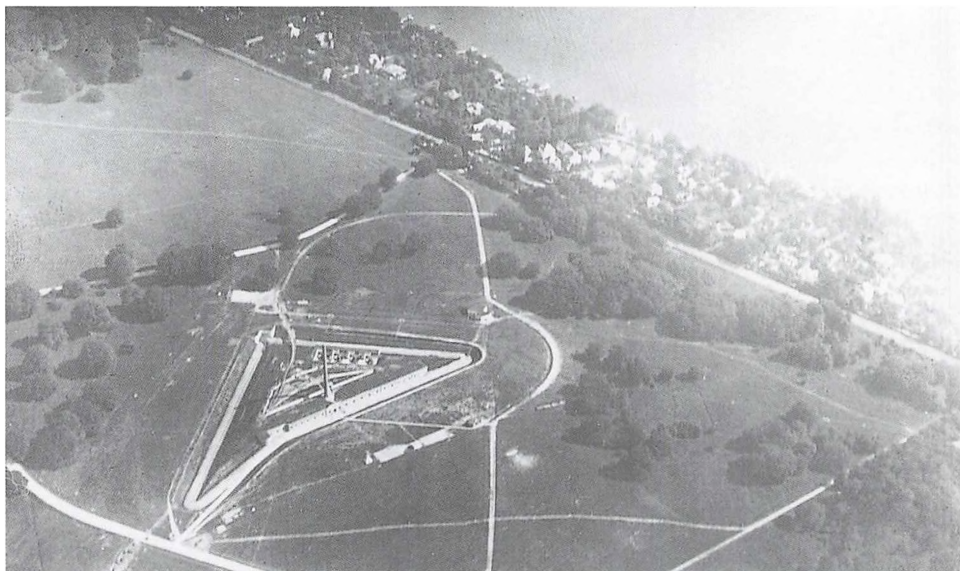
På et tidspunkt i midten af 1930'erne er der blevet anlagt en indkørsel fra Dyrehavegårdsvej gennem glacisets sydvestlige hjørne samtidig med, at der er blevet opført en rampe herfra og op til toppen af fortdækket. Derefter blev hele kampestensprængkappen fjernet til et ukendt formål. Sandsynligvis er stenene blevet knust til skærver og benyttet ved vejbyggeri.

I forbindelse med kommunens reno-

vering af fortområdet i de senere år er rampen fjernet, og graven er blevet retableteret. Fortet og dets omgivelser er beskyttet som fortidsminde og indgår i dag i et lille, kommunalt grønt område, der har egen direkte forbindelse ind i Dyrehaven. Fortet ligger for enden af Fortunfortvej.

Taarbækfort

Fortet, der var et kystfort, blev i tiden fra 1913 til 1916 opført ca. 300 meter inde i Dyrehaven lige syd for Eremitagesletten og ca. 500 m nordvest for Taarbæk Kirke.

Taarbækfort umiddelbart inden færdiggørelsen i 1916. Det midlertidige jernbanespor fra Kystbanen, som anvendtes til at transportere kanoner og pansertårne ind på fortet, ses stadig i terrænet. Lige øst for fortet ses den østligste dobbeltkaponiere i Dyrehavestillingen (jf. kortet side 88-89). Kaponieren skulle flankere pigtrådshænet ud imod Øresund og ind imod Eremitagesletten. Fortkernen måler ca. 220 meter i bredden og ca. 95 meter fra strube til spids.

Peter Thorning Christensens arkiv

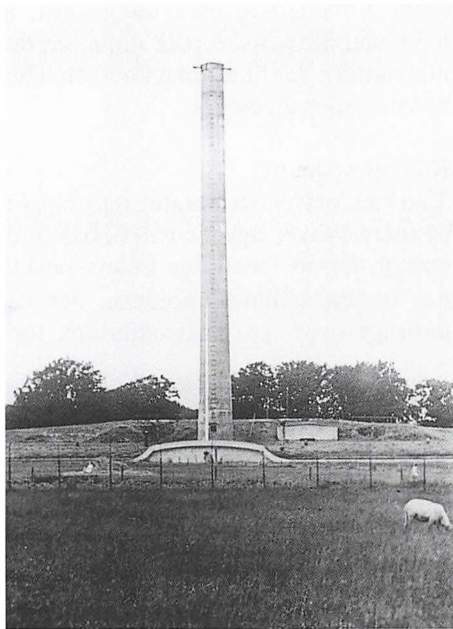
Kystfort eller landfort?

Denne placering var ikke god, men ved at bygge fortet her i stedet for på et af de oprindeligt foreslåede steder ved Vedbæk eller ved Strandmøllen, ville man prøve at løse Landbefæstningens problem med et manglende fort på Nordfrontens højre fløj samtidig med, at man søgte at få et brugbart kystfort.

Men fortet fik med denne placering hverken frit udsyn over søfronten (Øresund) eller over landfronten (Eremitagesletten og Jægersborg Hegn). Man var tilmed nødt til at give det en hovedarmering af meget forældet kystskytts, fordi man på grund af krigssituationen ikke kunne få leveret moderne skyts, da de krigsførende og våbenproducerende magter selv havde behov for alt, hvad de kunne producere. Derved blev fortet et skoleeksempel på et dårligt kompromis.

For at afhjælpe den første mangel byggede man et ca. 33 m højt observations- og afstandsmålertårn, så man blev i stand til at observere fjender i den nordlige del af Sundet. Den anden mangel kunne man kun formindske ved at benytte indirekte skydning ud fra observationer fra artilleriobservatører flere steder på eller foran Nordfronten. Det ville under et angreb fra landsiden på den del af fronten ikke være muligt at benytte observationstårnet til at observere og rapportere om fjendtlige bevægelser, da tårnet, som det mest oplagte mål, ville blive ødelagt af en kraftig fjendtlig beskydning før et angreb.

Den valgte armering blev også et kompromis mellem de to roller, med

Taarbækforts 33 meter høje observationstårn var meget synligt i terrænet og røbede fortets placering på lang afstand.

Peter Thorning Christensens arkiv

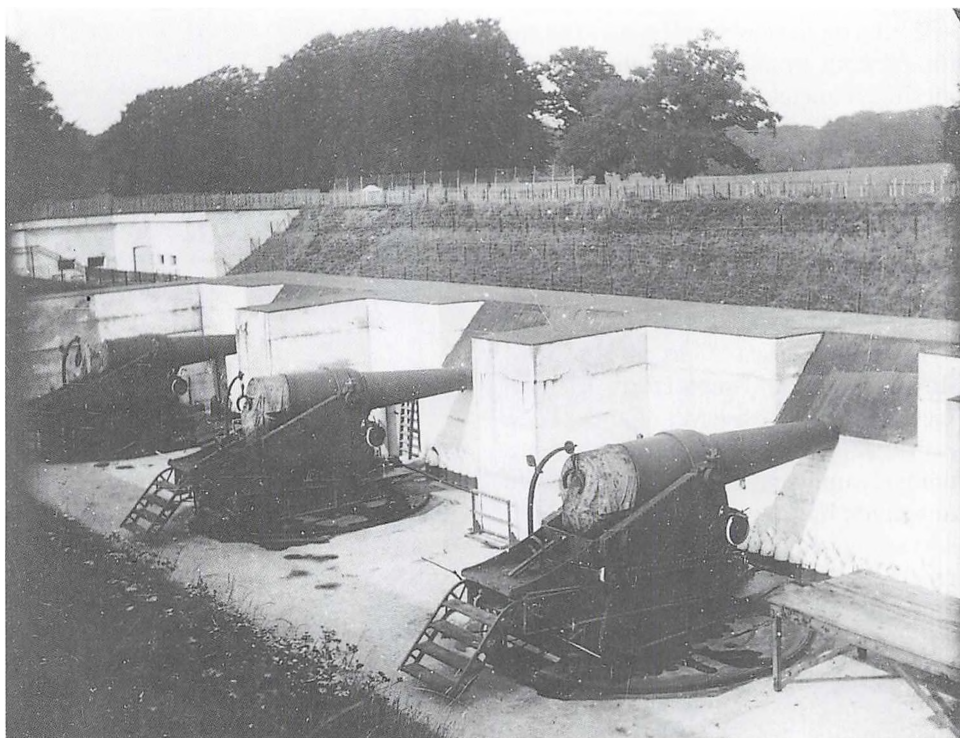
det resultat, at ingen af dem blev tilstrækkeligt tilgodeset. Landskytset var ikke svært nok og for ringe i antal, og kystskytset var ikke alsidigt nok. Det sidste regnede man dog med, at der kunne rådes bod på ved at opføre et støttebatteri, Taarbæk Biværk, med lettere kystskytts på en kunstig ø ud for kysten lige nord for Taarbæk Havn, hvor man på grund af kystskrænten ikke havde mulighed for at observere mindre fjendtlige skibe selv fra observationstårnet. Men dette batteri blev imidlertid aldrig bygget. I stedet benyt-

tedes Villa Udkig med udkigstårn og have ved havnens nordre mole, og det lille batteri, der blev anlagt her, blev benævnt Udkigsbatteriet.

Konstruktion

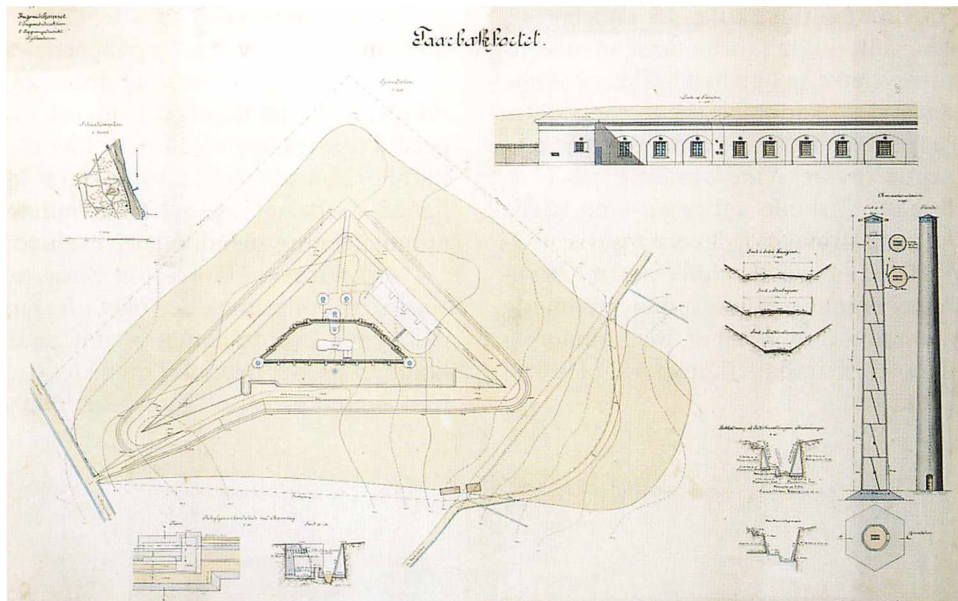
Taarbækfort var trekantet og omgivet af tørre grave, og det var delvis nedgravet. De to facegrave kunne beskydes fra en saillantkaponiere, der var anbragt over for forttrekantens top-

punkt mod nord. Den stod i forbindelse med fortet ved en delvis nedgravet poterne, der var forsynet med skydeskår, hvorfra man også kunne skyde ned ad facegravene. Det omgivene glacis blev kun afbrudt af adgangsvejen, der blev ført igennem i det vestre hjørne. Strubegrav og tilkørselsvej kunne beskydes fra en kaponiere, der var bygget ind i den venstre del af fortets strubefacade. I fortdækket var der ind-

Haubitsbatteriet på Taarbækfort. De fire 29 cm haubits var ombyggede 29 cm kanoner model 1874. Typen anvendtes desuden på Flakfortet og Charlottenlundfortet. Haubitserne kunne drejes næsten hele horisonten rundt, altså også ind mod land. Der var dog sat stopklodser på skinnerne, så skytset ikke kunne komme til at ramme observationstårnet (»skudfjeldtsbegrænsning på 26° mod sydvest«).

Peter Thorning Christensens arkiv

Taarbækfort. Dæksplan, situationsplan, del af facadeopstalt og observationstårn. 1916.

Rigsarkivet

bygget et trapezformet, betonestøbt skyttegravsanlæg, som stod i forbindelse med fortets indre.

På strubeglaciset blev der bygget en bolig for den opsynsmand, der passede fortet, når det ikke var bemandedet.

Opgaver og bestykning

Taarbæk Fort havde til opgave at medvirke til at hindre en fjendtlig landgang på kysten nord for København, at medvirke til at hindre et bombardement af København, at medvirke til at hindre fjendtlige enheder i at trænge ned i Renden eller Hollænderdyb, og at indgå i Landbefæstningen som højre fløjfort på Nordfronten.

Bestykningen bestod i 1918 af fire 29 cm jernhaubitser M. 1910 (det var ombyggede 29 cm jernkanoner M. 1873, som havde været de første bagladekanoner, der blev indført i det danske forsvar), to 120 mm hurtigt skydende stålhaubitser M. 1914, tre 37 mm revolverkanoner M. 1880 samt 34 stk. 8 mm rekylgeværer M. 1903.

De fire 29 cm haubitser var opstillet i et åbent batteri, der var bygget ned i fortdækket på dets nordøstre face, og de to 120 mm haubitser var anbragt i pansertårne på den nordligste del af fortdækket. 37 mm kanonerne var opstillet i kaponiererne (to i saillantkaponieren og en i strubekaponieren), og af

rekylgeværene skulle 15 anbringes i små stålskjolde i forbindelse med skyttegravsanlægget på fortdækket, 9 skulle anvendes i kaponiererne, 6 var monteret parvis i hvert af de tre pansrede maskingeværsforsvindingsårne på fortdækket, 2 skulle anbringes i en særlig luftmålsaffutage og 2 var i reserve.

Besætningen blev indkvarteret i strubekasernen, som desuden rummede ammunitionsmagasiner, lysmaskiner og depoter. Krigsbesætningen var i 1918 på 248 mand.

Senere anvendelse

Der blev hejst kommando på fortet den 28. april 1915 på trods af, at det endnu ikke var helt færdigbygget, og det var herefter fast belagt med kystartillerister indtil 1922. Efter den tid var det kun lejlighedsvis belagt ved med uddannelse af mobiliseringsmandskab og øvelser.

I september 1932 overtog Søværnet Kystbefæstningen, og der blev i forbindelse med overdragelsen blandt andet holdt en øvelse, hvori der indgik et fodfolksangreb på fortet. Men allerede fra

Soldater ved Taarbækfortets strubekaserner 1932.

(Berlingske Tidende).

1. november 1932 blev fortet henlagt i 2. krigsberedskab. Herved forstås, at det henlå ubemandet med skyts og ammunition på plads; men løst inventar kunne eventuelt fjernes til brug ved et af de øvrige værker. Fra samme tidspunkt indstillede man uddannelsen af mobiliseringsmandskab til 29 cm haubitserne.

I 1937 blev fortet udtaget af krigsberedskab, skytset blev solgt og fjernet, og året efter blev observationstårnet revet ned. Fortet blev derefter ombygget til minedepot og taget i brug i 1940. Det fungerede som minedepot indtil 1968, kun afbrudt af 2. Verdenskrig, hvor det blev benyttet af den tyske værnemagt. Fortet nåede dengang for første og eneste gang at opleve skud affyret i vrede, idet frihedskæmpere i juli 1944 angreb fortet for at få fat i sprængstof og ammunition, men efter en kort ildkamp trak de sig tilbage med uforrettet sag. Efter krigen nåede fortet også at deltage i en verdenshistorisk begivenhed. Der var her som flere andre steder rundt om København blevet indrettet standplads for et af de tre tunge, mobile 90mm luftværnsbatterier, der indgik som et led i Hærens indsats i Københavns Kanonluftforsvar. Under Ungarnkrisen i 1956 blev Kanonluftforsvaret mobiliseret, og batterierne blev opstillet i nogle af de designerede krigstillinger - således også på Taarbækfort. Kanonluftforsvaret, der for Marinens vedkommende primært bestod af de tunge luftværnsbatterier på Middelgrundsfort, Flakfort og Dragørfort, blev ledet fra en kommandocentral i Ejbybunkeren, der var bygget ind i Vestvolden.

I 1969 blev fortet overdraget til Skovstyrelsen, der lod det tildække. Fortet fremstår i dag helt tildækket som en jordhøj med utilgængeligt, men næsten intakt forlegeme, grav og gravkaponiere. Fortet er beskyttet som jorddækket fortidsminde.

Udkigsbatteri

Udkigsbatteri – ofte fejlagtigt kaldet Taarbæk Biværk - blev anlagt ca. 1914 i Villa Udkigs have ved roden af Taarbæk Havns nordre molearm. Det blev anlagt som erstatning for et batteri med navnet Taarbæk Biværk, der skulle have ligget umiddelbart øst for Taarbækfort på en ø tæt ud for kysten, fordi Taarbækfort på grund af kystskrænten ikke havde mulighed for at overskue denne del af farvandet nord for Taarbæk. Dette anlæg blev imidlertid sparet væk, og i stedet blev Udkigsbatteri anlagt som armeringsbatteri efter udbruddet af Første Verdenskrig.

Udkigsbatteriet havde til opgave at hindre at mindre fjendtlige enheder opererede i farvandet nord for Taarbæk, at medvirke til at hindre en mindre fjendtlig landgang på kysten umiddelbart nord for Taarbæk, og at fungere som luftværnsbatteri i Københavns Artilleriluftforsvar.

Bestykningen bestod i 1918 af 2 47 mm hurtigt skydende stålkanoner M. 1886 i luftpivotaftutage samt 2 8 mm rekylgeværer M. 1903 i luftpivotaftutage.

Batteriet er i dag helt sløffet.

Rækken af batterier

Tinghøjbatteri

Tinghøjbatteri blev opført i tiden 1887 til 1888 som et led i batterilinen på den nordvestre del af Landbefæstningen. Batteriet er delvis nedgravet lige bag toppen af den nordvestre skråning af Tinghøj-plateauet ca. 2 km øst for Gladsaxe Fort og ca. 2,5 km sydøst for Bagsværd Fort.

Konstruktion

Anlægget, der var næsten magen til Vangedebatteri, var et ca. 300 meter langt, halvmåneformet, åbent batteri. Det bestod af to batteriliner med en mellemliggende kasematbygning, og det havde en foranliggende tør grav og et glaci.

Den søndre batterilinie var indrettet med betonbriske til seks kanoner og havde desuden et mindre forhåndsam-munitionsmagasin. Den nordre linie havde fire betonbriske, og på den nordre ende, på det højeste punkt, var der en kikkertstation, der kunne overskue terrænet fra Vestvolden over de foranliggende forter til det nordfor liggende Vangedebatteri.

Den mellemliggende kasematbygning var indrettet med beboelse, kabys til mandskabet og ammunitionsmagasi-

ner. Til varetagelse af batteriets nærfor-svar var bygningen forsynet med to panserforsvindingstårne.

Opgaver og bestykning

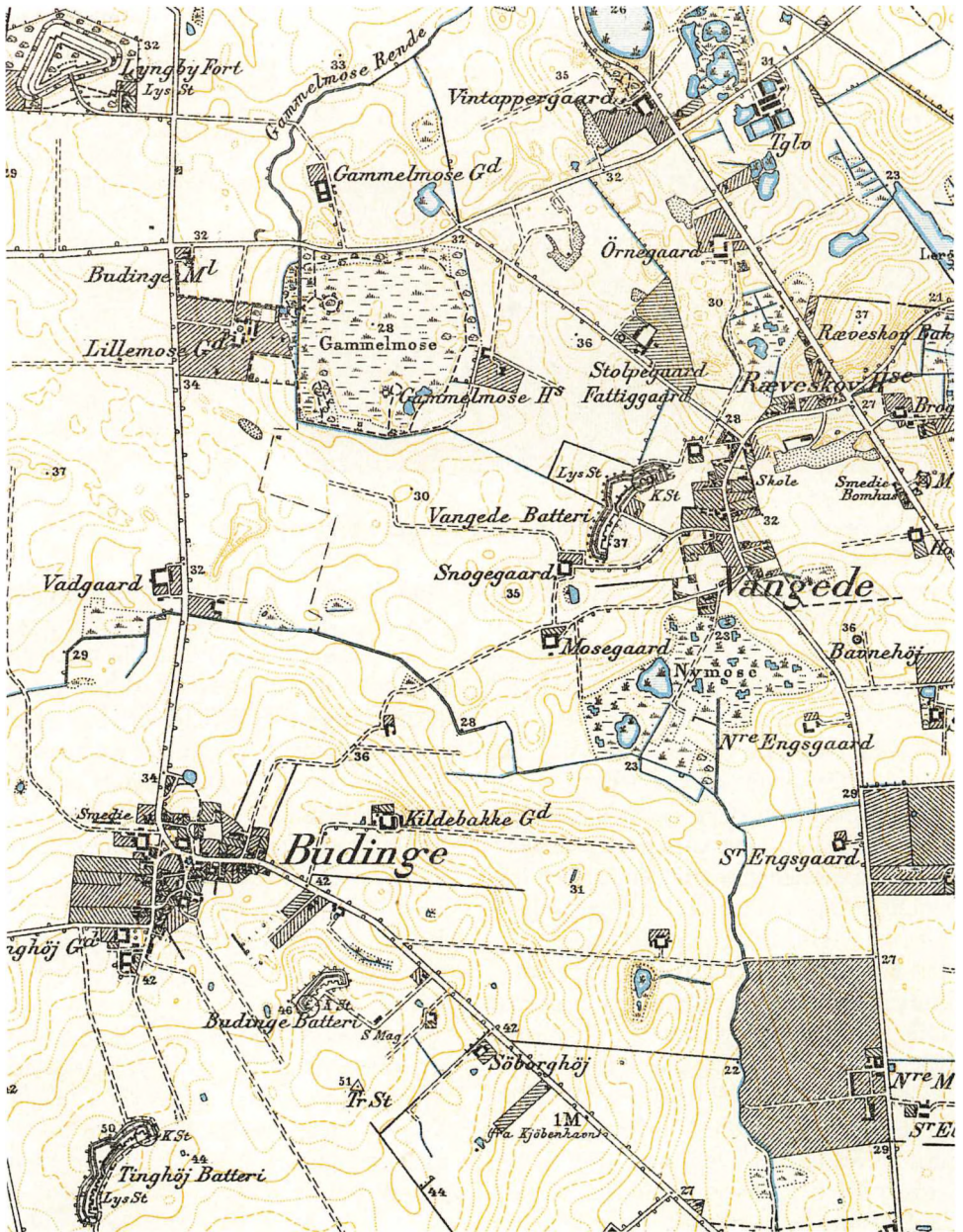
Batteriets opgave var sammen med Buddingebatteri og Vangedebatteri at holde en fjende på afstand af fortkæden (Gladsaxefort, Bagsværdfort og Lyngbyfort) og den nordvestlige del af Vestvolden. Denne opgave var fjernkampen, hvor batterierne skød ud over forternes skudvidde. Desuden skulle batteriet assistere forterne i fortkæden med at hindre en fjendtlig indtrængen i mellemrummene mellem forterne samt mellem Vestvolden og Gladsaxefort, og det skulle give de foranliggende forter rygdækning, hvis det lykkedes for fjenden at trænge sig ind mellem forterne.

Bestykningen bestod i 1911 af seks 15 cm lange jernkanoner M. 1887 på søndre batterilinie, fire 12 cm jernkanoner M. 1885 på nordre batterilinie samt to 8 mm 10-løbende mitrailleuser M. 1889 i panserforsvindingstårne. Batteriets ti kanoner blev i fredstid opbevaret på Tøjhuset.

Batteriet var normalt kun i brug i korte perioder om sommeren og i det tidlige efterår i forbindelse med øvelser indtil Landbefæstningens nedlæggelse i 1920. Under 1. Verdenskrig var det dog konstant bemanded ligesom den øvrige befæstning.

Del af batterikæden med Tinghøjbatteri, Buddingebatteri og Vangedebatteri. Af fortkæden ses øverst til venstre Lyngbyfort, der kunne dækkes fra ryggen af alle tre batterier. Øverst til højre ses området syd for Vintappersøen, jf. planen side 45-51. (Udsnit af Generalstabens fortrolige kort 1:20.000, ca. 1900).

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

Tingshøjbatteri med strubekasematten 1920. Det karakteristiske knæk midt på facaden muliggjorde flankerende skydning fra to strubekaponierer, hvoraf den ene firkantede skydeskår ses på billedet. Batteriet ligger på Vandtårnsvej ved Isbanevej.

Rigsarkivet

I henhold til bemandingsplanen af 1900 bestod bemandingen af en mobiliseringsstyrke på 3 officerer, 13 underofficerer og 100 menige.

Efter Landbefæstningens nedlæggelse blev batteriet desarmeret og solgt.

Senere anvendelse

Kasematbygningen og strubegraven benyttes i dag som depotområde for Dy-rups fabrikker. Dele af forsiden af den søndre batteriliniens vold er fjernet, så volden i den sydlige del er meget smal. De nordligste briske er tildækkede og anvendes til blegningsforsøg for farveprøver. Den nordre batterilinie er delvis ødelagt, idet anlæggelsen af Vandtårnsvej og Isbanevej har bevirket, at den østligste ende er fjernet, og dermed er kikkertstationen og flere af briskene ligeledes blevet fjernet. Den tørre grav er for størstedelen fyldt op. Batteriet er beskyttet som fortidsminde.

Buddingebatteri

Buddingebatteri blev opført i tiden 1888 til 1889 som et led i batteriliniens på den nordvestre del af Landbefæstningen. Batteriet er delvis nedgravet i et fremspring på et mindre højdedrag på nordsiden af Tingshøjplateauet umiddelbart sydvest for Buddinge By, ca. 0,5 km nordøst for Tingshøjbatteri og 1,5 km sydvest for Vangedebatteri.

Konstruktion

Batteriet var ca. 100 meter langt og var forsynet med seks betonstøbte briske og en kikkertstation (i den sydvestre endetravers) samt et dybtliggende ammunitionsmagasin og et forhåndsammunitionsmagasin. Under 1. Verdenskrig byggede den første batterichef for egen regning en lille, betonstøbt kommandostation.

BUDINGEBATTERI

Skyls

1. Løst. Batteri
 1. Højbykær 12^{mm} j. H.
 Højbykær Batteri
 2. Højbykær 9^{mm} A. H.

Artillerimagasin

8 46. k. 13^{mm} A. H.
 1880 Granatbatteriet 11. 15^{mm} A. H.
 500 l. 18^{mm} A. H.
 1881 Granatbatteriet 11. 15^{mm} A. H.
 1882 Granatbatteriet 11. 15^{mm} A. H.

Ammunition

1. 12^{mm} A. H.
 099 Granatbatteriet 1881 Løst. Batteri
 3477 Granatbatteriet 1880 2. Højbykær
 201 Granatbatteriet 1881 Højbykær
 580 Granatbatteriet 1881 Højbykær
 200 Granatbatteriet 1881 Højbykær
 10 Højbykær

Tegning af grundplan i Buddingebatteri med oversigt over batteriets skyls og lager af ammunition. Tilsvarende tegninger med oversigter findes fra de fleste anlæg i Nordfronten. Rigsarkivet

Opgaver og bestykning

Batteriets opgave var sammen med Tinghøjbatteri og Vangedebatteri at holde en fjende på afstand af fortkæden (Gladsaxefort, Bagsværdfort og Lyngbyfort). I denne fjernkamp skød batterierne ud over forternes skudvidde. Desuden skulle batteriet assistere forterne i fortkæden med at hindre en fjendtlig indtrængen i mellemrummene mellem forterne, det skulle give forterne rygdækning, og det skulle hindre en uset fjendtlig fremtrængen gennem en slugt, der lå delvis uindset mellem Tinghøjbatteri og Vangedebatteri (her ligger i dag Buddinge Hovedgade).

Bestykningen bestod i 1911 af seks 12 cm jernkanoner M. 1885, der i fredstid blev opbevaret i et artillerimagasin, der lå sydøst for batteriet.

Batteriet var normalt kun i brug i korte perioder om sommeren og i det tidlige efterår i forbindelse med øvelser indtil Landbefæstningens nedlæggelse i 1920. Batteriets mandskab var indkvarteret i telte. Under 1. Verdenskrig var det dog konstant bemandedt ligesom den øvrige befæstning. Bemandingens størrelse fremgår ikke af de kendte bemandsningsplaner.

Efter nedlæggelsen blev batteriet desarmeret og solgt.

Senere anvendelse

Efter nedlæggelsen blev batteriet overdraget til Den danske Gradmåling under Geodætisk Institut, som benyttede det til værksteds- og garageområde. Graven blev fyldt op, og der blev bygget en del huse dels på gravarealet, dels på dele af batteriet. Endelig blev der anlagt et større garage- og automobilværkstedskompleks ind i, og igennem batteriets jordlegeme. Herved blev en del af batteriets konstruktioner fjernet, bl.a. kikkertstationen og nogle af kanonbriskene. Glaciset blev udstykket til parcelhusgrunde. Området overgik senere til Kort- og Matrikelstyrelsen, og det er i 2007 blevet solgt til en privat person. Batteriet er beskyttet som fortidsminde. Det ligger for enden af G. Esmanns Allé.

Vangedebatteri

Vangedebatteri blev opført i tiden 1887 til 1888 som et led i batterilinen på den nordvestre del af Landfæstningen. Batteriet er delvis nedgravet i et højdedrag umiddelbart vest for Vangede By i en afstand af ca. 2 km sydøst for Lyngbyfort og ca. 2 km sydsydvest for Garderhøjfort.

Anlægget, der er næsten helt magen til Tinghøjbatteri, er et ca. 300 meter langt, halvmåneformet, åbent batteri, der bestod af to batteriliner med en mellemliggende kasematbygning, og det havde en foranliggende tør grav og et glacis.

Den søndre batterilinie var indrettet med betonbriske til seks kanoner og havde desuden et mindre forhåndssammuni-

tionsmagasin. Den nordre linie havde en kikkertstation, der kunne overskue terrænet fra Jægersborg over de foranliggende forter til det sydfor liggende Tinghøjbatteri, samt tre betonbriske og et forhåndssammuniionsmagasin.

Den mellemliggende kasematbygning var indrettet med beboelse, kabys til mandskabet og ammuniionsmagasiner. Til varetagelse af batteriets nærforvar var bygningen forsynet med to maskingeværpanserstårne.

Opgaver og bestykning

Batteriets opgave var sammen med Buddingebatteri og Tinghøjbatteri at holde en fjende på afstand af fortkæden (Garderhøjfort, Lyngbyfort og Bagsværdfort). Denne opgave var fjernkampen, hvor batterierne skød ud over forternes skudvidde.

Desuden skulle batteriet assistere forterne i fortkæden med at hindre en fjendtlig indtrængen i mellemrummene mellem forterne, og det skulle give de foranliggende forter rygdækning, hvis det lykkedes for fjenden at trænge sig ind mellem forterne.

Bestykningen bestod i 1911 af seks 12 cm jernkanoner M. 1885 på søndre batterilinie, tre 12 cm jernkanoner M. 1885 på nordre batterilinie samt to 8 mm 10-løbede mitrailleuser M. 1889 i panserforsvindingstårne. Batteriets ni kanoner blev i fredstid opbevaret på Tøjhuset.

I henhold til bemandingsplanen af 1900 bestod bemandingen af en mobiliseringsstyrke på 3 officerer, 13 underofficerer og 100 menige.

Senere anvendelse

Ved Landbefæstningens nedlæggelse i 1920 blev batteriet desarmeret og solgt til Gentofte Kommune, og det er senere delvis udstykket til parcelhusgrunde.

Kasematbygningen er i dag tildækket og ligger under en græsplæne ved Horsevej. Den søndre batterilinie med den tilhørende grav er næsten fuldstændig ødelagt ved anlæggelsen af Snogegårdsvej samt ved opførelsen af nogle parcelhuse. Forhåndsammunitionsmagasinet er dog bevaret i kanten af en parcelshave på sydsiden af Snogegårdsvej.

Den nordre batterilinie er bevaret næsten intakt med foranliggende grav og tilhørende glacis. Herudover er boligen for den tilsynsførende – formesteren - bevaret, den er i dag en privat vil-

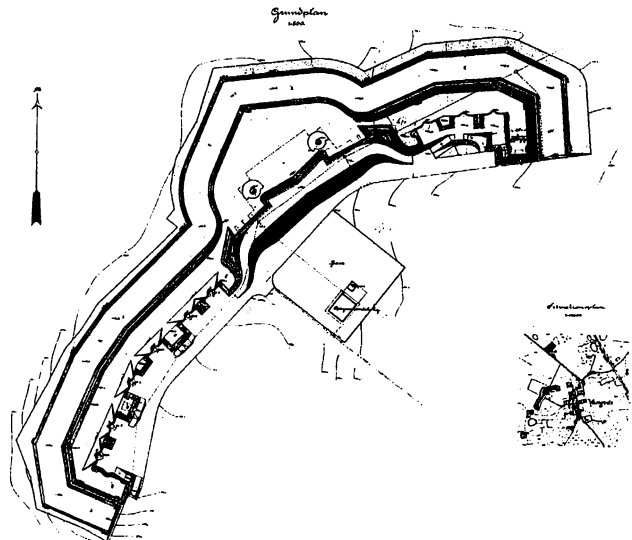
la. De bevarede dele af batteriet er beskyttet som fortidsminde.

Gentoftebatteri

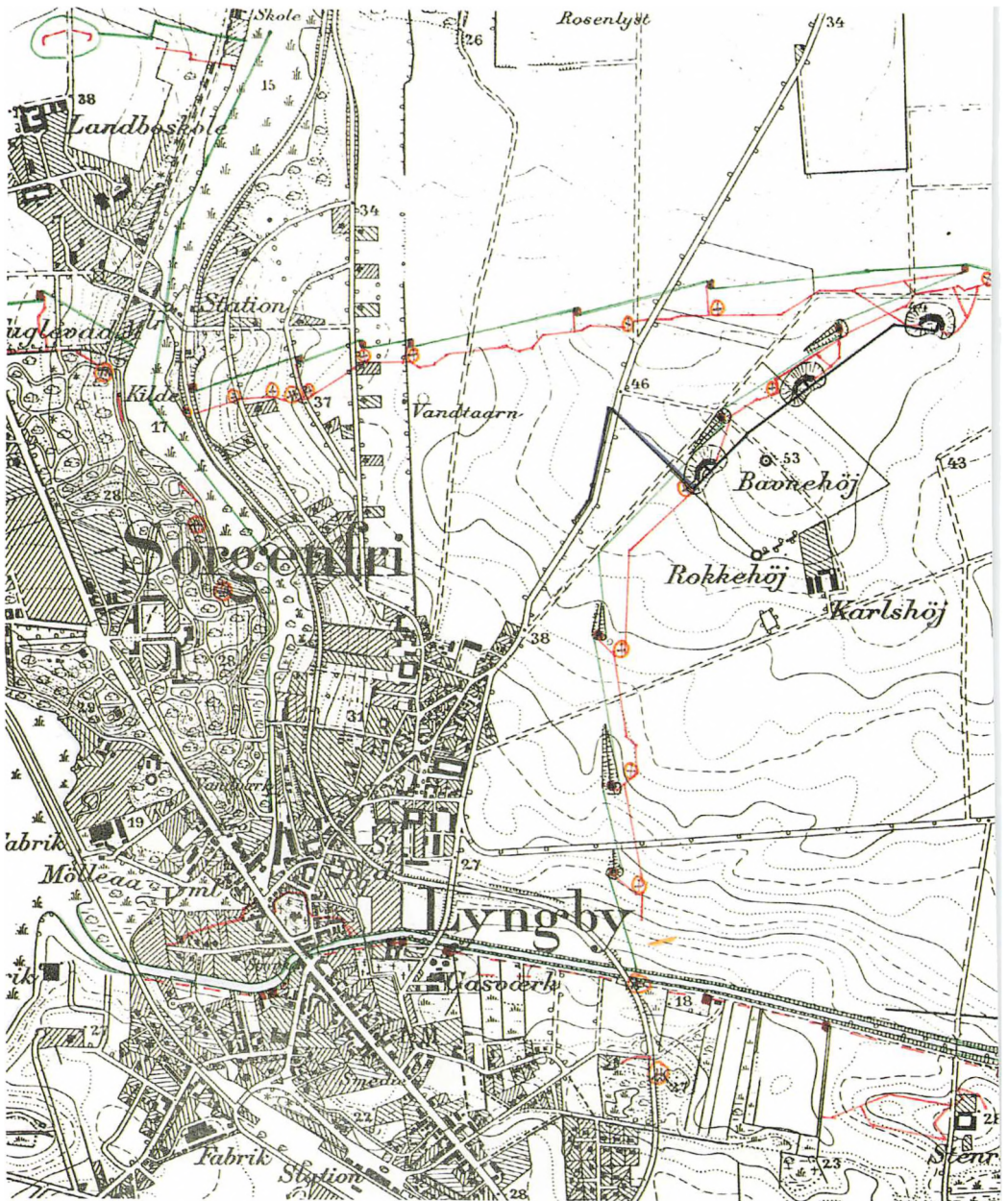
Gentoftebatteri blev opført i 1888. Batteriet, der var magen til Bernstorffbatteri, blev anlagt på forkanten af et bakkedrag ca. 100 meter øst for Gentofte Sø og ca. 250 meter bag Brogårdsvejens bro over Fæstningskanalen, der på denne strækning også ses benævnt Gentoftekanalen og Søndersøkanalen (nu Ermelundsvej).

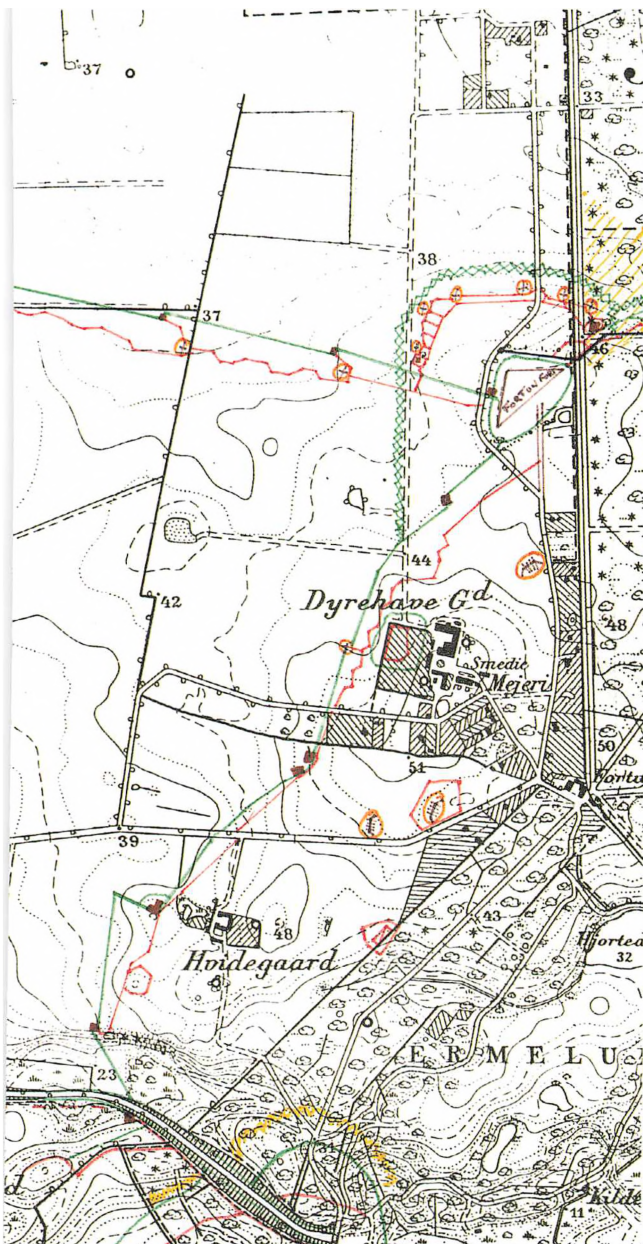
Batteriet var ca. to meter højt og havde et ca. 10 meter bredt brystværn, bag hvilket kanonerne blev opstillet på åbne briske. Under den højre fløjtravers var bygget et underjordisk betonkrudtmagasin.

Vangedebatteriet.

Vangedebatteri. Grundplan af batteriet med situationsplan. I midten ses kasematbygningen, der rummede belægningsstuer og ammunitionsmagasiner. På dækket var der to forsvindings-tårne med maskingeværer til nærforsvar. Hovedarmeringen var tre 12 cm kanoner på den nordre og seks på den søndre batterilinie. Rigsarkivet

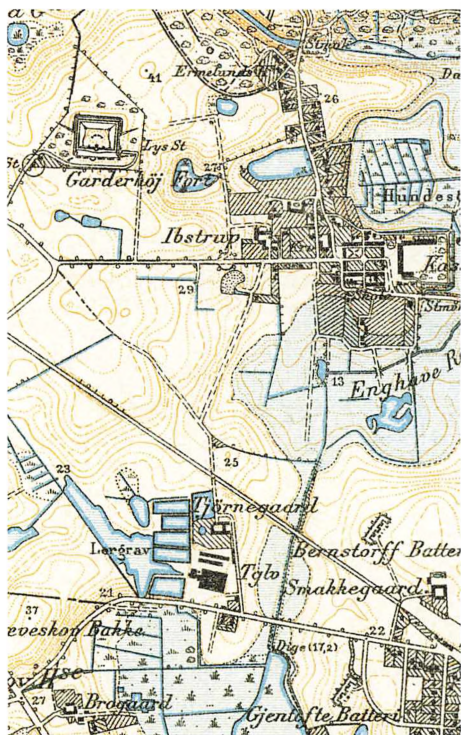

Baunehøjstillingen 1916 (omtalt side 85-86). Midt i billedet ses oldtidshøjen Baunehøj, der var det højeste punkt på Lundtoftesletten, og gården Carlshøj. Stillingen bestod bl. a. af tre store mandskabsbunkere (beredskabsrum) af beton, forbundet med skyttegrave, samt en pigtrådsbeskyttet skyttegravsline tværs over Lundtoftesletten fra Fortunfortet til Fuglevad. Et af beredskabsrummene ses på luftfotografiet side 86, og skyttegravslinien foran Fortunfortet kan følges på luftfotografiet side 59. Nederst ses Fæstningskanalen mellem Lyngby Sø og stemmæværket under Ermelundsbroen. (Tegnet af Peter Thorning Christensen på udsnit af generalstabskort).

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

- Skyttegrav
- Pigtrådshegn
- Lav pigtrådshegn
- Standplads for rekylgevær
- Kanonbatteri
- Rydning af skov
- Flankeringshule
for håndvåben
- Beredskabsrum, beton
- Projektørkaponiere, beton
- Vandleddning
- Beredskabsrum

Gentoftebatteri (nederst til højre) og Bernstorffbatteri skulle forsvare Brogårdsvejs og Nordbanens broer over Gentoftes Kanal (nu Ermelundsvej) mod fjendtlige overgangsforsøg. Øverst ses Gardershøjfort, Ermelunds Stemmeværk og Jægersborg Kaserne. (Udsnit af Generalstabens fortlørlige kort 1:20.000, ca. 1900).

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

Gentoftebatteri havde til opgave at hindre en fjendtlig overgang over Fæstningskanalen mellem Gentofte Sø og Nordbanebroen, og specielt at hindre et fjendtligt erobningsforsøg af Brogårdsvejens bro over Fæstningskanalen.

Bestykningen bestod i 1911 af fire 9 cm stålkanoner M. 1876. Batteriets ka-

noner blev i fredstid opbevaret på Tøjhuset.

Ved 1. Verdenskrigs udbrud var batteriet blevet ret uanvendeligt, fordi arealet foran det var blevet udstykket og bebygget med villaer. Kun i tilfælde af en egentlig krigstilstand ville batteriet komme i brug, og man ville lade ingeniørtropperne sprænge disse hindringer, så batteriet igen fik frit skudfelt.

Efter nedlæggelsen blev batteriet solgt til to byggegrunde og bebygget med villaer. Jordanlægget er stadig synligt, idet villaerne blev bygget oppe på batteriets brede brystværn. Briskene er imidlertid fjernet, men ammunitionsmagasinet ligger bevaret nede under den ene af haverne. Batteriet er beskyttet som fortidsminde.

Bernstorffbatteri

Bernstorffbatteri blev opført i 1888. Batteriet, der var magen til Gentoftes Batteri, blev anlagt på forkanten af et bakkedrag ca. 500 meter nord for Gentoftes Sø og ca. 250 meter bag Nordbanens bro over Fæstningskanalen, der på denne strækning også ses benævnt Gentofteskanalen og Søndersøkanalen (nu Ermelundsvej).

Batteriet var ca. to meter højt og havde et ca. 10 meter bredt brystværn, bag hvilket kanonerne blev opstillet på åbne briske. Under den højre fløjtravers var der bygget et underjordisk betonkrudtmagasin.

Bernstorffbatteri havde til opgave at hindre en fjendtlig overgang over Fæst-

ningskanalen mellem Gentofte Sø og Søndersø, og specielt at hindre et fjendtligt erobningsforsøg af jernbanebroen over Fæstningskanalen.

Bestykningen bestod i 1911 af fire 9 cm stålkanoner M. 1890. Batteriets kanoner blev i fredstid opbevaret på Tøjhuset.

Efter nedlæggelsen blev batteriet solgt til Gentofte Kommune før anlæggelsen af Smakkegårdsvej, der medførte, at den vestre halvdel af batteriet blev jævnet med jorden. Resten benyttes af spejdere, der havde en hytte på den højre fløjtravers oven på ammunitionsmagasinet.

Senere udvidelser af vejen krævede nedlæggelse af resten af batteriet bortset fra spejderhytten. Der dog forsvandt sammen med fløjtraversen, da den sidste del og området nord og øst for det blev udstykket og bebygget med villaer. Det underjordiske ammunitionsmagasin eksisterer stadigvæk intakt under en villahave. Batteriet er i dag beskyttet som fortidsminde.

Hovmarksstillingen

Hovmarksstillingen er en feltbefæstet stilling, der skulle beskytte Dæmning I i Nordre Oversvømmelse.

Dæmning I var den første, den største og den vigtigste dæmning i denne del af oversvømmelsesanlægget. I forbindelse med Landbefæstningens opførelse havde man ikke opført noget anlæg, der kunne beskytte denne dæmning, sådan som man havde gjort ved Dæmning II, III og IV. Det var kun fra

det vestre skydeskår på Vestre Ordrupkratbatteri næsten en kilometer væk, at man kunne observere og beskyde en fjende, der angreb hen over den yderste trediedel af Dæmning I.

Derfor var man afhængig af observationer fra artilleriobservatører i nærheden af dæmningen, der kunne lede en indirekte beskydning af dæmningen fra Vestre Ordrupkratbatteri eller fra feltbatterier, der var opført i en spændings- eller krigssituation.

Stillingen blev anlagt over en årrække, idet de to betonanlæg blev bygget i henholdsvis 1912 og 1913, medens resten, der var armeringsarbejder, først blev endelig udført i 1914 under 1. Verdenskrig. Efter det politiske forlig om befæstningen i 1894 måtte befæstningen eller dens anlæg ikke forbedres uden fuld politisk opbakning, og for Landbefæstningen regnedes det for mere end almindelig svært.

De to betonanlæg, som det primært drejede sig om, blev derfor opført som øvelsesarbejder i forbindelse med nogle af de årlige øvelser på en privat grund, som var stillet til rådighed for øvelsesvirksomhed for ingeniørkorpsset af ejeren. På grund af dennes velvilje blev anlæggene ikke sløjfet som de øvrige øvelsesfeltarbejder, da øvelserne var forbi. Og derfor kunne de umiddelbart indgå som et led i Sikringsstyrkens armeringsarbejder for Nordre Oversvømmelse i august 1914.

Det største anlæg var et lukket betonanlæg med skydeskår til maskingeværer til beskydning og projektørskår til belysning ned over dæmningen,

mens det andet var et åbent maskingeværbatteri i beton, der kunne skyde frontalt hen ad dæmningsens krone.

De supplerende anlæg kom til at omfatte et skyttegravsanlæg med tilhørende pigtrådspærringer på den nordlige ende af Dæmning I foruden pigtrådshegn, der dækkede det meste af dæmningskronen, og pigtrådshegn og skyttegrave langs bassinkanterne på »egen« side af bassinerne I og II. Stillingen blev et led i det feltbefæstede bælte, der blev anlagt syd for hele Nordre Oversvømmelse.

Stillingen blev nedlagt i 1919, og pigtrådshegnene og skyttegravene blev sløjftet. Senere blev området udstykket, og det åbne maskingeværbatteri forsvandt sandsynligvis i forbindelse med opførelsen af en villa. Men det største anlæg, der blev kaldt Hovmarksværket efter den syd for liggende Hovmarksgård, blev liggende urørt, indtil en bygherre fandt på at opføre en villa oven på det og bruge det som højtliggende kælder. Det bevarede anlæg er beskyttet som fortidsminde.

Ordrupkratafsnittet

Stillingerne i og ved Ordrup Krat bestod indtil anlæggelsen af Klampenborg Galopbane omkring 1908 i 1910 af Vestre og Østre Ordrupkratbatteri og Dæmningsbatterierne II, III og IV ved de tilsvarende dæmninger.

Vestre og Østre Ordrupkratbatteri er opført i 1887 som små en-etages betonkasematbygninger, der blev gravet ned i skråningerne bag henholdsvis Dæm-

ning II og Dæmning III. Deres opgave var, at vestre batteri skulle afgive flankerende ild mod en fjende, der forsøgte at komme over Dæmning I eller III, og at østre batteri skulle afgive flankerende ild mod Dæmning II og IV.

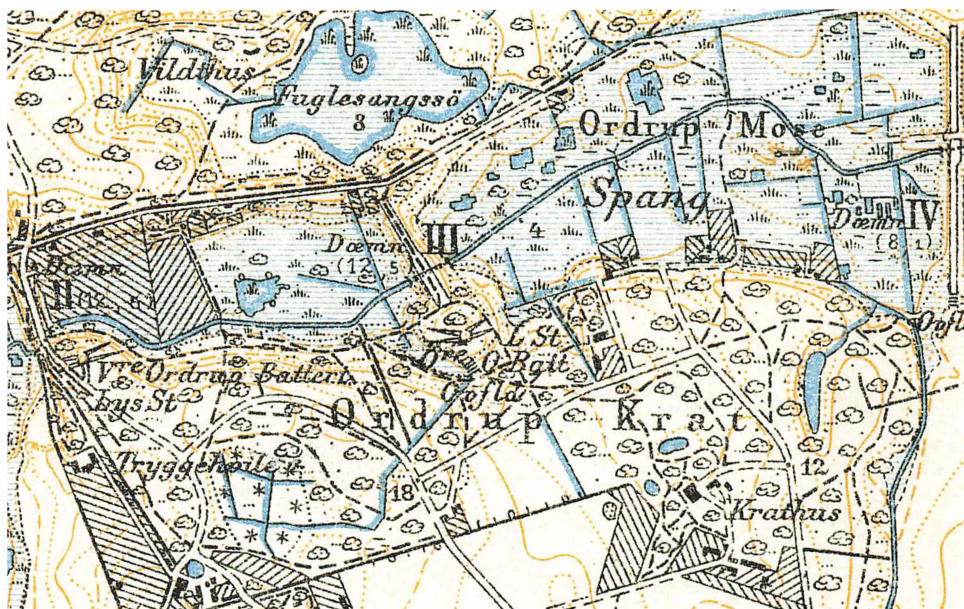
Foran det vestre batteri var Dæmningsbatteri II anlagt til direkte beskydning af en fjendtlig fremtrængen ad Dæmning II. Tilsvarende var Dæmningsbatteri III anlagt foran østre batteri til direkte beskydning af Dæmning III, mens Dæmningsbatteri IV lå alene ved den søndre ende af Dæmning IV for at kunne foretage direkte beskydning af denne, mens den var under flankerende ild fra det østre batteri.

Da Galopbanen blev anlagt, blev Dæmning III og Dæmningsbatteri III fjernet, og Galopbanekonsortiet betalte nyopførelsen af et erstatningsbatteri. Det blev opført højt oppe på brinken af Bassin III-IV, der opstod ved fjernelsen af Dæmning III, i den nordlige skovkant af Ordrup Krat lidt vest for Østre Ordrupkratbatteri. Det skulle hindre en fjende i at krydse Bassin III/IV på det sted, hvor vandstanden ville blive lavest ved oversvømmelsens etablering, hvor bassinet var relativt smalt, og hvor det faktisk ville blive muligt for en fjende at vade over bassinet.

Bestykning

Bestykningen af stillingernes anlæg var i 1911 følgende:

Vestre og Østre Ordrupkratbatteri havde hver to 75 mm hurtigtskydende stålkanoner M. 1889 i kaponiereaffu-

Ordrup Krat området med oversvømmelsens dæmninger II, III og IV. Lige syd for Dæmning II ses Vestre Ordrupkratbatteri, der i tilfælde af fjendtligt overgangsforsøg skulle beskyde dæmningerne I og III, og lige syd for Dæmning III ligger Østre Ordrupkratbatteri, der skulle beskyde dæmningerne II og IV. Bag ved dæmningerne II, III og IV var der desuden dæmningsbatterier, der kunne skyde frontalt mod mål på dæmningerne. (Udsnit af Generalstabens fortrolige kort 1:10.000, 1900). Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk.

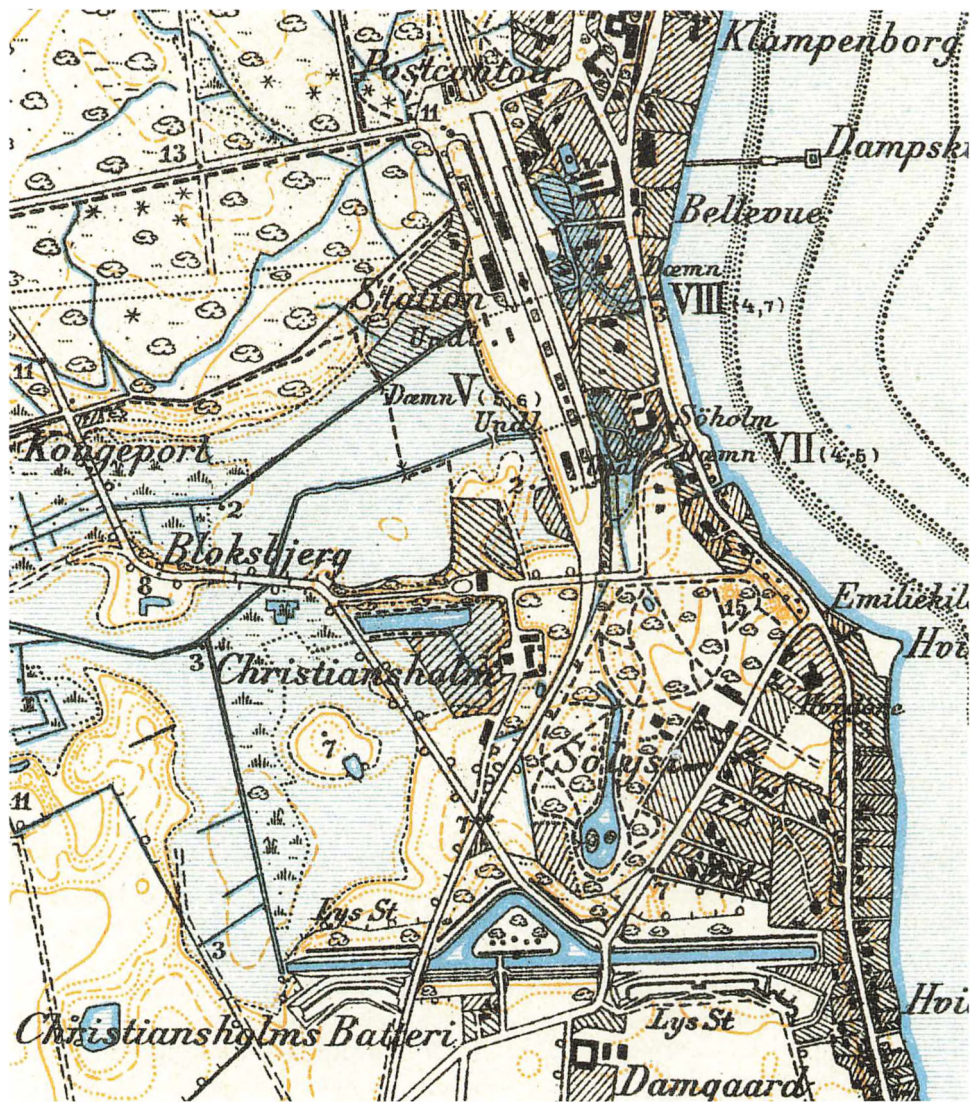
tage og to 47 mm hurtigt skydende stålkanoner M. 1887 i kaponiereaffutage.

Dæmningsbatterierne II og IV havde hver to 53 mm hurtigt skydende stålkanoner M. 1889 i panserlavet.

Mitralleusebatteriet, der afløste Dæmningsbatteri III, havde samme bevæbning som dette: to 8 mm 2-løbede mitralleuser M. 1889

Bemandingen bestod i henhold til bemandsningsplanen af 1900 til hvert af Vestre og Østre Ordrupkratbatteri af en mobiliseringsstyrke på 1 underofficerer og 10 menige.

Nogle af de indsamlede midler fra forsvarsindsamlingerne i 1912 og 1913 blev benyttet til at udbygge de to batteribygninger med hver to vinger, der hver kom til at indeholde en projektør, som kunne belyse det tilhørende skudfelt. Og i den sydligste del af Ordrup Krat tæt op ad Ordrupgård blev der bygget en lille kase, som indeholdt et maskinrum med en motor og tilhørende generator, der leverede strøm til de fire projektører samt til projektører i det projekterede skyttegravssystem langs dele af sydsiden af Nordre Oversvømmelse.

Hvidøre-området med Christiansholmslinien nederst. Den ombukkede del af batterilinen helt til højre er Hvidørebatteri, der kunne skyde ud over Øresund. I kortets venstre side ses den tidligere ø Bloksbjerg omgivet af oversvømmelsen (jf. side 104-06) og dæmning V i skikkelse af Klampenborg Station. Mellem stationen og Øresund ses de ganske små bassiner og dæmningerne VII og VIII – et vanskeligt sted at forsvare og derfor yderligere sikret med den tilbagetrukne Christiansholmslinie. (Udsnit af Generalstabens fortrolige kort 1:20.000, ca. 1900, her forstørret til 1:10.000). Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

Senere anvendelse

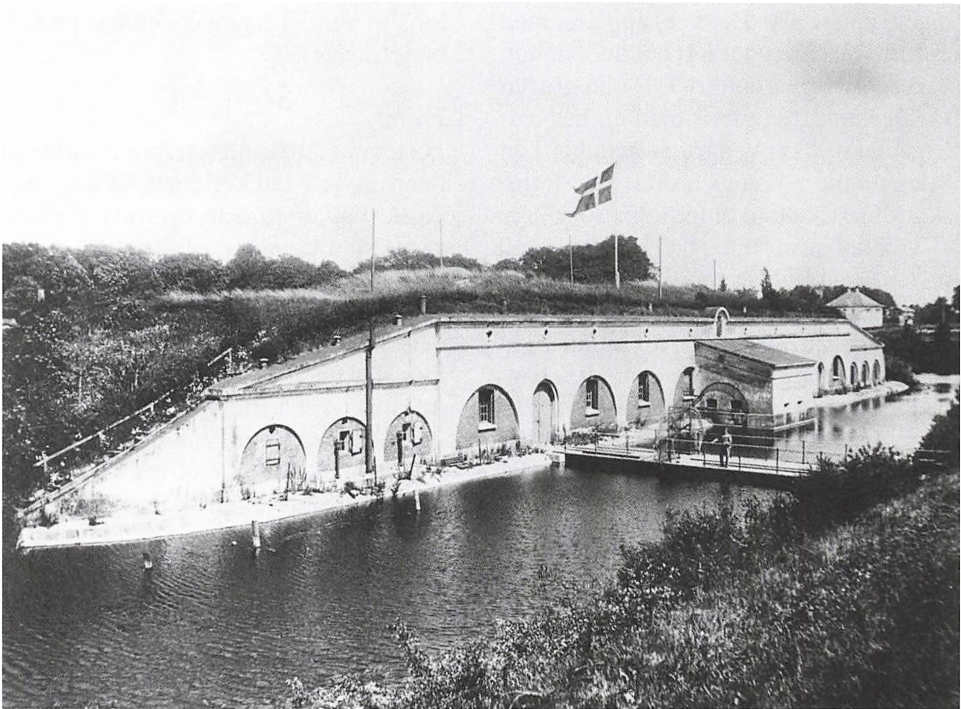
Efter nedlæggelsen overgik anlæggene til Lystskovdistriktet (nu Jægersborg Statsskovdistrikt). Østre Ordrupkratbatteri ligger i dag inde på det område, der er lejet ud til Klampenborg Galopbane.

Alle anlæggene bortset fra Dæmningsbatteri IV er bevaret og synlige i landskabet. Af Vestre Ordrupkratbatteri er det dog kun de vestre skydeskår der er synlige. Resten af anlægget er dækket til. Østre Ordrupkratbatteri ligger som nævnt inde på Galopbanens

område, mitrailleusebatteriet ligger cirka midt mellem de to batterier, og maskinrummet ligger ved udkørslen fra Ordrupgårdsamlingen. Alle de bevarede anlæg er beskyttet som fortidsminder.

Christiansholmsbatteri

Christiansholmsbatteri blev i tiden fra 1887 til 1892 anlagt ca. 1 km syd for Klampenborg Station (der ligger på Nordre Oversvømmelses Dæmning V) og 3,5 km øst for Garderhøjfort. Batte-

Christiansholmsbatteri. Strubekaserne og strubekaponiere set fra sydvest 1920. I den vandfyldte grav går i dag Hvidørevej. Rigsarkivet

riet er delvis nedgravet i et bakkedrag, der ligger ud mod Øresund.

Bakkedraget er det sydlige hjørne af kysten fra den tidligere Ordrup Fjord, der i Litorinahavets (stenalderhavets) tid omkring 5000 år f. Kr. gik fra Øresund ind til Ermelundsbakken i en gammel gletchertungedal. Størstedelen af Nordre Oversvømmelse er anlagt i mosedragene i den gamle fjordbund, jf. s. 4.

Konstruktion

Batteriet bestod oprindeligt af en 700 meter lang voldlinie med en foranliggende våd grav, der var ca. 10 meter bred og 2½ meter dyb. Det var suppleret med et fort, der lå i som en ø i midten af den våde grav foran batteriet. Foran graven var der anlagt et glacis med en bagvedliggende dækket vej, for at man her i en krigssituation kunne indrette et frem-skudt forsvarslinie til fodfolk.

Voldlinien var opbygget med et ca. 10 meter bredt brystværn, der lå ca 7 meter over vandoverfladen i voldgraven. Bag ved dette var der en ca. 10 meter bred gennemgående kanonbænk med en bagvedliggende voldgang med ramper op til kanonbænken. Linien deles af Kystbanen og Emiliekildevej i 3 dele: Vestre Batterilinie vest for jernbanen, en uarmet del fra øst for jernbanen til Emiliekildevej umiddelbart bag fortet, samt Østre Batterilinie øst for Emiliekildevej.

På voldliniens yderste højre fløj lige før Strandvejen blev søbatteriet Hvidørebatteri anlagt. Det skulle blandt andet hindre mindre fjendtlige krigsskibe i at snige sig tæt ind under kysten og

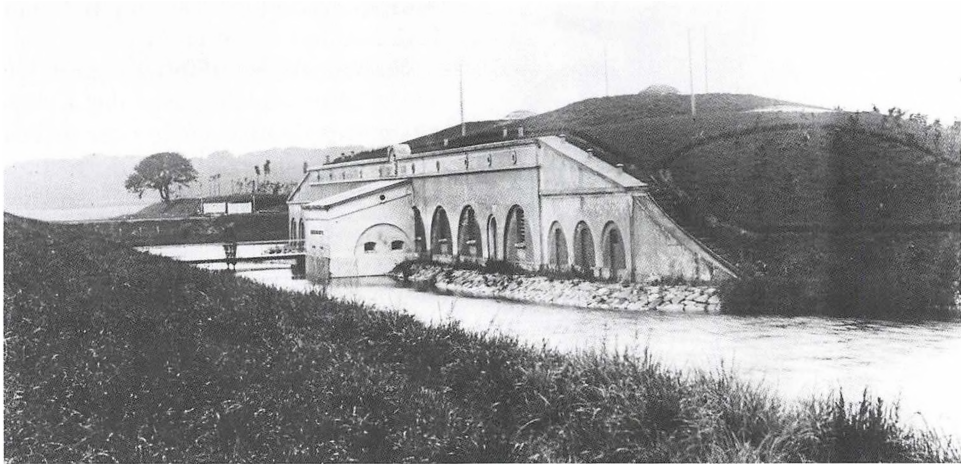
skyde ind i ryggen på Nordfrontens anlæg, især den lange Christiansholmslinie. Den lå tæt ved kysten og var meget sårbar, da kun få af dens kanoner og kun med stort besvær ville kunne bringes til at skyde skråt bagud over kystlinien mod hurtigt bevægelige, små fjendtlige krigsskibe.

Graven var delt i to gravafsnit, idet Kystbanen regnedes for så væsentlig en transportvej også i en krigssituation, at den blev ført over graven på en dæmning i stedet for en bro, der let kunne sprænges ved et fjendtligt angreb. Dæmningen var forsynet med en underløb, så vandet i graven kunne passere banetraceet.

Fortet

Fortet er et trekantfort, som er anlagt så langt nede i bakkedraget, at kun dets panserkupler ragede op over glacisets kant. Man kom ned til fortet ad en vej, der via en rampe og en bro blev ført gennem det sydlige glacis og over strubegraven, som endte ved fortets hovedindgangsport. Denne adgangsvej blev forsvaret fra fortets strubekaponier, der lå som en fremspringende del af fortets strubefacade, samt fra skydeskår i panserporten og strubefacadens panserskodder.

Fra strubegraven kom man gennem panserporten ind i strubekasernen, der er en betonbygning i to etager, og som i nederste etage indeholdt kaserne for fortets artillerister, ammunitionsmagasiner, kabys og maskinrum. Den øverste etage, skytsetagen, indeholdt tårnbrøn-

Christiansholmsbatteri set fra sydøst hen over den vandfyldte grav. Til venstre for batteriets fortdel anes en udstrakt vandflade; men det er et synsbedrag. Moseområdet vest for batteriet var ganske vist lavtliggende; men oversvømmelsen blev aldrig etableret. Når det alligevel kunne lade sig gøre at have vand i graven foran Christiansholmlinien, skyldtes det bl.a., at der gennem det planlagte oversvømmelsesområde løb et naturligt vandløb, som ved omlægning og opdæmning gav tilstrækkeligt vand til formålet. Fortdelen af batteriet (»øen« på billedet) målte ca. 113 meter i bredden og ca. 61 meter fra strube til spids.

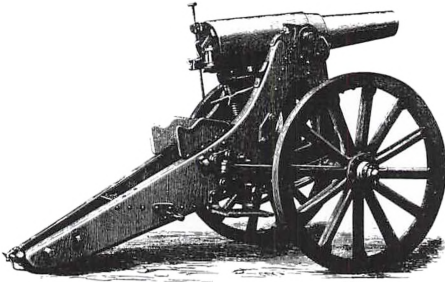
Gentofte Lokalhistoriske Arkiv.

dene til fortets fem skytstårne og ene observationstårn. Foran strubekaseren var der anbragt en kampestenssprængkappe, der skulle opfange fjendtlige granater og bringe dem til at eksplodere ved kontakten med kampestenene, hvorved man undgik, at strubekasernens ydre betonvægge blev beskadiget. Foran for sprængkappen var der et jordlegeme, der skulle bremse eventuelle granater inden de ramte sprængkappen.

Batterilinerne

Vestre Batterilinie bestod af tre enheder. Længst mod vest og med skudretning mod nordvest lå armeringsbatteriet Gas-

værksbatteri, hvis navn skyldtes en i 1900 anlagt gasbeholderstation tilhørende Strandvejs-Gasværket. I midten og med skudretning mod nord lå Vestre Kvindebatteri, der sammen med det tilsvarende Østre Kvindebatteri var opkaldt efter de otte såkaldte kvindekano-ner. Det var kanoner, som gode, forsvarsvenlige danske kvinder havde samlet penge ind til i begyndelsen af 1880-erne, og som de i 1884 havde foræret kongen. Da Christiansholmlinien skulle bygges, blev den indrettet til disse kanoner. På højre fløj af Vestre Batterilinie lå Vestre Flankeringsbatteri, der havde skudretning over jernbanedæmningen mod gravafsnittet bag ved fortøen.

15 cm kort fæstningskanon, såkaldt »kvindekanon«.
Tøjhusmuseet

Østre Batterilinie bestod ligeledes af tre enheder. På venstre fløj af Østre batterilinie lå Østre Flankeringsbatteri, der havde skudretning mod gravafsnittet bag ved fortøen og banedæmningen. I midten og med skudretning mod nord lå Østre Kvindebatteri, der sammen med det vestre var opkaldt efter de førnævnte otte kvindekanoner.

Kaponierer og boliger

Anlægget blev i årene før Første Verdenskrig forsynet med fire gravkaponierer. Den vestligste, der dækkede gravafsnittet vest for banedæmningen, var en fritstående betonbygning, som var anbragt tæt ved graven på dæmningsfoden, hvorfra den - rimelig dækket mod fjendtlig ild - kunne beskyde sit gravafsnit med maskingeværer. De tre østlige gravkaponierer var betonbygværker, der alle blev anbragt oppe ved overkanten af brinken bag graven, den senere Hvidørevej. Den vestligste skulle beskyde fortøens vestre facegrav, den midterste skulle beskyde fortøens østre

facegrav og den østligste skulle beskyde den østlige del af graven.

Når man ankom til fortøen ad en lille sidevej til Emiliekildevej - i dag Kyhnsvej - passerede man, inden man via broen krydsede graven over til fortøen, to gulstenvillaer. Den største var beregnet til den tilsynsførende officer, der i fredstid havde opsynet med Landbefæstningens nordlige frontafsnit; mens den mindre, der lå tættest på fortøen, var beregnet til formesteren, som havde tilsynet med fortøen, når det ikke var i brug.

Villaerne ligger der endnu, men den største har gennemgået en del indre forandringer. I 1904 blev den ombygget til et artillerimagasin for batteriliniens permanent udstationerede kanoner, og efter Landbefæstningens nedlæggelse, hvor den sammen med de øvrige boliger på Nordfronten blev solgt, er den blevet bygget om til bolig igen.

Opgaver og bestyknin

Christiansholmsbatteri havde til opgave at beskytte den østlige del af Nordre Oversvømmelse mellem Ermelunden til Øresund i samarbejde med Garderhøjfort, at beherske den sydøstlige del af Dyrehaven, og at beskyde Dæmning V, VII og VIII frontalt ved et fjendtligt angreb hen over dæmningerne.

Bestykningen bestod i 1911 på Vestre Batterilinie af fire 9 cm stålkanoner M. 1876 (i armeringsbatteriet Gasværksbatteri), fire 15 cm korte stålkanoner M. 1884 (i Vestre Kvindebatteri) og seks 9 cm stålkanoner M. 1876 (i Vestre Flankeringsbatteri).

Østre Batterilinie var bestykket med to 9 cm stålkanoner M. 1876 (i Østre Flankeringsbatteri) og fire 15 cm korte stålkanoner M. 1884 (i Østre Kvindebatteri).

Fortet var bestykket med tre 15 cm korte stålkanoner M. 1884 i panserlavetter, to 8 mm 10-løbede mitrailleuser M. 1889 i forsvindingstårne, to 47 mm hurtigskydende stålkanoner M. 1887 i kaponiereaffutage, to 8 mm 2-løbede mitrailleuser M. 1889 i kaponiereaffutage og to 8 mm rekylgeværer M. 1893

Fortet havde desuden et panserobservationstårn.

I henhold til bemandingsplanen af 1900 bestod bemandingen til fordelingen i fredstid af 3 officerer, 11 underofficerer og 122 menige. Mobiliseringsstyrken bestod af 2 officerer, 12 underofficerer og 90 menige.

Senere anvendelse

Batteriet blev efter nedlæggelsen solgt og udmatrikuleret til villagrunde. Gentofte Kommune anlagde fire vejforløb hen over området: Hvidørevej, Christiansholmsvej, Ordrupvej og Ordrup Jagtvej. Hvidørevej blev lagt i den tør-lagte øst-vestgående gravstrækning fra Strandvejen til Schimmelmansvej, og for at få størst mulig bredde på vejen fjernede man fortets udragende strubekaponiere. Jernbanedæmningen over graven blev erstattet af en betonbro over vejen, og Emiliekildevejs militære skruepælebro, der gik over den våde grav, blev ligeledes erstattet af en betonbro over Hvidørevej.

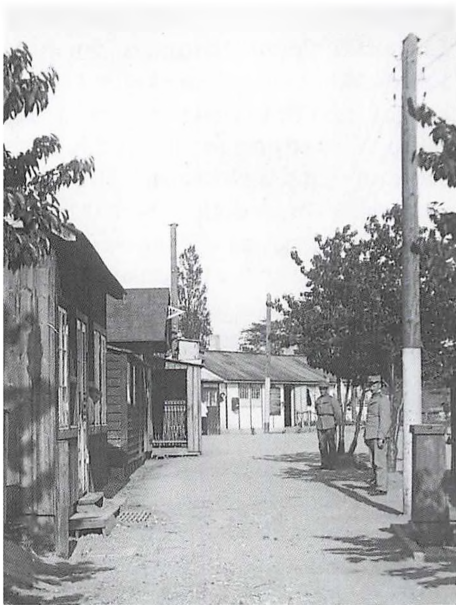
Fortet har siden nedlæggelsen været anvendt til flere befæstningsfjerne ting. Fortdækket blev udmatrikuleret og bebygget med fem villaer og en atelierbygning. Skytsetagen blev ved hjælp af mure opdelt i kælderafsnit i overensstemmelse med disse »overliggende« matrikuleringer, og adgangsveje fra villaerne til disse blev etableret via de fjernede pansertårns tårnbrønde.

De to af villaerne og atelierbygningen er tegnet af den kendte arkitekt Mogens Lassen, der i sin udformning af den ene af villaerne lod sig inspirere af det ene tårnfundaments runde form.

I den underste etage – kasematetagen - er der ikke foretaget en tilsvarende opdeling. Hele etagen har tidligere været udlejet til bananmodneri for først Kirkebye Bananer og senere Bavaria Baner samt været anvendt til arkiv for røntgenplader for Gentofte Amtssygehus. Adgangsvejene (trapper og ammunitionselevatorer) mellem de to etager er fjernet.

I kasematetagen er de næsten intakte installationer fra bananmodneriets tid bevaret med transportanlæg for bananklaser, kølerum og hertil hørende teknikanlæg, og fortets nuværende indgangsparti er forsynet med vægmalerier af blandt andet skibstransporten for bananerne og »reklamer« for Bavaria Bananer.

De bevarede dele af batteriliniere er udmatrikuleret og bebygget med villaer. Den vestre voldlinie er efter anlæggets nedlæggelse blevet gennemskåret af Ordrupvej. Den østre voldlinie blev oprindeligt kun gennemskåret af Emiliekil-

»Lejrgaden« i Hvidørebatteri 1915. Barakkerne blev opført under 1. Verdenskrig, hvor batteriet var konstant bemandedt.

Peter Thorning Christensens arkiv

devej, men er efter anlæggets nedlæggelse blevet gennemskåret af Ordrup Jagtvej.

Glaciset, der er udmatrikuleret og bebygget med villaer, blev oprindeligt kun gennemskåret af Emiliekildevej, men er efter anlæggets nedlæggelse blevet gennemskåret af Christiansholmsvej og Sølystvej. På dele af den dækkede vej nordøst for fortet har Mogens Lassen bygget fire villaer. Disse og de øvrige villaer, der ligger ud mod fortets facegrave, har i dag haver, som går ned i gravene.

Under en villa vest for Hvidørevej ligger den ene af de to bevarede grav-

kaponierer, og under garagen til en villa på Emiliekildevej ligger den anden.

Hele anlægget er i dag beskyttet som fortidsminde.

Hvidørebatteri

Hvidørebatteri blev anlagt i 1892 syd for Klampenborg som Landbefæstningens højre fløjbatteri. Det blev af praktiske grunde bygget på den østlige ende af Christiansholmsbatteris østre batterilinie ca. 100 meter fra kystlinien.

Batteriet var et åbent jordværk med et 16 meter tykt jordbrystværn, bag hvilket to dobbelte betonbriske var anlagt - en på hver side af en centertravers, der indeholdt batteriets ammunitionsmagasin, og som på toppen mellem briskene havde batteriets kikkertstation.

Hvidørebatteri havde til opgave at medvirke til at hindre en fjendtlig landgang i området omkring Klampenborg, at medvirke til at hindre et bombardement af København fra fjendtlige enheder i området nord for Middelgrunden, at medvirke til at hindre fjendtlige enheder i at trænge ned i renden mellem Middelgrunden og Sjællands kyst, og at hindre mindre, fjendtlige enheder i at trænge så langt frem langs kysten, at de kunne skyde ind i ryggen på Nordfronten.

Bestyrelsen bestod i 1918 af fire 17 cm stålkanoner M. 1887.

Batteriets kanoner var kasematkanoner, der tidligere havde stået i Prøvestensfortets kasematter. Da dette fort ved Søbefæstningens udbygning fra 1886 kom til at ligge i anden række af søbe-

fæstningsanlæg, skønnedes det, at de fire nordligste kasematkanoner kunne få bedre anvendelse på Hvidørebatteri.

Batteriet var normalt kun bemanded under øvelser, hvor mandskabet blev indkvarteret i telte. Men under hele 1. Verdenskrig var det fuldt bemandedt, og det blev udbygget med en barakby, der indeholdt belægningsstuer, kontorer, kabys m.m. Bemandings størrelse var i 1918 på 77 mand.

I 1922 blev batteriet nedlagt i henhold til forsvarslovene af samme år, og området er siden blevet solgt og udstykket til byggegrunde.

I dag er det kun facaden af ammunitionsmagasinet, der er synligt, men området omkring det har fra civil side fået et kunstigt militært præg, idet det er afspærret fra Rosavej med en svær granitmur med port, og både inden for og uden for porten er der opstillet ældre, belgiske feltkanoner, som aldrig har haft noget med batteriet eller søbefæstningen at gøre. Områdets nutidige navn, »Fortet«, står på muren ved siden af porten. Batteriets ammunitionsmagasin er beskyttet som fortidsminde.

De feltbefæstede stillinger (skyttegravslinierne)

Baunehøjstillingen (se kort side 72-73)

Baunehøjstillingen blev opført i 1914 som et forstærket led i den feltbefæstningslinie, der gik fra Fortunfort i en bue nord om Baunehøj (det højeste

punkt på Lundtoftesletten) og sydpå øst om Lyngby til Fæstningskanalen lidt vest for Stenrødgårdsbroen.

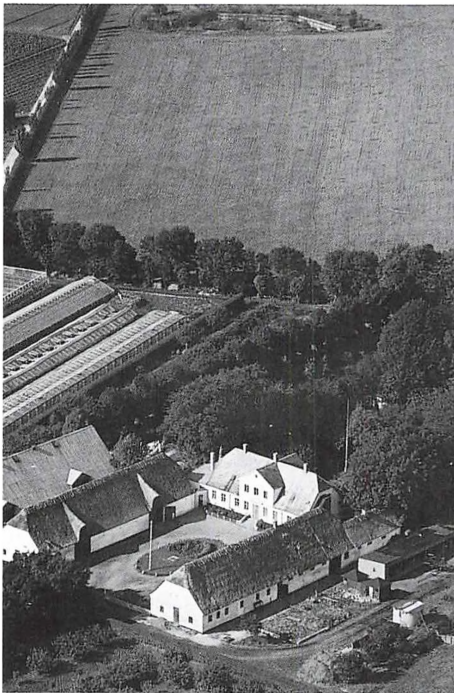
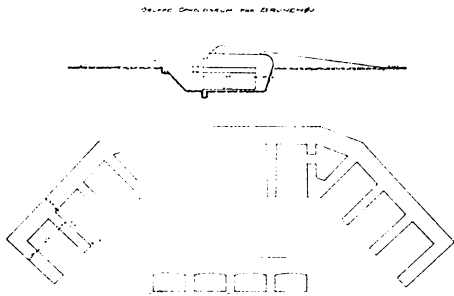
Stillingen bestod ud over af skyttegrave og pigtrådshegn af tre store beredskabsrum i svær beton, hver til 250 mand, samt fem små kaponierer sandsynligvis i let beton. Disse små kaponierer blev anlagt i forbindelse med de pigtrådsspærringer, der lå i stillingens nordlige og nordvestlige del. Fra kaponiererne skulle man belyse og flankere pigtrådsspærringerne, da stillingerne her lå i et område, hvor de var lidt i »synslæ«, fordi det var vanskeligt at foretage observation af en eventuel fremtrængende fjende fra Lyngbyfort og Fortunfort.

Betonanlæggene blev opført af entreprenørfirmaet Christiani og Nielsen for midler, der var indsamlet ved »Forsvarsindsamlingen af 1913«. De blev opført, da firmaet var færdig med at bygge anlæggene i Dyrehavestillingen.

Samtidig med denne feltbefæstede stilling anlagde man en tilsvarende stilling, der gik fra Fortunfort vest om Dyrehavegård og ned over Hvidegårdens jorde til Fæstningskanalen, der hvor Ermelundsgennemskæringen begyndte.

Feltbefæstningen på Lundtoftesletten blev senere udvidet ved, at linien Fortunfort–Baunehøjlinien blev forlænget mod vest til Mølleådalene og videre gennem Virum til Furesøen lidt nord for Frederiksdal.

Stillingen blev som alle de feltbefæstede stillinger nedlagt i 1919, og jordanlæggene blev sløjft kort efter. Sand-

Gården Carlshøj mellem Lyngby og Dyrehaven i 1930'erne. I toppen af billedet ses et af de tre beredskabsrum fra Baunehøjstillingen, som eksisterede frem til opførelsen af Danmarks Tekniske Universitet i 1961. Foroven ses beredskabsrummets grundplan, tegnet af Peter Thorning Christensen.

Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk

synligvis blev de fem små kaponierer fjernet samtidig. Men stillingens tre store beredskabsrum blev stående, og de blev først fjernet i 1961, hvor de blev sprængt i luften i forbindelse med opførelsen af Danmarks Tekniske Universitet. Der gik ca. 250 kg plastisk sprængstof til nedsprængning af hvert af beredskabsrummene, så de kunne køres bort som almindeligt byggeaffald.

Dyrehavestillingen

Den første Dyrehavestilling

Stillingen blev anlagt i tiden 1893 til 1895, som et forsøg på at lukke »hullet i Nordfronten«. Dette hul opstod, da befæstningsbyggeriet blev stoppet i 1894 i utide, fordi Landbefæstningen ikke var blevet bygget færdig, af det indgåede politiske forlig. Man nåede ikke at bygge det manglende fort på Landbefæstningens højre fløj på Eremitagesletten i Dyrehaven.

I 1893 blev der i forbindelse med en øvelse for ingeniørtropperne anlagt en stor fodfolksskanse syd for Præstesletten, og i 1895 blev der anlagt to batterier hver for fire kanoner. Det vestlige, der ligger syd for Fortunens Indelukke, havde skudfelt mod nordøst, nord om Eremitageslottet, og det østlige batteri, der lå ved Christiansholmsvej, havde skudfelt mod øst ud over de neden for liggende arealer og nord om Taarbæk by.

Selv om anlæggene havde været forholdsvist lette at sløjfe efter endt brug, blev de liggende, men de kom dog aldrig i brug, fordi de med den placering

Taarbækfort fik ved opførelsen 1913-15 lå forkert. Deres funktioner blev overtaget af batterier i den anden Dyrehavestilling.

Stillingen fremstår i dag med to bevarede jordanlæg af oprindelig tre - et batteri, Indelukkebatteri, mellem Kongevej og Københavns Allé ved det sydøstlige hjørne af Fortunens Indelukke og en skanse, Præstesletteskanse, umiddelbart syd for Præstesletten. Det andet batteri, Grusgravsbatteri, der lå langs Christiansholmsvej øst for Præstesletten, er blevet sløjft.

Skansen, der blev anlagt i et leret område med høj grundvandsstand, ligger i en del af dyrehaven, som er meget lidt besøgt, og som følge deraf er det blevet tilholdssted for hjorteflokkene. Dette bærer skansen stærkt præg af, idet det næsten ubegroede, fugtige leranlæg er blevet meget nedslidt af hjorteflokkene. Skansen og batteriet er beskyttet som fortidsminder.

Den anden Dyrehavestilling

Stillingen, der blev opført i 1914, var en forstærket feltbefæstningslinie. Den gik fra Fortunfort til Øresund og var ført syd om Eremitageslottet og nord om Taarbækfort.

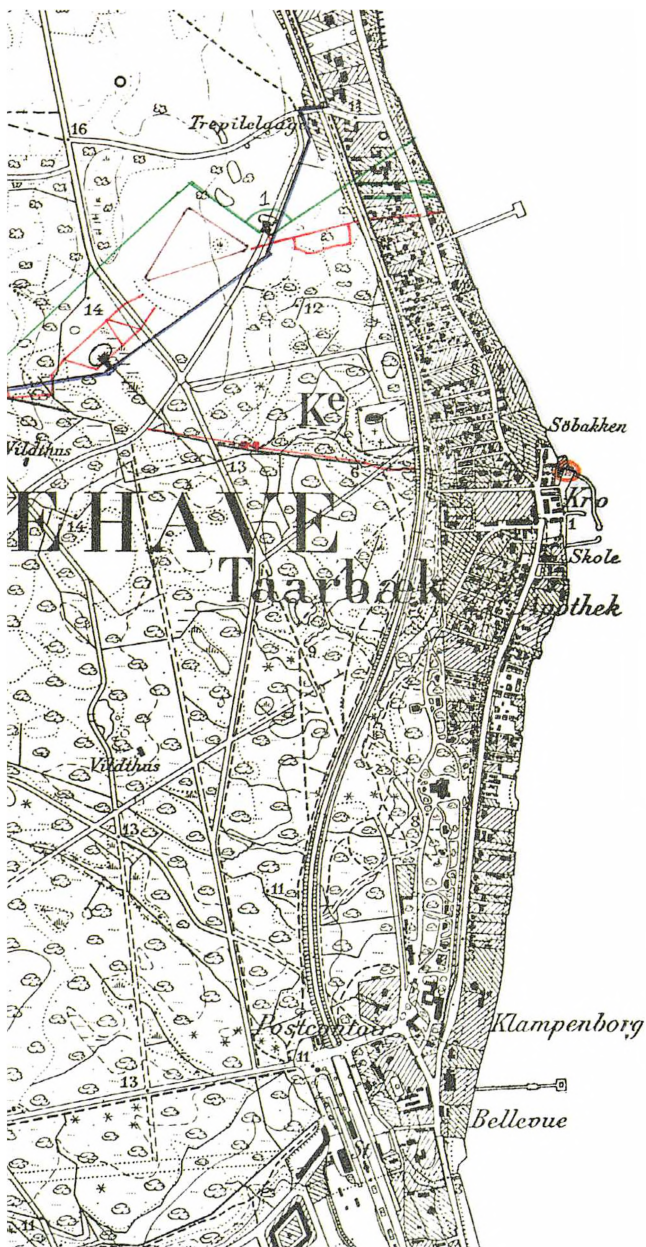
Linien bestod af pigtrådsspærringer, skyttegravsanlæg, kommandostationer i let beton og tilbagetrukne batterier samt af tre svære kaponierer, der var beliggende i de tre nederste vinkelspidser i den zigzag-formede linie mellem Fortunens Indelukke og Øresund, og af to mindre kaponierer, som lå på sydsiden af rydningen gennem Fortunens Indelukke. Denne blev foretaget for at give Fortunfort frit skud over Eremitagesletten nord om Eremitageslottet.

Umiddelbart bag og til dels i skyttegravslinien anlagde man otte såkaldte 100-mands beredskabsrum i svær beton. De var hver beregnet til at huse 100 fuldt udrustede soldater i den periode,

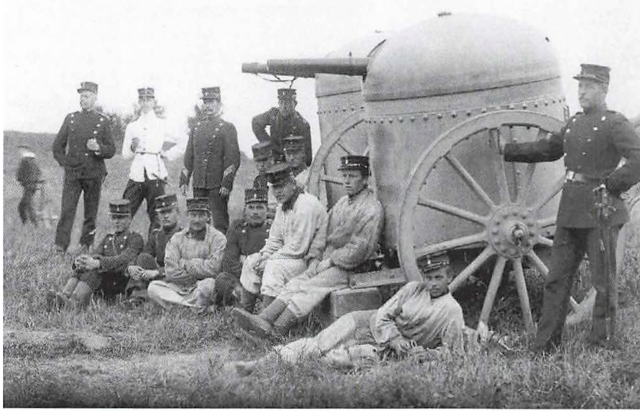
*Kommandostation i Dyrehavestillingen, fotograferet ca. 1940.
Peter Thorning Christensens arkiv*

Dyrhavestillingen 1916. Stillingen udgik fra Fortunfort til venstre, hvor forhugget (fældningen af træer) op imod Eremitagesletten ses. I stillingen indgik højdepunktet ved Den Slesvigske Sten syd for Eremitageslottet. Taarbækfort er markeret til højre, og ligeledes det i teksten side 65 omtalte Udkigsbatteri ved den nordre mole af Taarbæk Havn. (Tegnet af Peter Thorning Christensen på udsnit af generalstabskort).
Byhistorisk Samling, Lyngby-Taarbæk.

- Skyttegrav —————
- Pigtrådshegn —————
- Lav pigtrådshegn ————
- Standplads for rekylgevær ☞
- Kanonbatteri ————
- Rydning af skov ————
- Flankeringshule
for håndvåben ■
- Beredskabsrum, beton ————
- Flankeringsbygning, beton ————
- Kommandostation ■
- Beredskabsrum ■
- Vandledning —————

To transportable kanontårne med 53 mm hurtigt skydende stålkanon. Sådanne kanontårne anvendtes f.eks. i dæmningsbatterierne langs Nordre Oversvømmelse, jf. billedet side 26. Kanontårnene blev transporteret på kørestel frem til bestemmelsesstedet, hvor de blev taget ned af hjulene og opstillet i forberedte stillinger, som man f.eks. kan se det på bakken lige syd for Dæmning II. Et sådant transportabelt kanontårn er bevaret og kan ses på Tøjhusmuseet.

Tøjhusmuseet

hvor de åbne skyttegrave og batterier var under stærk fjendtligt beskydning før et stormløb mod denne del befæstningen. Når fjenden stormede, ville beskydningen holde op, og så kunne soldaterne hurtigt bemane skyttegravene og batterierne og afværge det fjendtlige angreb.

Alle disse svære betonanlæg blev bygget af entreprenørfirmaet Christiani og Nielsen. Firmaet opførte endvidere et skyttegravsanlæg omkring det beredskabsrum, der lå nord for Den slesvigske Sten - sandsynligvis det eneste af sin art, som er opført af et civil firma. Disse anlægsarbejder i svær beton og jord blev betalt af midler, der var indsamlet ved »Forsvarsindsamlingen af 1913«.

Stillingens permanente betonanlæg lå spredt tværs hen over Dyrehaven i den ellers af skyttegrave, jordbatterier,

lette betonanlæg og pigtrådshegn opbyggede feltbefæstningslinie. Den blev nedlagt i 1919. Dyrehavens administration har siden sørget for at tildække disse for Dyrehaven fremmede betonanlæg. Tildækningen må fornyes, når betonkanter kommer til syne fordi hubertusjagter og andre sportsudfoldelser slider på disse jordhøje, der endog ofte bliver anset for at være gravhøje!

De permanente anlæg er dog alle bevarede, men dækkede med jord ligesom Taarbækfort, og de må alle, bortset fra et beredskabsrum som med ringe held er blevet forsøgt sprængt, formodes at være intakte. Af jordanlæggene er kun bevaret det nævnte fodfolksanlæg omkring beredskabsrummet nord for Den slesvigske Sten umiddelbart ved Christiansholmsvej. Alle stillingens bevarede dele er beskyttet som jorddækkede fortidsminder.

Ud at se

Hvis man vil ud at se de omtalte befæstningsanlæg, er det klogt at bevæbne sig med et KRAKs Københavnskort, for deri er alle forter og de fleste af batterierne afsat og desuden optaget i indekset. Husk også denne bog og Lyngby-Bogen 2003, hvor Oversvømmelsen og dens mange anlæg er beskrevet.

Det er desværre de færreste af anlægene, der er almindeligt tilgængelige. Man kan gå rundt om Gladsaxefort, Bagsværdfort, Lyngbyfort, Fortunfort og Vangedebatteri, da de alle ligger i små, offentligt administrerede anlæg; og man kan gå rundt ved Christiansholmsbatteri, da det ligger direkte ud til Hvidørevej.

Desuden er Dyrehavestillingen, Ordrupkratafsnittet og det meste af Vintappergårdstillingen almindeligt tilgængelige. Dyrehavestillingen ligger tværs gennem i Dyrehaven, men alle betonanlæggene er tildækket og fremtræder som jordhøje, der kan være svære at skelne fra f.eks. gravhøje. Der er desværre ingen hjælp at hente i skovens vandretursfolder, der ikke omtaler denne del af Dyrehavens historie og topografi. Anlæggene i Ordrup Krat er alle synlige i terrænet, men ligger lidt spredt i skoven og inde på Galopbanens område. Vintappergårdstillingen ligger spredt i det nutidige landskab, men med lidt held kan man finde de tre kaponier – en på Mariebjerg Kirkegård, en på Gentofte kommunes Genbrugsplads og

den sidste kan ses fra Smakkegårdsvej, (se de tidligere omtaler af stillingerne).

Hvis man vil ind at se et fort er Garderhøjfort den eneste mulighed for enkeltpersoner. Fortet har en hjemmeside, hvor man kan få oplysning om, hvornår fortet er åbent for publikum (www.garderhoej.dk).

Lyngbyfort kan åbnes for større grupper, f.eks. skoleklasser, ved henvendelse til Byhistorisk Samling for Lyngby-Taarbæk Kommune (se side 2).

De øvrige anlæg er ikke tilgængelige. Men en gang om året, på Københavns Befæstningsdag, vil en del af de lukkede anlæg blive åbnet for publikum. Dagen (der hidtil har været sidste søndag i september) og hvilke anlæg og eventuelle andre arrangementer, det drejer sig om, kan ses på Københavns Befæstningsforenings hjemmeside (www.kbh-befæstning.dk). Desuden fremlægges der foldere på biblioteker og andre offentlige steder og reklameres ved plakater og presseomtale i lokalpressen.

Hvis man ønsker at få et begreb om, hvordan en kamp omkring Københavns Befæstning kunne være foregået, hvis Danmark var blevet inddraget i en krig, må man søge til beretninger fra belgiske eller franske fæstninger under 1. Verdenskrig. Den tyske indtagelse af Antwerpen i 1914 illustrerer, hvordan en kamp om København kunne være kommet til at foregå (Krigshistorisk Tidsskrift 1997 nr. 3). Et eksempel på, hvor-

*Stemmingsbillede fra Dyrehaven. Der er bevaret mange gravhøje fra oldtiden i Dyrehaven; men disse er til-
dækkede betonstillinger fra 1. Verdenskrigs Dyrehavestilling. Peter Thorning Christensen fot.*

dan det har været at være på et fort i krig, er de voldsomme kampe omkring det franske Fort Vaux ved Verdun. Kampene om fortet er omtalt i artiklen »Vaux« i Salmonsens Konversationsleksikon, bind 24 fra 1928, og nævnes også i Lasse Harkjærs bog om Garderhøjfort.

Beretninger fra danske forter findes heldigvis kun fra fredstid. Der kendes f.

eks. nogle beretninger fra Garderhøjfort, som er gengivet i Claus Harkjær: *Livet på fortet*, 2006.

»Ud at se« kan også være et museumsbesøg. På Tøjhusmuseet kan man se autentiske dele af Københavns Befæstning i form af kanoner af de typer, der har været anvendt på forter og batterier i befæstningen.

Kilder og litteratur

Der findes utrolig meget både trykt og utrykt kildemateriale til emnet »Københavns Befæstning«. Her nedenfor oplistes de vigtigste trykt og litteratur til nærværende artikel. En meget stor del af de øvrige kilder er samlet i to fortegnelser:

Den ene er »Ingeniørkorpsets Arkiv bind I – III«. Foreløbige arkivregistraturer: Ny serie nr. 7, 13 og 14. Bøgerne, der er udgivet af Rigsarkivet 1973 – 1978, er en registratur over et af de væsentligste arkiver for befæstninger i Danmark.

Den anden er »Københavns Befæstning og Forsvarssagen 1865 - 1922«, som er en litteraturfortegnelse (udgivet af Det Kongelige Garnisonsbibliotek i 1977) over bøger og større artikler om Københavns nyere Befæstning.

Trykt

Bräuner, K. H.: Mølleåens Vand. 1979.

Christensen, P. T.: 11 millioner kubikmeter furesøvand. 2003. Trykt i Lyngby-Bogen 2003 s. 10-36.

Christensen, P.T.: Københavns Sø- og Landbefæstnings historie efter 1858. 1996. Trykt i »Kongens og folkets København gennem 800 år«.

Dalberg, E.: Befæstningsanlæg i Gentofte Kommune. 1941. Trykt i Meddelelser fra Historisk Topografisk Selskab for Gentofte Kommune - 4. Bind 3. Hefte.

Forsvarskommissionen af 1902 – Beretningen. 1908.

Frobenius, H.: Die neuen Befestigung Kopenhagens. 1894. Genudgivet på dansk i 1967 på Forlaget ZAC under titlen: »Københavns nye Befæstning« med forord af A. N. Hvidt.

Harkjær, Lasse: Garderhøjfortet. Et fort i Københavns Befæstning. 2000.

Hvidt, A. N.: Befæstningsanlæggene i Gladsaxe Kommune. Trykt i Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune - Årsskrift 1968.

Hvidt, A.N.: De sjællandske kystbefæstningsanlæg under to verdenskrige. Trykt i Krigshistorisk Tidsskrift 1966, nr. 1.

Hvidt, A.N.: Københavns Befæstning 1886-1962. Trykt i Historiske Meddelelser for København 1964.

Hvidt, A. N.: Københavns Nordfront. 1962. Trykt i Lyngbybogen 1962 s. 203-42.

Ingeniørkorpset: Kort Beskrivelse af de nye Befæstningsanlæg ved København. 1889. – Genudgivet (u. år) på Forlaget ZAC.

Knudsen, S. A.: Landskab og oldtid. 1982

Kort- og Matrikelstyrelsen (tidligere Generalstabens Topografiske Afdeling): Fortrolige kort over København og omegn i størrelsesforholdet 1: 10.000 og 1:20.000. Trykt i årene omkring 1900.

Lærebog om Fæstningsanlæggene i Danmark. 1911. Genudgivet i 1969 på Forlaget ZAC. Forord, ord-forklaring, indledning omhandlende tiden 1911 – 1918 og litteraturliste af A. N. Hvidt.

Nielsen, Bjørn: Fra ide til virkelighed. 1979. Forlaget ZAC.

Skov- og Naturstyrelsen: Fæstningsanlæg i Danmark 1858-1945. En statusrapport. 1990.

Skov- og Naturstyrelsen: Guide til Københavns Befæstning. 1996.

Utrykt

Ingeniørkorpsets Arkiv i Rigsarkivet, jf. ovenfor.

Nyholm, A. G.: Københavns Befæstning. Foredrag holdt på Hærens Officersskole 1907.

Liste over befæstningsfagudtryk

Affutage: Den konstruktion som en artilleripiece hviler på, f. eks. 120 mm kanon i kaponiereaffutage.

Armere: At sætte et fæstningsanlæg i krigsklar stand; primært at udstyre det med artilleri og lettere våben.

Armering (i denne sammenhæng): Et fæstningsanlægs bevæbning.

Armeringsarbejder: Anlægsarbejder på et fæstningsværk, der normalt først igangsættes, når der er udsigt til krig. Det drejer sig f.eks. om at grave skyttegrave, at opsætte pigtrådshegn, at støbe lette betonanlæg, at bygge skanser og batterier samt opstille artilleri.

Artilleri: Fællesbetegnelse for kanoner, haubitser og morterer.

Banket: Standplads for artilleri eller fodfolk på en fæstningsvold.

Batteri: Selvstændigt, artilleriarmeret fæstningsanlæg eller del af et større fæstningsværk. Det er ofte kun beskyttet med volde på fjendesiden, og det har normalt én hovedskudretning.

Beredskabsrum: Skudsikre beskyttelsesrum i forbindelse med skyttegravsstillinger, hvor soldater opholder sig med fuld udrustning under fjendelig beskydning af stillingen og er klar til at rykke ud i stillingen, når skydningen holder op, inden fjenden stormer stillingen.

Bestykke: Opstille et fæstningsanlægs artilleri (bestykning).

Brisant sprængstof: Højeksplosivt sprængstof. Findes bl. a. i brisantgranater, d.v.s. granater, der eksploderer med stor kraft ved anslag.

Brisk: Det faste underlag eller fundamentet under en kanon, haubits eller morter.

Brystværn: Forhøjning på den yderste del af en fæstningsvold til sikring af mandskab og artilleri. Brystværnets øverste del kaldes voldkronen.

Demarkationslinie: Grænse for det areal uden for en fæstning, hvor grundejerens brugsret var indskrænket af hensyn til forsvaret fra volden (frit skudfelt samt manglende skjul til fjenden). Demarkationsservitutter kunne begrænse såvel grundens anvendelse som byggeri på arealet.

Enceinte: En sammenhængende fæstningsvold, der som et bælte (jf. fransk: ceinture) beskytter en by, et område eller et pas.

Escarpe: Den side af en fæstningsvold, der vender mod fjenden. Modsætningen er en kontrescarpe.

Face: Den side af et fæstningsanlæg, der vender mod fjenden.

Flanke: Den del af et fæstningsværk, der forbinder facen med struben.

Flankerende skydning: Skydning på tværs af fjendens angrebsretning, d.v.s. at man skyder ham i siden, når han angriber. Flankering foretages blandt andet fra kaponierer, der er skjult for fjenden, indtil han kommer ind i dens skudfelt.

Forberedt skydning: Skydning som udføres ud fra forud foretagne opmålinger af afstande til mål indenfor pjecens virkningsområde.

Forhug: Fældning af træbeplantning, der midlertidigt skal skabe en passiv hindring. Forhug kan også have til hovedformål at skaffe et befæstningsanlæg frit skud gennem et skovområde.

Forsvindingstårn: Kanon- eller maskingeværtårn, der kun er hævet op over dækket og synligt, når det skal skyde.

Fort: Et permanent fæstningsanlæg, der kan forsvare sig til alle sider.

Fortdækket: Den øverste plane eller næsten plane del af et fort.

Fortkronen: Det højeste punkt på et fort.

Fortkernen: Betonkasemadelen af et fort.

Fortlegemet: Fortkernen og den jordmasse med stensprængkappe, der ligger rundt om fortkærnen.

Glacis: En bred, jævnt skrånende vold foran et fæstningsanlæg, som set udefra skjuler eller slører fæstningsværkets konturer.

Haubits: Kort kanon med mellemhøj skudbane, rammer målet skråt ovenfra.

Indirekte skydning: Skydning som alene udføres ud fra meldinger fra artilleriobservatører eller ud fra forberedte skydninger. Man kan ikke se målet fra pjecen.

Intervalskydning: Beskydning af mål i mellemrummet mellem to forter.

Kaliber: Løbets indvendige diameter.

Kanon: Fladbaneskyts, rammer målet forfra.

Kaponiere: En lille, snæver, beskyttet stilling eller bygning, der er beregnet til flankeforsvar langs grav, escarpe, kontrescarpe, strube eller pigtrådshegn. I et fort kan der være kaponierer i kontrescarpen og i struben. - Navnet er oprindeligt et fransk militærslangord. En kaponiere er et kapunbur; kapuner er kastrederede hanekyllinger, som man feder op ved at holder mange samlet i et lille bur, hvor de næsten ikke kan røre sig, medens de bliver stopfodret.

Kasemat: Hvælvet, underjordisk bombesikkert rum i et fæstningsanlæg.

Kikkertstation: Udkigspost på eller ved et fæstningsanlæg, hvorfra fjenden holdes under observation, og måludpegningen til artilleriet foretages.

Kommandostation: Stedet på et fæstningsanlæg, hvorfra chefen leder anlæggets kamp.

Kontrescarpe: Den side af en fæstningsvold, der vender væk fra fjenden og som derfor er dækket mod fjendtlig beskydning. Kontrescarpen kan danne basis for en dækket vej og for glaciset. Modsætningen til en kontrescarpe er en escarpe.

Lavet: En artilleripjeces underbygning, der danner leje for kanonrøret. Lavetter findes som voldlavetter af træ - ofte med hjul - for kanoner, opstillet på fæstningsvolde eller i et batteri. Panserlavetter for kanoner, opstillet i pansertårn på et fort. Feltlavetter for heste- eller motortrukne kanoner.

Mitrailleuse: Halvautomatisk (»hånddrevet«) maskingevær med flere løb.

Morter: Krumbaneskyts med høj skudbane, rammer målet ovenfra.

Observationstårn: Tårn (fast eller forsvindingstårn), hvorfra anlæggets forterræn kan holdes under observation. Forsvindingstårne er af panserstål.

Omløb: Anlæg i forbindelse med en dæmning, hvor vand ledes uden om denne. Det er ofte forsynet med et stemmeværk med stemmebjælker, så vandmængden kan reguleres.

Overfald: Anlæg i en dæmning, hvor vand ledes hen over den. Det er ofte forsynet med et stemmeværk med stemmebjælker, så vandmængden kan reguleres.

Oversvømmelsesområde: Område, der kan sættes under vand, så det bliver vanskeligt eller umuligt for en fjende at krydse det.

Panserlavet: Drejeligt panserkanontårn, der løftes lidt, indstilles efter målet og sættes ned i hvilestilling, før kanonen affyres.

Panserobservationstårn: Drejeligt pansertårn til observation af forterrænet og til måludpegning for fortets kanoner.

Pansertårn: Drejeligt panserkanontårn, der umiddelbart kan drejes mod målet og skyde.

Pansertårn, mobil: Pansertårnet var påmonteret en aftagelige underdel med kørehjul og blev kørt frem til batteriets briske, hvor tårnet blev rullet af køredelen ind på betonbrisen. Derefter blev det dækket med sandsække og jord op til kuplens drejelige del, som herefter var det eneste synlige af tårnet. Det var armeret med enten en 37 mm eller en 57 mm kanon, der kunne drejes og skyde 360 grader rundt.

Pjece: Fællesbetegnelse for kanon, haubits eller mortar. - en pjeces.

Poterne: Overdækket og oftest hvælvet forbindelsesvej gennem en fæstningsvold til voldgrav eller udenværk.

Rekylgevær: Maskingevær (automatisk maskingevær, der drives af rekyl, d.v.s. tilbageslaget) - bærbart eller i en let affutage.

Saillant: Spidsen af et fæstningsværk, hvor to facer mødes i en vinkel.

Saillantkaponiere: Kaponiere, der ligger i fæstningsgravens saillant i ydersiden af graven.

Skanse: Mindre, ikke nærmere defineret fæstningsværk, der ofte er lukket bagtil. Eksempler er kystskanser i Engländerkrigens og i 1. Verdenskrigs stillinger på Amager.

Skyts: Alle former for artilleri. Det inddeles i bl.a. fæstningsskyts og kystskyts.

Sluse: Anlæg, der kan styre vandgennemstrømningen i et vandløb eller en kanal. Styringen sker ved hjælp af stemmebjælker eller stibord, der er anbragt i stemmerigler, d. v. s. riller eller skinner i gennemløbets sider.

Stemmeværk: Anlæg, hvor vand stemmes op til en vis højde ved hjælp af et stibord (d. v. s. en skodde) eller stemmebjælker.

Stensprængkappe: Kampestenlag, der er anbragt i jordlegemet foran eller omkring kasematbygningen i et fort eller batteri samt ved en kaponiere eller et ammunitionsmagasin. Det skal bringe en granat til sprængning, inden den når ind til det egentlige bygværk.

Stormgitter: Spærregitter rundt om et fortlegerne eller langs en fæstningsgrav.

Strube: Den side af et fæstningsanlæg, der vender væk fra fjenden, og som normalt er svagere forsvaret, eventuelt helt uden forsvar. I et fort udgør struben fort kernens bagfacade med port og vinduesåbninger, der kan lukkes med panserskodder.

Travers: Tværvold, oftest anlagt i en skyttegrav eller på et fæstningsanlægs brystværn og den bagvedliggende banket. Herved opdeler den anlæggets frontale kampafsnit, så skaderne fra eventuelle granatekspllosioner begrænses. Samtidig forhindres flankerende skydning fra fjenden langs kampafsnittet.

Underløb: Anlæg i en dæmning eller under en fæstningsgrav, der tillader vand at løbe under den. Det er ofte forsynet med en spærreanordning, så der kan lukkes for vandgennemstrømningen.

Voldgang: Vej på en vold, beregnet til færdsel for forsvarere og derfor lagt således, at den er dækket fra beskydning udefra af brystværnet. Mellem voldgangen og brystværnet kan der være placeret fodfolksbanketter eller batterier med skyts til beskydning af angribere.

Peter Hvidtfeldt

Sørerne og de vejløse skove

Fund fra den ældre stenalder i Lyngby-Taarbæk

En ny verden

Under den sidste istid havde isen sin største udbredelse omkring 18000 f. Kr. På dette tidspunkt var Alaska, Canada, Nordamerika og Nordeuropa dækket af is. Når vi ser bort fra en smal randzone, var isens tykkelse skønsmæssigt tre kilometer.

I Europa rykkede isranden mod nordøst i takt med, at isen smeltede. Sjælland - og dermed hele Danmark - blev isfrit omkring 13000 f. Kr.

I Danmark går ældre stenalder, som også kaldes jægerstenalderen, fra 13000 f. Kr. til 3900 f. Kr. I løbet af denne 9000 år lange periode skiftede klimaet fra et være et subarktisk klima til et kystklima, der var varmere og mere fugtigt end det, vi har i dag.

I det angivne tidsrum ændrede dyrelivet sig dramatisk. Da isen havde forladt Danmark, var der isbjørne i Kattegat, og i slutningen af jægerstenalderen havde vi pelikaner på træk sydfra, mens der levede maller og skildpadder i vores søer.

Smeltevandet ved den sidste istid bevirkede, at havenes vandstand steg med ca. 135 meter. Vandstigningen stilnede af omkring 5000 f. Kr., og det var først på dette tidspunkt, at Danmark lignede det vi kender.

Artiklens ide

En jæger lever et liv, der er nøje tilpasset den natur han lever i. De dramatiske skift i klima og landskab i løbet af de 9000 år, vi taler om, betyder derfor, at vi i Danmark har haft en lang række af jægerkulturer, der i flere tilfælde var indbyrdes vidt forskellige. Planchen på s. 120-21 viser, at vi i Danmark i løbet af ældre stenalder har haft 13 forskellige jægerkulturer.

Lyngby-Taarbæk har sin egen arkæologiklub Flækken, der har til huse på Frieboeshvile, Lyngby Hovedgade 2. Flækken har eksisteret i 45 år, og ideen med denne artikel er at formidle den viden om fund og fundsteder fra den ældre stenalder i Lyngby-Taarbæk, som Flækken har kendskab til.

Kommunens ældste fund er en boplads fra Brommetiden samt nogle spredte fund fra Maglemosetiden.

I perioden 6000–3900 f. Kr. lå der i Klampenborg en stor fjord, Ordrup Fjord, som nutidens Christiansholms Mose er en sidste rest af, jf. kortet s. 4. I det nævnte tidsrum regner man med, at der ved Ordrup Fjord konstant har boet tre til fire jægerfamilier.

Ved Trepilelågen samt ved Strandmøllen på kysten nord for Klampenborg er der fundet bopladser, som er

samtidige med Klampenborgs pladser. Inden for de senere år er der endvidere i indlandet fundet samtidige bopladser ved Lyngby Sø og Bagsværd Sø samt ved Vaserne.

Ordrup Fjord ser ud til at have huset egnens store helårsplads, som har fået navnet »Bloksbjerg«. Og i forhold til »Bloksbjerg« var de fleste af de øvrige bopladser formodentlig satellitter, der kun blev brugt i korte perioder.

Artiklen slutter med at skitsere den adgangsvej, man kan tænke sig at »Bloksbjerg«s jægere har brugt, når de skulle ind til indlandets søer. I samme forbindelse angives et forslag til »Bloksbjerg«s territorium.

De ældste fund

Bopladsen Skovmosen

Brommekulturen er en jægerkultur, der fandtes fra 11400 f. Kr. til 10500 f. Kr. I 1996 blev der i Lyngby-Taarbæk fundet en Brommeboplads, der har fået navnet »Skovmosen«. Fundet består af spydspidser, skrabere og stikler, mens der kun er fundet nogle få almindelige afslag og blokke. En stikkel er et redskab, der blev brugt ved skæring i hjortetakker og knogler. På grund af bevaringsforholdene er der ikke fundet knogler. Ud fra den fundne flint er pladsen i øvrigt en klar jagtplads, hvor man kun har opholdt sig nogle få dage.

Parti fra en slette i Lyngby Åmose på nordsiden af Lyngby Sø. Vegetationen i Brommetiden var en skovtundra med træerne birk, pil og ene. Måske har hovedindtrykket været som på ovenstående billede. (Foto af Kristian Hvidtfeldt, 2008).

Det specielt interessante ved »Skovmosen« er, at den ligger så præcist i forhold til det omgivende terræn, at det er nemt at danne sig en ide om de begivenheder, der førte til, at pladsen blev brugt.

På det efterfølgende detailkort er »Skovmosen« afmærket med en udfyldt cirkel. I det oprindelige terræn lå fundstedet, som det kan ses, på spidsen af et lille næs ved en sø ved Tordals Mose. I forhold til søens vand dannede næsset den mest bekvemme overgang til den modstående bred.

Uden for kortet i højre side ligger der et vandskel, som også er en del af en israndslinie. Nord for Tordals Mose følger israndslinien først et meget højt vandskel i den vestlige kant af Dyrehaven. Senere ligger linien på en højdederyg der krydser Eremitagesletten. Mølleåen krydses ved Raadvad, hvorefter israndslinien fortsætter nordover til Maglemeden i Vedbæk.

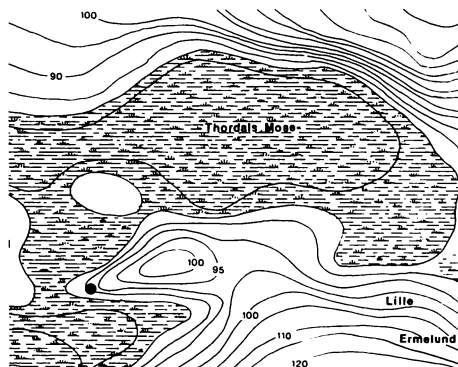
Øst for Lille Ermelund har vi Enghave Rende. Vest for lå der i stenalderen en stor sø som kaldes Lyngby Mose. Ved Lille Ermelund, lige øst for »Skovmosen«, følger førnævnte israndslinie således en klar »tvangspassage«. Det scenarium, man kan forestille sig, er derfor følgende: En gruppe rensdyr på træk via israndslinien skræmmes til at løbe mod vest. Dyrene søger imod det sted, hvor de har den nemmeste overgang over søen ved Tordals Mose, vandet tvinger dem ned i fart, hvorefter dyrene nedlægges med kastespyd.

Fire steder på israndslinien imellem

Raadvad og Maglemeden har Flækken oplysninger om, at der er fundet Brommespidser. Disse oplysninger er utroligt spændende, idet de er tæt på at bevise, at de dyr, der blev nedlagt ved »Skovmosen«, netop er dyr, der har fulgt israndslinien. I Brommetiden er skovens store dyr elg, kæmpehjort og ren. Elge og kæmpehorte følger ikke israndslinier, hvilket igen betyder, at det må være rensdyr, der er nedlagt.

Vildheste ved egnens søer?

I Skåne er der inden for de senere år gjort nogle spændende fund af knogler fra vildheste i Brommetiden. Om vinteren ser det ud til, at hestene samlede sig i små grupper på de skånske søer. På søerne havde hestene større frihed til at bevæge sig. Desværre for hestene var de også et oplagt mål for de skånske Brommejægere. Hesteknoglerne er

Den optrukne cirkel angiver bopladsen »Skovmosen« ved Tordals Mose. Tegningen viser i øvrigt, at der ved Tordals Mose i stenalderen lå en stor sø, Lyngby Mose, som nutidens Tordals Mose er en sidste rest af. (Svend Aage Knudsen: Landskab og oldtid, 1982, udsnit af kort ved s. 87).

fundet på bunden af søer, der i dag er udtørrede. Kulstof 14-dateringer har vist, at hestene levede i Brommetiden. Og karakteristiske knogleskader viser, at dyrene er skudt og spist.

I vandet under Kobroen ved Lyngby Sø samt i vandkanterne af Bagsværd Sø og Sjælsø er der fundet knogler fra meget små heste. De heste, der er fundet knogler fra, var så små, at man kan udelukke, at de har levet i nyere tid. Knoglerne er imidlertid ikke kulstof 14-daterede. Hvorvidt de stammer fra Brommeheste, er således et åbent spørgsmål.

Ifølge zoologerne på Zoologisk Museum er det kun et spørgsmål om tid, før der bliver fundet spor efter Brommeheste i Danmark. De skånske søer ligger tæt på Lyngby-Taarbæk. Med lidt frihed kan vi derfor forestille os grupper af små vildheste på tyk is i Lyngby-egnens store søer.

Fund fra Maglemosetiden

I Furesøens vandkant ved spidsen af næsset på sydsiden af Store Kalv blev der i 1954 fundet et brudstykke af en lancetformet mikrolit, en konisk mikroflækkeblok, nogle mikroflækker samt nogle større afslag og flækker. Maglemosetiden går fra 9000 f. Kr. til 6400 f. Kr., og fundene tyder på, at der har ligget en sen Maglemoseboplads det pågældende sted.

I stenalderen så landskabet imellem Lyngby Sø og Øresund helt anderledes ud end i dag. Tordals Mose er således den sidste rest af den store og dybe sø Lyngby Mose, der i det nutidige terræn

har Lyngby Storcenter henholdsvis Lille Ermelund som sine to yderpunkter. Hvor nu Kanalstien ligger syd for Lyngby Kirke, havde søen afløb til Lyngby Sø.

Et eller andet sted i den oprindelige kant af denne sø blev der i 1904 fundet et flot kranium fra en urokse. Længden af kraniet er 80 cm, mens der er 90 cm imellem hornenes spidser. Spændvidden på de 90 cm betyder, at kraniet stammer fra en stor tyr. På Sjælland levede der urokser i tidsrummet 9000-5700 f. Kr. Kraniet fra Lyngby Mose er således med stor sandsynlighed fra et dyr, der levede i Maglemosetiden.

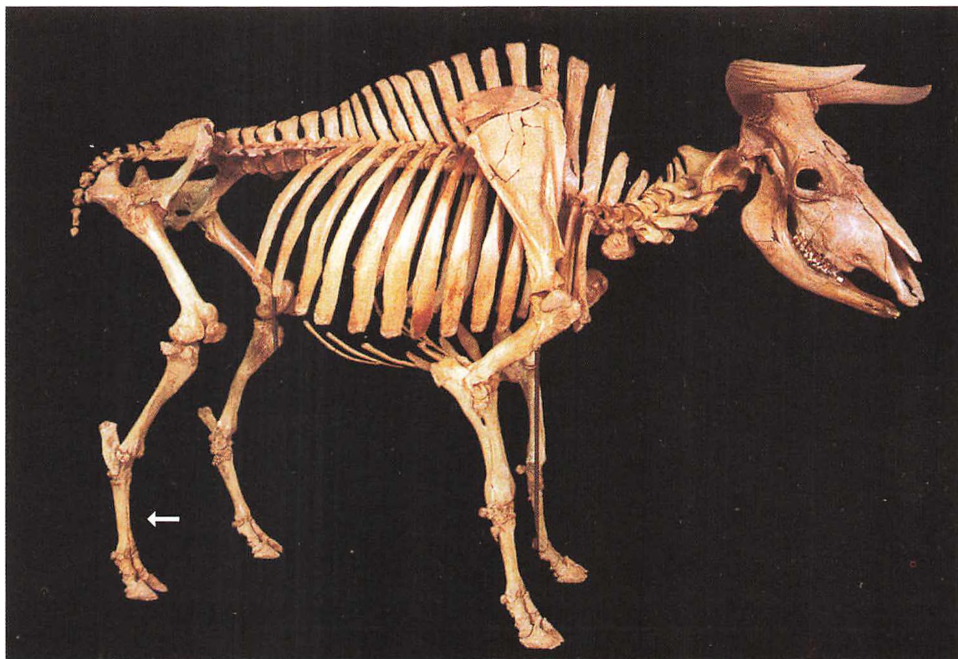
Den østlige ende af Peter Rørdamsvej strejfer Lyngby Mose. Og på Peter Rørdamsvej, to meter nede i et lag af tørv, er der fundet en økse, der er tildannet af en knogle fra en urokse (1). Øksen er af en type, der blev brugt af jægerne i Maglemosetiden.

Som vi senere skal se, er der i Lyngby-Taarbæk mange løsfund af kerneøkser. Nogle af disse kan sagtens være brugt af Maglemosejægere. De sikre fund fra Maglemosetiden begrænser sig imidlertid til en økse, der er tildannet af en knogle, samt en mindre portion flint ved Store Kalv.

På Sydsjælland og i Vestsjælland er der mange boplads fra Maglemosetiden. Umiddelbart kan man derfor undre sig over de få fund i Lyngby-Taarbæk.

Vandstanden i nutidens Furesø, Lyngby Sø og Bagsværd Sø er bestemt af sluser ved Mølleåen. Hvis man fjer-

Billedet viser en økse, der er tildannet af en mellemfodsknogle fra en urokse. Øksetypen er en type, der blev brugt af jægere i maglemosetiden. Øksen er fundet ved Peter Rørdamsvej 26. Eg er et træ, der indvandrede i den sene del af Maglemoseperioden. Og urokseøksen blev fundet 2 meter nede i et skovlag af birk og eg. Øksens længde er 23 cm. (Nationalmuseet, Byhistorisk Samling fot.).

Et skelet af en uroksetyr som er udgravet af Zoologisk Museum i mose ved Prejlerup nær Vig i Odsherred. Oksen blev dræbt af Maglemosejægere. Tyrens skulderhøjde var 1,8 meter, mens vægten skønsmæssigt var en lille ton. Skelettet viser, at en urokse havde en ryglinie, der var opstigende mod skulderen. Benene var slanke og forholdsvis høje, hvilket betyder, at en urokse var et dyr, der var hurtigt og adræt. Den sidste urokse døde i 1627. Pilen udpeger et mellemfodsbens. (Udstillingskatalog med titlen »Danmarks dyreverden gennem 20000 år fra mammutsteppe til kultursteppe – en udstilling om naturens foranderlighed«. Zoologisk Museum, Københavns Universitet, 2001, s. 25).

nede Mølleåens sluser, ville Furesøens vandstand på kort tid være sænket med 2 meter, mens det tilsvarende tal for Lyngby Sø og Bagsværd Sø er 1,3 meter. Efter et stykke tid ville de tre søer formodentlig have samme vandstand. Og på dette tidspunkt ville vandstanden i Furesøen være sænket med endnu 1 meter.

Maglemosetiden var en tør og varm tid, med mindre nedbør end vi på noget tidspunkt ser det senere. I Maglemosetiden er det således nærmest sikkert, at vandstanden i egnens søer var lavere, end vi ser det i dag. I indlandet lå jægnernes bopladser som hovedregel ved bredden af en sø. Den lave vandstand i

Maglemosetiden kan derfor betyde, at egnens store søer gemmer et antal bopladser fra denne tid. Egnens få fund fra Maglemosetiden kan således sagtens være et optisk bedrag.

Øresunds betydning

I den 7000 år lange periode fra 13000 f. Kr. til 6000 f. Kr. ser det umiddelbart ud til, at Nordøstsjælland kun har været besøgt af nogle få og spredte jægrupper (36).

Omkring 6000 f. Kr. ændredes dette drastisk. I Nordøstsjælland lå der på dette tidspunkt fem dybe og store fjorde. Fjordene lå ved Villingebæk, ved

I Maglemosetiden var skoven en åben skov med birk, fyr og hassel. Underskoven var en rig urteflora med masser af græs, halvgræs og mjøduert. Måske har hovedindtrykket været som på ovenstående billede. (Foto af Kristian Hvidtfeldt, Lyngby Åmose, 2008).

Nivå, ved Vedbæk, ved Klampenborg samt ved Ishøj. Alle fem steder startede der omkring 6000 f. Kr. en fast bosættelse, som varede indtil jægerstenalderen sluttede omkring 3900 f. Kr. I det omtalte tidsrum regner man med, at der konstant har boet omkring 30 mennesker ved hver af fjordene.

Øresund dannedes omkring 6000 f. Kr. 8000 f. Kr. var isen fra den sidste istid helt væk i Skandinavien. I Alaska, Canada og Nordamerika varede det imidlertid endnu 2500 år, før isen var smeltet. Og Øresunds gennembrud var en følge af en havstigning, der var forårsaget af smeltevandet fra gletchere i Alaska, Canada og Nordamerika.

Strømsteder indeholder en stor rigdom af fisk. Det nye Øresund betød således, at der i Nordøstsjælland nærmest fra den ene dag til den anden blev helt nye muligheder for fiskeri. I stenalderen var grønlandssælen meget opmærksom på fødemængden i Østersøen. I skiftet imellem de arktiske yngleområder og Østersøen gav det nye Øresund derfor forår og efterår mulighed for jagt på grønlandssælen. Alt i alt er det derfor nærliggende at gætte på, at det var det nyopståede sund, der foranledigede de nye jægersamfund i Nordøstsjælland.

Omkring 7000 f. Kr. reduceredes dyrearterne på Sjælland, idet elgen, bjørnen og ilderen uddøde. 5700 f. Kr. var uroksen væk. På samme tidspunkt var lossen og grævlingen i kraftig tilbagegang, og de var helt væk, da Ertebølle-tiden startede. Bosættelsen ved fjordene er således måske også et udtryk for,

at jagten i indlandet hen imod 6000 f. Kr. gav færre muligheder.

***Boplads* ved Klampenborg**

Klampenborg 6000 – 3900 f. Kr.

Hvor Klampenborg ligger i dag, var der i den sidste fase af ældre stenalder en stor fjord, Ordrup Fjord, der på et tidspunkt gik to kilometer ind i landet, jævnt før det efterfølgende kort. Fjorden havde to smalle udmundinger, en nordlig ved vore dages Bellevuevej og en sydlig ved Slotsalleen. Imellem udløbene lå der en lang smal ø. I nutidens terræn ligger Strandvejen lige øst for øen.

Kildesøen var en vig på nordsiden af fjorden, der strakte sig vestpå forbi den nuværende galopbane. Her udmundede en å, der via Enghave Rende forbandt fjorden med søerne Hundesø, Sønder sø og Gentofte Sø.

Ved Ordrup Fjord startede omkring 6000 f. Kr. en bosætning, som fortsatte et stykke ind i yngre stenalder.

Fjordens centrale boplads »Blokshøj« lå på en stor ø midt i fjorden. På det efterfølgende kort er bopladsen angivet med nummeret 1. Bopladsen »Blokshøj« er i øvrigt navngivet efter den ø, den er fundet på.

På sydspidsen af den lange ø, der adskilte Ordrup Fjord fra sundet, lå der to boplads, der er navngivet »Kristiansholm« og »Søholm 2«. På det efterfølgende kort er de to pladser angivet med numrene 2 og 3. I forhold til det nutidige terræn ligger »Kristiansholm« i det nordlige hjørne af Slotsalleen og

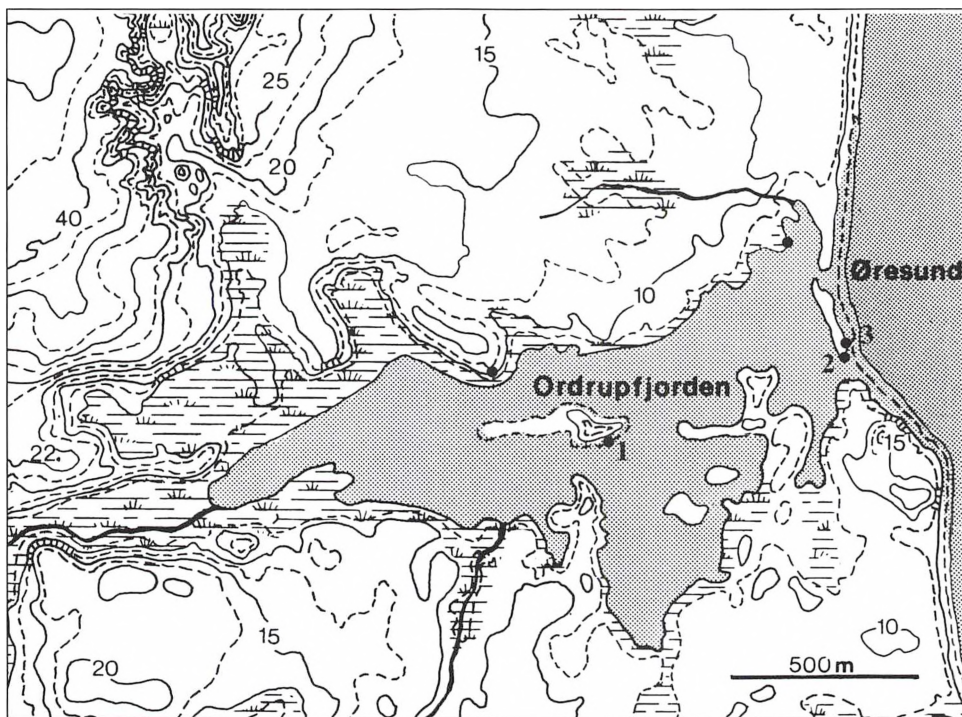
Strandvejen, mens »Søholm 2« ligger i det sydlige hjørne af Bellevuekrogen og Strandvejen.

I Klampenborg er der i alt fundet fem bopladser. De sidste pladser lå begge på spidsen af næs på fjordens nordside. Det vestlige næs huser i dag Dyrehavsbakken, mens det andet næs kan ses som en bule i Dyrehavevej. I det nutidige terræn ligger bopladsen på Bakken helt præcist i det nordvestlige hjørne af

den store parkeringsplads syd for Bakken, mens den anden plads ligger under asfalten på Dyrehavevej lige ud for stationskontoret på Klampenborg Station.

Øen Bloksbjerg

En tidligere ø med navnet Bloksbjerg burde være nemt at få øje på. I forhold til nutidens hav har bjerget imidlertid kun en beskedne højde på 8 meter. De mange villahaver kan endvidere nemt

Ordrupfjordens største udbredelse ved den senatlantiske transgression (ca. 4200 f. Kr.). Kurvæakvidistancce 2,5 meter. Kortskitse på grundlag af Geodætisk Instituts 4 cm kort. De udfyldte cirkler angiver bopladser for jægere, der brugte fjorden i tidsrummet 6000–3900 f.Kr. Bopladserne med numrene 1, 2, 3 er navngivet »Bloksbjerg«, »Kristiansholm« og »Søholm 2«. »Kristiansholm« er et navn, der er valgt af Kulturarvsstyrelsen. I Erik Westerbys afhandling »Stenalderbopladser ved Klampenborg« kaldes bopladsen »Søholm«. (Svend Aage Knudsen: Landskab og oldtid, 1982, kort ved s. 17. Copyright).

virke forstyrrende. Med lidt omhu ses bjerget imidlertid klart.

Et øjeblik forestiller vi os, at vi sidder i en bil, der fra Lyngby kører mod Klampenborg ad Klampenborgvej. Lige før vi når Klampenborg, ligger der til venstre en vej, der hedder Skovporten. Skovporten fører ned til den store parkeringsplads syd for Bakken. Vi stiller vognen, går halvvejs ned ad Skovporten, stopper og ser ud over parkeringspladsen.

Vi er stoppet på en bule i vejen. I øvrigt kan vi klart se, at bulen fortsætter hen over parkeringspladsen. Bulen er en del af Bloksbjerg, og det vi ser hen over er en tange, der har en længde på 250 meter. Selve bjerget er en rund høj med en diameter på 150 meter, og der hvor vi er stoppet, ligger bjerget bag hækkene, lige til højre for vejen.

Vi går tilbage til bilen og fortsætter imod Klampenborg. Efter nogle få meter ligger der på højre side en vej, der hedder Bloksbjerget. Dette er overordentlig forvirrende. Vejen Bloksbjerget

går i forhold til Ordrup Fjord op over en tidligere halvø, der på gamle kort hedder »Høje stens rumperne«. Vejen Bloksbjerget har således ikke spor at gøre med den ø, vi er ved at indkredse. Vi fortsætter altså vores kørsel lige ud. Efter 100 meters videre kørsel går vejen lidt opad, og vi er nu på vej hen over en del af bjerget. Vi stopper øjeblikkeligt vognen.

Bopladsen »Bloksbjerget« ligger lige til højre for vejen. Bopladsen ligger på en skråning ned imod det, der i dag kaldes Christiansholms Mose. I forhold til nutidens villaer kan man endda præcist sige, at »Bloksbjerg« ligger under de huse på Klampenborgvej, der i dag har numrene 7a, 7b, 9 og 11. Baghaven til huset med nummeret 13a indeholder i øvrigt det sydligste punkt af øen Bloksbjerg.

Bloksbjerg er en høj af smeltevandsgrus. Ved kysten er der langt imellem sådanne steder. For jægerne var grus imidlertid et ultimativt krav. Fra udgravninger i Nivåfjorden ved vi, at husene gulve

Ovenstående tegning viser en stor tværpil, der er fundet ved Tordals Mose. Pilespidsen, der har en bred ud-svejet æg, er en type, der blev brugt i mellemste Ertebølle-tid. Den dræbende effekt var stor, idet den brede skarpe æg skar store sår på sin vej gennem et bytte. Langsiderne på en tværpil er altid retoucherede, en fi-nesse der modvirkede at pilespidsen splintrede under sin vej ind i et dyr. Naturlig størrelse. (Tegning af Jan Hilgart).

lå ca. 30 cm under jordoverfladen. Huse, der ikke i et vist omfang havde grus som underlag, kunne derfor hurtigt ende som en slags badekar. Et sænket gulv forhindrer i øvrigt, at frost i jordoverfladen breder sig til hyttens gulv.

I og med at »Bloksbjerg« var en boplads på en ø, må brænde have været et stort dagligt problem. Efter at jægerne startede på at benytte stedet, må alle øens træer hurtigt være fældet. En grusholm med et tæt dække af græs, et par buske, men bestemt ingen træer, sådan må øen have set ud.

Fund ved Bloksbjerg

Bopladsen »Bloksbjerg« blev i 1919 fundet af amatørarkæologen Erik Westerby, som boede i Klampenborg. De første fund blev gjort i vejbanen af Klampenborgvej ved Christiansholms Mose i forbindelse med, at Klampenborgvej blev anlagt.

Efter de indledende fund foretog Erik Westerby i årene 1921-23 en omhyggelig udgravning på et område, der ligger imellem Klampenborgvej og Christiansholms Mose. Da Erik Westerby fandt pladsen var han 19 år og jurastuderende. I forhold til arkæologi var han således ved udgravningens start så absolut en amatør. Udgravningen af »Bloksbjerg« blev imidlertid udført særdeles professionelt.

Erik Westerby fandt mange redskaber ved »Bloksbjerg«. Eksempelvis fandt han 581 pilespidser af flint, 391 kerneøkser, 99 skiveøkser samt 63 svære flintknive, hvor ryggen er retouché-

ret. Den mest interessante fundgruppe er imidlertid tre harpunspidser af ben, en lille fiskekrog, en flintægkniv der er tildannet af sværdet fra en sværdfisk, fire almindelige flintægknive, dele af tre flintægspyd, ni hele bennåle med små fine øjer, 11 lange pilespidser af ben med rundt tværsnit samt 16 dyretænder, der enten er gennemborede eller har et indskåret hak.

De 16 dyretænder er fra dyrene elg, urokse, kronhjort, rådyr og vildsvin. Fra gravfund i Vedbæk ved vi, at dyretænder indgik i udsmykning af kvindernes dragter. På Sjælland var elgen og uroksen uddøde, da bosættelsen af »Bloksbjerg« startede. Man kan derfor gætte på, at de kvinder, der på »Bloksbjerg« bar elg- og uroksetænder, var kvinder, der startede deres liv i Skåne, eller at smykkerne på anden måde er »importeret« herfra.

I 1920'erne havde franske og engelske arkæologer allerede en lang tradition bag sig med hensyn til at skelne imellem en udgravnings forskellige kulturlag. På samme tidspunkt var ideen med udgravninger i Danmark især at finde så mange redskaber som muligt.

Erik Westerbys mest spændende resultat hidrører fra, at han fulgte udlandets tradition med at grave lagvis. Under sin udgravning fik han således udskilt et underste lag, som indeholdt usædvanligt mange pilespidser med skrå æg. Det underste lag indeholdt også ni aflange håndtagsblokke, som er en type, der ikke fandtes i noget af de andre lag.

De mange pilespidser med skrå æg, håndtagsblokkene samt de otte flintægredskaber, der er uhyre sjældne fund i Ertebøllekulturen, fik Erik Westerby til at konkludere, at det underste lag ikke var et lag fra Ertebølletiden. De skrå pilespidser udelukker på den anden side, at laget er et lag fra Maglemosetiden. I dag kan vi uden problemer sige, at det underste lag er et kulturlag fra Kongemosekulturen. Da Erik Westerby gravede, havde man imidlertid intet kendskab til denne kultur, og han var den første, der klart gjorde opmærksom på, at vi her havde en helt ny kultur.

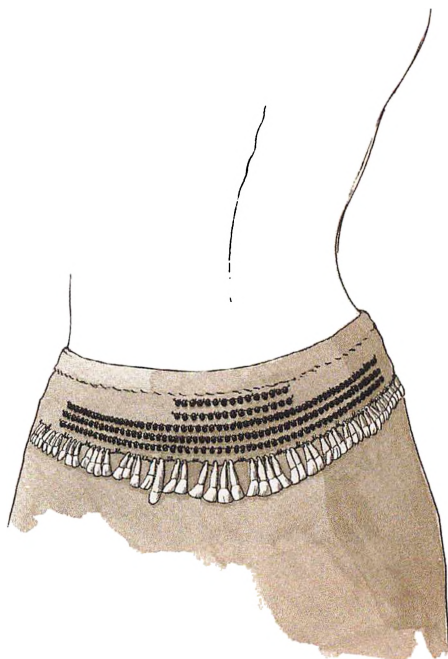
Bopladsen Bloksbjerg

Ved sin udgravning af »Bloksbjerg« fandt Erik Westerby kulturlag fra den sidste fase af Kongemosekulturen samt alle tre faser af Ertebøllekulturen. Erik Westerby fik således dokumenteret, at øen Bloksbjerg har været brugt i en periode fra 5700 f. Kr. til 3900 f. Kr.

Kulturlaget har en tykkelse på op til en meter, mens bopladsens areal er 350 m². Man kan således klart sige, at øen har haft en langvarig bosættelse.

For enhver boplads er der to muligheder: Det kan være en helårsplads, eller det kan være en plads, der er indgået i et skift af pladser i løbet af en sæson.

Ved sin udgravning af »Bloksbjerg« fandt Erik Westerby knogler fra pighaj, torsk, skrubbe, sværdfisk, marsvin, spættet sæl, grønlandssæl, gråsæl, sumpskildpadde, pibeand, stikand, fløjlsand, pibesvane, sangsvane, havlit, edderfugl,

Byttedyrenes tænder var trofæer med stor symbolværdi, som blev syet på dragterne, huerne og engang imellem også på bæltene. I et tilfælde er dyretænderne komponeret sammen med sorte sneglehuse af flodnerit. Det var først og fremmest kvinderne, som bar tandsmykker, men i enkelte tilfælde er der også fundet tandperler hos mænd og børn. Især har dragtsmykkerne for de unge Ertebøllekvinder været et imponerende syn: De forskellige tænder, deres komposition, farvespillet mellem de kridhvide tænder og sorte sneglehuse og måske også raslelyden, når man bevægede sig, var alt sammen med til at påkalde sig opmærksomhed. Ved nogle af de unge kvinder på bopladsen »Bøgebakken« i Vedbæk fandtes tandsmykker hvoraf et er vist således, som det kan være syet fast på dragten over lænden. – Tekst af Søren H. Andersen. (Søren H. Andersen: Oldtiden i Danmark, Jægerstenalderen, Sesam 2001, tegning af Flemming Bau s. 77).

sortstrubet lom, rødstrubet lom, lomvie, skarv, vandrotte, bæver, odder, skovmår, vandrerotte, vildkat, ræv, tamhund, ulv, grævling, vildsvin, rådyr og kronhjort. Derudover blev der som tidligere nævnt fundet tandperler fra urokse og elg, som formodentlig er »importeret« fra Skåne.

De mange forskellige byttedyr kan ikke være taget i løbet af en bestemt kort periode af året. Byttedyrene samt det faktum, at øen Bloksbjerg er en relativt stor ø, betyder således, at man kan gætte på at »Bloksbjerg« har været en helårsplads.

Det var på den sydøstlige side af øen Bloksbjerg, at Erik Westerby gjorde sine mange fund. Det er nærliggende at gætte på, at bopladsens huse lå det samme sted. I den kolde del af året lå huse- ne således helt rigtigt i forhold til solen.

I det traditionelle billede forestiller vi os, at jægerens tøj var tildannet af huder og læder. Støvlerne må vi eksempelvis forestille os var poser af læder med en indvendig foring af græs. Ved nutidige udgravninger er der i Danmark ikke fundet nogen form for bidder af huder eller læder. Ved sin udgravning af »Bloksbjerg« fandt Erik Westerby imidlertid fire barkruller, og disse ruller kan sagtens have noget at gøre med jægerens tøj.

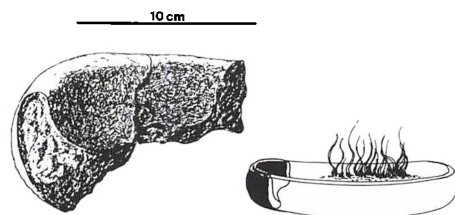
På Vestfyn er der, under en udgravning ved Tybrind Vig, fundet tekstilstykker lavet af spundne tråde af lindebast. Hvis et stykke lindebark opvarmes i vand, er det efterfølgende nemt at frigøre basten fra den ydre grove bark.

Mens basten er varm er det endvidere, ved bankning med en hjortetak, nemt at få basten til at dele sig i et fint spind af tråde. Hvem ved, måske har Klampenborgs jægere, ved siden af skindtøjet, haft tøj, der var tildannet af lindelærred? Tekstilstykkerne fra Tybrind Vig er 6200 år gamle, og de er hermed de ældste fund af »stof« i verden.

Ved sin udgravning af »Bloksbjerg« fandt Erik Westerby 20 skår fra lerkar med spids bund. Han fandt også seks skår fra tranlamper.

Lerkar var en opfindelse fra mellemøsten, som bredte sig til Danmark omkring 4500 f. Kr. For Danmarks jægere var lerkar således en relativt sen opfindelse. Og man kan godt undre sig over, hvordan jægerne har kunnet koge kød og fisk uden lerkar. Svaret er formodentlig, at man før lerkarrene havde gryder, der var lavet af huder. Fylder man vand i en sådan gryde, vil gloende sten hurtigt få vandet til at koge. Selve huden kan i øvrigt sagtens tåle de varme sten.

Fra kulstof 13 undersøgelser ved vi, at de jægere, vi taler om, i hovedsagen

Skår fra en tranlampe fra Bloksbjergpladsens yngste bosættelse. Efter Erik Westerby's afhandling fra 1927, vignet tilføjet. (Svend Aage Knudsen: Landskab og oldtid, 1982, s. 42).

levede af marin føde. Vores jægere var således i virkeligheden mest fiskere, og som sådan ved vi i dag, at de langt hen ad vejen drev deres erhverv helt nutidigt. Ved flere forskellige udgravninger har man eksempelvis inden for de seneste år fundet fiskegærder, der var bygget af en lang række af nedrammede pæle. De fastholdt to og to en måtte, der var opbygget af tynde hasselkæppe. I de enkelte måtter var kæppene fastholdt af en fletning af vidjer. Yderst ude endte gærdet i en flettet ruse.

Fire satellitter

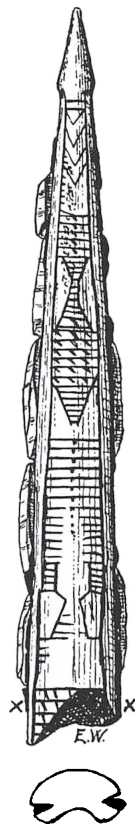
I forhold til »Bloksbjerg« er det meget beskedent, hvad der er fundet ved de fire øvrige pladser i Ordrupfjorden.

Ved en udgravning i 1992 viste det sig at »Søholm 2« har været brugt i hele Ertebølletiden. Ved »Kristiansholm« er der bl.a. fundet en ornamenteret flintægkniv, jævnfør den efterfølgende tegning, hvilket tyder på, at pladsen i hvert fald har været brugt i Kongemosealderen. I det oprindelige terræn lå begge pladser tæt ved strømløbet ved Ordrupfjordens sydlige udmundning i Sundet, jævnfør kortet på s. 104. Her har forholdene for fiskeri været indlysende gode. I fantasien udstyrer vi derfor sydspidsen af den lange ø med et fiskegærde. Rent arealmæssigt er begge pladser beskedne. I forhold til »Bloksbjerg« kan vi derfor gætte på, at de to pladser hver for sig var fiskepladser, der kun blev brugt i sommerhalvåret.

Pladsen ved Klampenborg Station er kun overfladisk undersøgt. Perioden,

hvori pladsen er brugt, kendes derfor ikke. Da stedet ligger tæt på fjordens nordlige udløb, er det imidlertid nærliggende at gætte på, at pladsen har haft en funktion der svarer til bopladserne »Kristiansholm« og »Søholm 2«.

Med hensyn til Bakkens boplads vi-

Kristiansholm. Kniv af flækket hjortetak. Som det kan ses, er kniven forsynet med en tegning af en fisk. Fra ældre stenalder kendes der yderligere kun tre indridsninger af fisk på benredskaber. Længden er 12 cm. (Erik Westerby: Stenalderboplads ved Klampenborg, 1927, s. 129).

ser fund af en rhombisk skævpil, at pladsen i hvert fald har været brugt i perioden 6000–5700 f. Kr. Det er kun et lille udsnit af pladsen, der er udgravet. Pladsen kan således sagtens i et vist omfang være samtidig med »Blokbjerg«.

»Blokbjerg« var en boplads på en ø. Som sådan har frisk drikkevand og brænde været to store daglige problemer. Bakkens boplads lå lige nord for øen Blokbjerg. Med sin beliggenhed på spidsen af et næs har stedet været frit for siv. Med en båd var det således et sted, hvor det var nemt at komme i land. Måske var det her, at »Blokbjergs« beboere hentede vand og brænde? Måske var Kirsten Piils Kilde kendt allerede 6000 f. Kr.?

Andre bopladser ved kysten

Bopladsen Trepilelågen

I 1961 fandt Flækkens stifter Johannes Boager en boplads »Trepilelågen« i den nordlige ende af Taarbæk. Fundet blev gjort i forbindelse med, at der blev anlagt en fodboldbane ved Trepilelågen i Dyrehaven. I stenalderen lå bopladsen på sydsiden af en lille fjord ved Øresund. Fjorden kan i dag ses som en lavning i terrænet lige nord for førnævnte fodboldbane.

I Johannes Boagers fund er: et ægparti fra en kerneøkse med rhombisk tværsnit (2), en lille kerneøkse med et hvælvet tværsnit (3), en kanthugget skiveøkse (4), to tyknakkede slebne økser samt brudstykker af to andre økser, der også er tyknakkede (5). Udover de gen-

stande, der her er nævnt, har Flækkens kendskab til, at der yderligere er fundet dels en slank og asymmetrisk skiveøkse (6), dels en rhombisk kerneøkse (7).

Kanthuggede og asymmetriske skiveøkser er øksetyper, der brugtes i de sidste to faser af Ertebølletiden. Tidsrummet er 4800–3900 f. Kr., som også kaldes yngre Ertebølletid. De slebne økser vidner om, at egnens tidlige bønder har brugt stedet i perioden 3000–1800 f. Kr. »Trepilelågen« indeholder således sikre fund fra såvel jægere fra yngre Ertebølletid som egnens stenalderbønder.

Med hensyn til jægerne var fjorden alt for lille til, at stedet kan have været en fast plads. For jægerne må stedet derfor nødvendigvis have været en jagtplads. Med hensyn til bønderne er det umiddelbare spørgsmål, om »Trepilelågen« har været en fast plads eller en jagtplads.

Et afslag er en sten af flint, der er adskilt fra en blok efter et slag på blokken. I forhold til andre sten er et afslag i øvrigt karakteriseret ved, at lige under slagpunktet vil et afslag indeholde en kegleformet slagbule. Slaget kan være udført i hård teknik eller i blød teknik. I hård teknik er slaget udført med en anden sten. I den bløde teknik er slaget sket med en hjortetak eller et stykke træ. De to teknikker giver hver sin type slagbule. Mens slaget ved den hårde teknik giver en klar kegleformet slagbule, er slagbule ved den bløde teknik rund og flad. Mens bønderne foretrak den hårde teknik, var den bløde teknik

som hovedregel jægerens foretrukne slagform.

I den bløde teknik er der ved »Trepilågen« fundet to flækkeknive, en flækkeskraber, to skivebor, en skiveskraber, to flækker, 32 afslag samt tre blokke. På basis af den hårde teknik er der fundet en flækkekniv, fire skivebor, syv skiveskrabere, 410 afslag samt 33 blokke.

Flinten fra en jagtplads vil typisk indeholde relativt mange knive og skraber, mens der er få almindelige afslag og blokke. I modsætning hertil vil flinten fra en fast plads indeholde mange afslag og blokke.

Konklusionen er således, at »Trepilågen« udover at være en jagtplads for jægere fra yngre Ertebølle formodentlig var en fast bondeboplads.

Boplads ved Strandmøllen

I en strandvold ca. 200 meter nord for Mølleåens udløb i Øresund fandt to drenge i 1962 et skelet. Strandvolden var blevet blottet ved en storm, og skelettet lå øst-vest oven på et kulturlag med flintgenstande, hvoriblandt der var ledetyper fra Ertebøllekulturen.

Jægerens basisboplads lå som hovedregel i store fjorde. Med sin beliggenhed lige ud til et hav var bopladsen derfor formodentlig en jagtplads, der kun lejlighedsvis blev brugt i nogle få korte perioder inden for et år.

Ved et åudløb i et hav giver brakvandet ud for åen usædvanligt gode muligheder for fangst af fisk. Trækkende laks og ørreder vil eksempelvis om efteråret

klumpe sig sammen ud for udløbet, før de går op i åen. Selve opgangen sker i øvrigt typisk i tilknytning til store regnskyl. Man kan derfor gætte på, at strandpladsen specielt har været en fiskeplads.

I den sene del af ældre stenalder lå der i Strandmøllens bagland en mindre fjord, der havde en smal udmunding ved nutidens møllehus

På den nordlige side af mølledammen lige vest for jernbanen er der fundet afslag, flækker og redskaber, som med stor sandsynlighed er tildannet af jægere der er samtidige med »Blokbjerg«s jægere. I forhold til det oprindelige terræn ligger fundstedet på en holm tæt på fjordens nordlige bred.

Imellem holmen og fjordens nordside lå der en tærskel med en bredde på 40 meter, hvor vandhøjden ikke oversteg hovedhøjden. Undergrunden består ensartet af smeltevandsgrus. Mølleåen har gennemskyllet stedet og hele tiden fjernet eventuelt mudder. Tærsklen imellem holmen og fjordens nordside har således været et sted, hvor jægerne kunne gå på fast bund. Stedet har med andre ord været et sted, hvor det var nemt at opsætte et fiskegærde. Og det har også været et sted, hvor fiskene bekvemt kunne tages med en lyster.

Noget øst for holmen lå der en lang tange, på hvis spids i dag Strandmøllen ligger. Når det blæser, går kronhjorte stædigt imod vinden. I tilfælde af søndenvind ville et vist antal af stedets kronhjorte derfor før eller siden ende på tangen. Fra holmen har man kunnet

overskue tangens basis. Tangen kan således have virket som en regulær fælde. Når en kronhjort først var spottet, kunne to til tre jægere fra holmen nemlig efterfølgende hurtigt afskære tangen bagud.

Det umiddelbare spørgsmål i forbindelse med bopladserne ved Trepilelågen og Strandmøllen er: Hvor lå basisbopladserne for de jægere, der udnyttede de to steder? Umiddelbart er der kun to jægergrupper, der kan komme på tale, nemlig dem fra Vedbæk og dem fra Klampenborg.

Med sin beliggenhed i nærheden af Ordrupfjorden er det nærliggende at gætte på, at »Trepilelågen« blev brugt af »Bloksbjerg«s jægere. Pladserne ved Strandmøllen ligger nogenlunde lige langt fra fjordene ved Klampenborg og Vedbæk. Som vi senere skal se, er det imidlertid naturligt at gætte på, at disse pladser var jagtpladser for jægere fra Vedbæk.

Fund af hytter i Nivå

Inden for de senere år er der ved udgravninger i Nivå fundet rester af fire hytter. Hytterne er fundet på en boplads, »Nivå 10«, der i det oprindelige terræn lå på en holm tæt på Nivåfjordens sydside. »Nivå 10« var i brug i tidsrummet 5700-4800 f. Kr., og fundet af de fire hytter er en stor nyhed. Med hensyn til de sidste 2000 år af jægerstenalderen er der nemlig i Danmark tidligere kun fundet en enkelt tilsvarende hytte ved Lollikhuse i Hornsherred.

Hytten, hytte nr. 2, som der vises en

rekonstruktion af på billedet side 113, er kulstof 14-dateret til ca. 5600 f. Kr. I forhold til jordoverfladen er hyttens gulv sænket. Og det særlige ved hytte nr. 2 er, at der ved udgravningen blev fundet tre klare hyttegulve, det ene ovenpå det andet, hvor de enkelte gulve var adskilte af neutrale lag af ler og sand. De tre hyttegulve tyder på, at hytten har været brugt i tre adskilte perioder.

I en artikel »Stenalderjægerens hytter og grave ved Nivå« fra 2006 beskriver Ole Lass Jensen det mellemste hyttegulv på følgende vis: »Ildstedet lå omtrent midt på gulvet. Samme sted lå en lille nedgravning med brændte sten, trækulstykker og en stor mængde fiskeknogler, som nok var en særlig kogegrube til tilberedning af fisk. Rundt om ildstedet lå småbunker af trækul og aske, som er ryddet ud af ildstedet, f.eks. når gløderne blev fjernet fra den tilberedte mad. På den østlige side af ildstedet lå der mange knogler fra pattedyr, ganske som det var tilfældet for det underliggende gulv, og som vi også så det i den tidligere udgravede hytte-tomt. Atter var det knogler fra rådyr, der dominerede. Blandt andet lå der nordøst for ildstedet en samling ribben fra et rådyr – resterne af en ribbensteg? Her fandtes også en håndfuld flintknive, som måske blev brugt, da kødet skulle skæres ud. På samme side af ildstedet lå et par særlige genstande: opsatserne fra to rådyr og tværs over dem en kronhjortetak, som var delvis blankpoleret. Det var samme sted på hytte-

En rekonstruktion af en hytte fra bopladsen »Nivå 10« i Nivå. Hytten har et gulvareal på omkring 8 m². Til hyttens dække er der i øvrigt brugt 23 skind fra kronhjorte og rådyr. Rekonstruktion af Historisk Arkæologisk Forsøgscenter i Lejre. (Ole Lass Jensen: Stenalderjægerens hytter og grave ved Nivå. Hørsholm Egns Museum, Årbog 2005–2006, foto af Mette Palm s. 21).

gulvet, vi fandt rådyropsatsen og hjortetakken i den første hytte. I en anden, omtrent samtidig hyttetomt, der er udgravet ved Lollikhuse i Hornsherred, blev der også fundet to rådyropsatser. Det tyder på en vis systematisering, hvor rådyropsatserne er en integreret del af fundbilledet i den sene jægerstenalder. Selvfølgelig kan rådyropsatserne være »almindeligt« affald, eller de kan have haft en praktisk funktion. Men måske skal vi i stedet opfatte dem som rituelle genstande eller som trofæ-

er, der fik en særlig placering i hytterne. Hyttefundet fra Lollikhuse viser, at vi nok især skal tænke på den sidste mulighed, for her var rådyropsatserne gravet ned i en lille grube omkranset af sten.«

Bopladser i indlandet

Bopladser ved Lyngby Sø og Bagsværd Sø
I Nordøstsjælland er det yderst nærliggende at tænke sig, at fjordjægerne lejlighedsvis drev jagt ved de store søer:

Esrum Sø, Gurre Sø, Sjælsø, Furesø, Lyngby Sø, Bagsværd Sø og Gentofte Sø. Spredte fund af markante redskaber viser da også, at dette har været tilfældet. På Møllemarken ved Frederiksdal er der eksempelvis fundet den bedste halvdel af en Limhamnøkse (8), en fladehugget skiveøkse (9) samt en lille asymmetrisk skiveøkse (10). Regelmæssig jagt ved søerne ville imidlertid betyde, at der ved søerne også fandtes nogle jagtstationer, men sådanne var der indtil for nylig slet ikke fundet nogen af.

I 1995 blev der fundet to bopladser på nordsiden af Bagsværd Sø. Heldige fund af markante pilespidser viser, at bopladserne er fra den mellemste henholdsvis den yngste Kongemosealder. På det efterfølgende kort er de to pladser, der netop er omtalt, de to pladser ved Bagsværd Sø længst mod vest.

I foråret 2001 blev der fundet endnu en plads ved Bagsværd Sø samt yderligere en boplads i passagen imellem Lille Hul Sø og Store Hul Sø. Ved disse to pladser er der ikke fundet pilespidser eller andre ledetyper. På nuværende tidspunkt er det derfor ikke til at sige, i hvilket tidsrum de blev brugt.

I foråret 2001 blev der også fundet to bopladser ved Lyngby Sø. Det første af de to fund blev gjort på søens sydside i Kongshvilekvarteret. På det efterfølgende kort ligger bopladserne under s'et i Lyngby Sø. I det oprindelige landskab har pladserne ligget på en grusbanke, der fra baglandets skrænt har strakt sig 30 meter ud i søen. Et fund af en lille skæv

tværpil viser, at pladsen antagelig har været benyttet i tidsrummet 5400–4800 f. Kr.

Ved Lyngby Sø ligger den sidste af pladserne ved Kobroen. Tidsrummet, hvori pladsen blev brugt er 4800–4500 f. Kr.

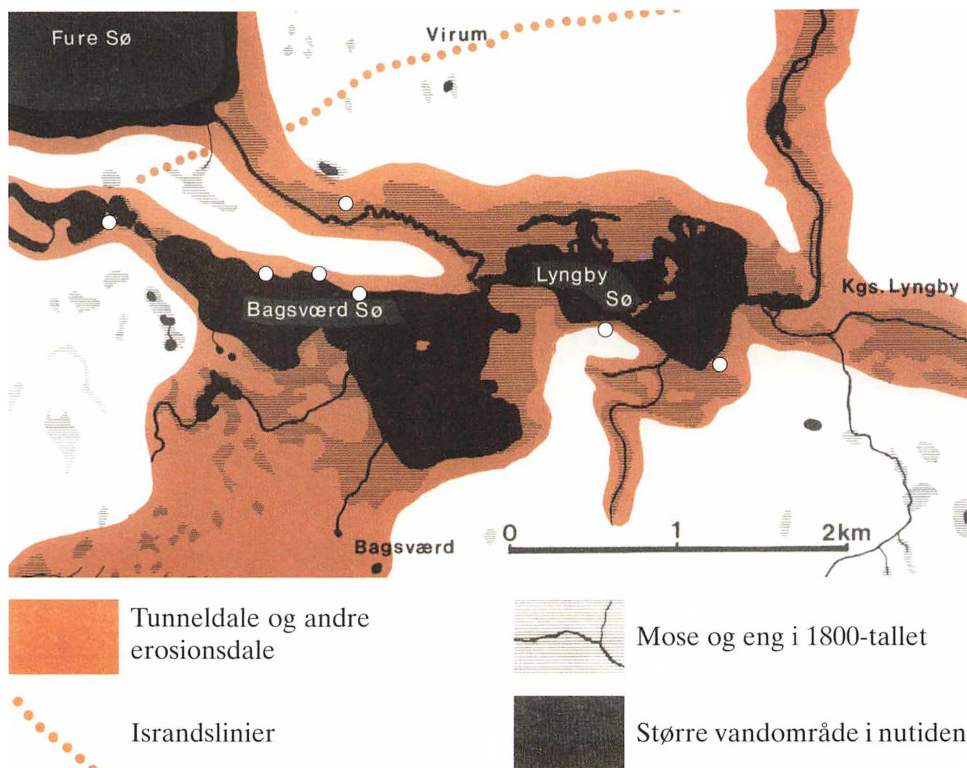
I stenalderen lå Kobroen ved et udløb af Mølleåen i en udgave af Lyngby Sø, der var noget større end i dag. Udløb af åer i en sø er overordentligt gode fiskesteder. I forhold til Kobroen starter Mølleåen en kilometer mod vest ved et indløb fra Furesøen. Furesøen er en stor sø. 1 cm regn over Furesøen betyder således, at der efterfølgende løber 100000 kubikmeter vand ud i Lyngby Sø. Udløbet ved Kobroen har således givet maksimale muligheder for fiskeri.

På det store næs imellem Lyngby Sø og Bagsværd Sø er der altså fundet tre bopladser. Bopladserne på sydsiden af Lyngby Sø ligger på et tilsvarende stort næs. Næs indeholder en oplagt mulighed for jagt, nemlig en drivjagt, der starter ved næssets fod. Pladserne på de to næs kan således være opsamlingssteder efter drivjagter.

Udover de seks bopladser, der lige er omtalt, lå der ved Folkeparken ved Lyngby Sø endnu en boplads, som vil blive omtalt i et efterfølgende afsnit.

Jagten på skovens dyr

Som vi senere skal se, kan man gætte på, at bopladserne ved Lyngby Sø og Bagsværd Sø er brugt af Ordrupfjordens jægere.

Hovedtræk af istidslandskabets dannelse i egnen mellem Øresund og Furesø. Kilder: K. Rørdam 1893, 1899, V. Milthers 1935, K. Milthers 1955. De hvide cirkelskiver angiver bopladser ved Lyngby Sø og Bagsværd Sø, der er samtidige med egnens store boplads »Blokshbjerg« ved Ordrup Fjord. (Svend Aage Knudsen: *Landskab og Oldtid, udsnit af kort ved s. 11*. Copyright).

I tidsrummet 6000–3900 f. Kr. var Danmark dækket af en nordisk urskov med træsorterne lind, eg, elm, ask, el, hassel og pil, hvor det var linden, der var det dominerende træ. Skovens træer havde stammer, der var meget tykkere, end vi ser det i dag. Helhedsbilledet var en mørk skov med en beskedent underskov, hvor de vigtigste byttedyr var kronhjort, rådyr og vildsvin. På en

boplads udgør knoglerne fra disse dyr således sædvanligvis 80 til 85 procent af de knogler, der hidrører fra pattedyr.

Det stadige jagttryk ved Klampenborg betød formodentlig, at det for Klampenborgs jægere nærmest var nyttesløst at jage i den lokale skov. Inde ved baglandets søer var dyrene mere sig selv. Man kan derfor tænke sig, at skovens dyr i hovedsagen blev nedlagt i

Lyngby Sø set mod vest fra Folkeparken. Sø- og åbredde inde i landet var vigtige bosætningsområder, fordi de dannede gode udgangspunkter for skovjagt, fiskeri, fuglefangst og indsamling af æg fra rørskovens rugende fugle. (Foto af Kristian Hvidtfeldt, 2008).

indlandet. Men i hvilke tidsrum af året blev indlandets pladser så brugt?

Klampenborgs jægere levede først og fremmest af fisk fra Øresund, som de fangede i sommerhalvåret.

I stenalderen var gråsælen almindelig ved de danske kyster. Gråsælen føder sine unger på fast land. I januar og februar, som er gråsælens yngletid, kan vi derfor gætte på, at »Bloksbjerg«s jægere især var beskæftiget med at jage gråsæl på de strande, der lå nord og syd for Ordrup Fjord.

Ved udgangen af oktober måned er efterårets indtræk af laks og havørreder forbi. På samme tidspunkt har de

ål, der ikke vil overvintre i fjordbundens mudder, startet på deres lange rejse til Sargassohavet. Torsk og skrubber har endvidere forladt fjorden til fordel for det dybe vand i Øresund. I månederne november og december, som er et tidsrum, der ligger efter fiskeriet, men før jagten på gråsæl, kan man således tænke sig, at det specielt er skovens dyr, der jages.

Laks og ørreder starter deres opgang i de danske åer i maj måned. Det er også først på dette tidspunkt, at torsk og skrubber er tilbage i fjorden. For »Bloksbjergs« jægere svarede mulighederne for jagt og fiskeri i marts og april

således nøje til de muligheder, der lå i månederne november og december.

Alt i alt kan man således gætte på, at det specielt var i det sene efterår samt i det tidlige forår, at »Bloksbjerg«s jægere tog ind til baglandets søer.

Fund af økser og pilespidser

Løsfund ved Furesøen

Ved Furesøen er der som tidligere nævnt på Møllemarken fundet den bagerste halvdel af en Limhamnøkse samt to skiveøkser. Limhamnøksen blev mere præcist fundet i kanten af badestien i det mørke kulturlag, der hidrører fra en avlsgård til Hjortholm.

En Limhamnøkse er en økse af en bjergart, der kaldes grønsten. Øksen er tilhugget som en rhombisk kerneøkse, hvorefter den er slebet. Limhamnøksen har fået sit navn fra en sydsvensk by Limhamn, hvor der er gjort specielt mange fund af denne øksetype. I Danmark er øksen kun fundet på Sjælland. Limhamnøksen er en ledetype for den yngste Ertebølletid. Derudover vidner øksen om, at de danske jægere i den yngste Ertebølletid havde kulturel forbindelse med jægerne på den anden side af Øresund.

På Solbakken 26 er der fundet en flad kerneøkse med rhombisk tværsnit (11). På Virummarken tæt på Frederiksdals-

Flintøkserne i ældre stenalder er af to former, henholdsvis kerne- og skiveøkser, hvor navnene betegner det råemne, som økserne er tildannet af – henholdsvis en flintkerne og en skive. Den gengivne økse er en kerneøkse der er fundet på Solbakken 26 i Furesø kvarteret i Virum. Øksen har et rhombisk tværsnit. Andre kerneøkser er symmetriske med et hvælvet tværsnit. Alle kerneøkser har imidlertid det tilfælles, at de med sikkerhed er brugt af jægere i de sidste 5000 år af ældre stenalder. Naturlig størrelse. (Foto af Kristian Hvidtfeldt).

vej er der fundet en smal skævpil (12). Pilespidsen er af en type, der blev brugt i den yngste Kongemosetid. Ved Flækens udgravning af »Det ældste Frederiksdal« blev der endvidere fundet en lille kanthugget skiveøkse (13). Øksen er af en type, der blev brugt i yngre Ertebølle-tid. Fundet blev i øvrigt gjort i overfladen af underlagets grus.

Ved Furesøen er der endnu ikke fundet bopladser fra jægerstenalderens sidste 2000 år. Dette har imidlertid sin meget simple forklaring.

Ved Lyngby Sø og Bagsværd Sø ligger der som tidligere nævnt bopladser, der blev brugt i tidsrummet 6000–4500 f. Kr. Alle bopladserne er fundet i vandkanten af de nuværende søer. Furesøens vandflade ligger højere end vandfladen i Lyngby Sø og Bagsværd Sø, idet slusen ved Frederiksdal bevirker, at vandet er hævet 1,7 meter. Bopladser ved Furesøen, der er samtidige med bopladserne ved Lyngby Sø og Bagsværd Sø, skal således søges på 1,7 meter vand.

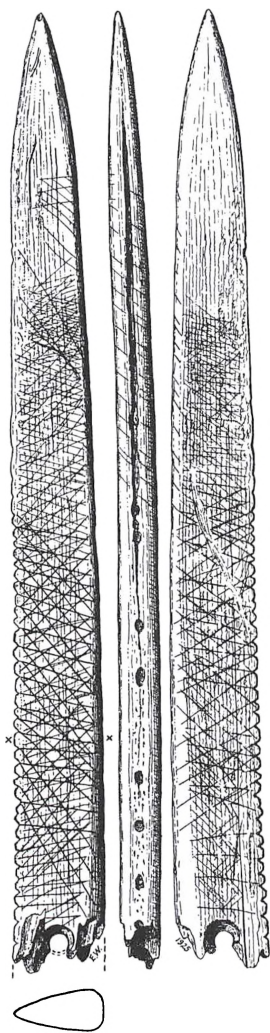
Som en stor og dyb sø må Furesøen havde rummet sine egne særlige muligheder for jagt og fiskeri. At Furesøen har sin egen gruppe af sene jægerbopladser er derfor nærmest sikkert. Det kan imidlertid godt være, at de bliver svære at finde. I de årtusinder, der er gået siden jægerstenalderen sluttede, har strøm i forbindelse med vestenvinden nemlig bragt store mængder af sand ind i søens østlige del. Helt indtil 200 meter ud for Hjortholm er vanddybden således under to meter.

To mulige bopladser ved Furesøen

Måske er der imidlertid allerede fundet bopladser ved Furesøen. Et rygte vil vide, at der i sejlrenden ud for Mølleåen på et tidspunkt er fundet hjortetakker, økser og pilespidser fra Ertebølle-tiden. Det har ikke været muligt at opspore finderen. Når man ved Hjortholm broen kigger ud over søen, skulle fundet være gjort i venstre side af sejlrenden. Stedet ligger lige ved Mølleåens udløb fra Furesøen, og fra et topografisk synspunkt vil man simpelthen forvente, at der har ligget en boplads det pågældende sted. Hvis vi går ud fra, at stedet indeholder en boplads, er det jo endvidere yderst sandsynligt, at gravning af sejlrenden har blotlagt pladsens kulturlag.

Omkring 100 meter mod nordvest ud for spidsen af badebroen i Frederiksdal Fribad ligger der et »stenrev«. Hvis vi som tankeeksperiment sænker Furesøens vandspejl med 1,7 meter, bliver stenrevet til en ø med en diameter på omkring 50 meter. Som en ø tæt på Mølleåen er det nærliggende, at der er jægere, der i en eller anden forstand har udnyttet dette sted. Under en dykning på en kold efterårsdag har forfatteren til nærværende artikel fundet en skiveskraber på revet. Om efteråret er Furesøens vand først klart et stykke hen i oktober måned. En nærmere undersøgelse af stedet kan derfor kun udføres af en svømmedykker, der er iført en våddragt.

I den inderste del af Vaserne ved Store Kalv blev der i 1996 fundet en boplads fra ældste Ertebølle. Fundet er imidlertid ikke et fund ved Furesøen.

Bloksbjerg. Kniv af sværdet fra en sværdfisk. Oprindelig har kniven haft en kant af små flintskærper, der var fastholdt af tjære fra birkebark. Knivens dekoration er foretaget i Kongemosealderen. Bag den dekoration, der umiddelbart kan ses, ligger der i øvrigt en ældre dekoration, der er mere enkel. Længden er 30 cm. (Erik Westerby: Stenalderbopladsen ved Klampenborg, 1927, s. 110).

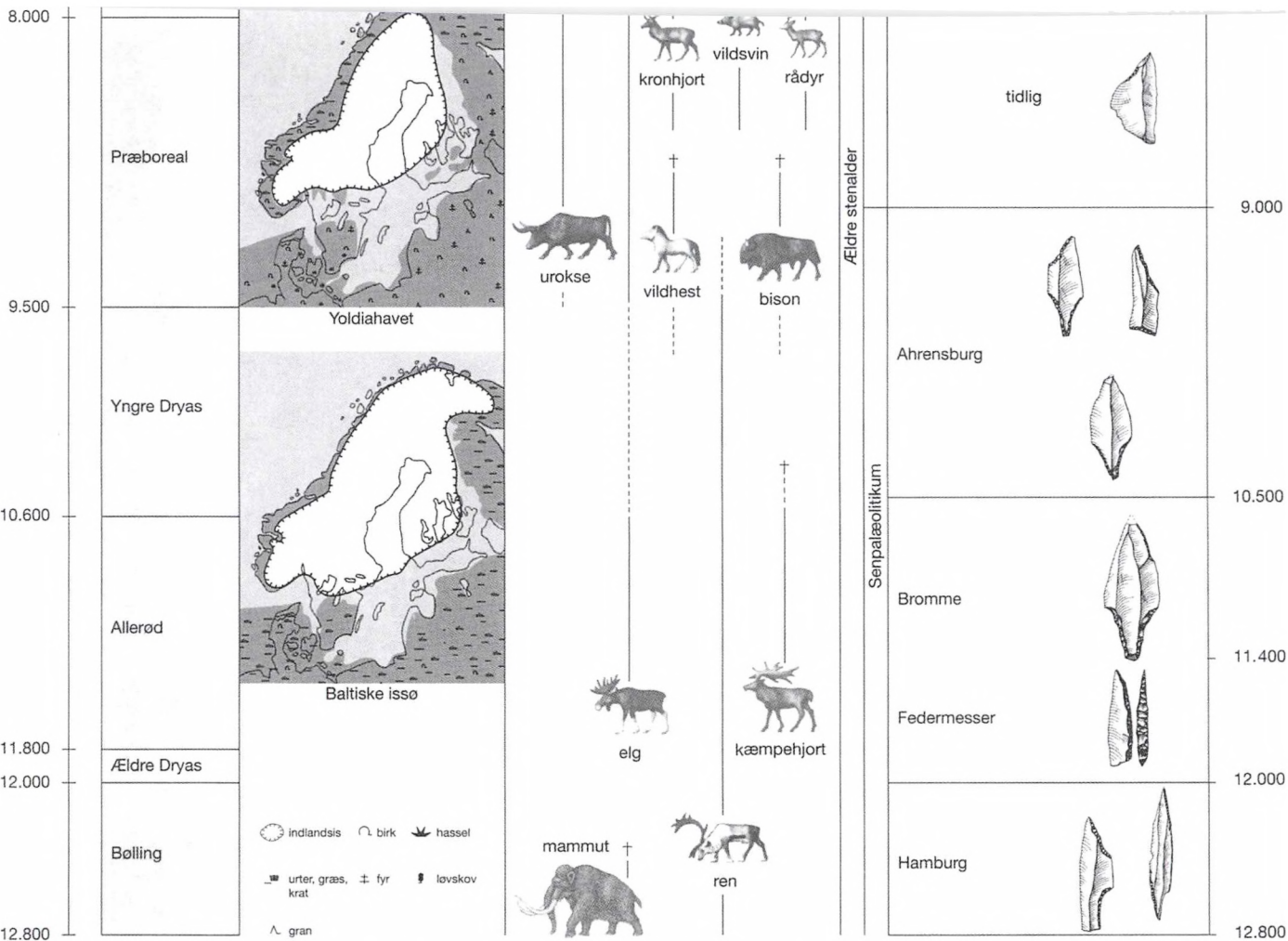
Hvis vi tankemæssigt sænker Furesøens vandstand med 1,7 meter, bliver den inderste del af vaserne nemlig til en selvstændig sø, der har afløb til Furesøen via Dumpedalsrenden.

Løsfund ved Klampenborg og Lyngby Sø
Ved Taarbæk Strandvej 95 er der fundet en stor blankpoleret hjørtetak (14). To af hjørtetakkenes grene er afskåret, og i hver af de to ovale afskæringsflader er takken dekoreret med omkring 100 små indsnit, der to og to tæt på at være parallelle. Under sin udgravning af »Bloksbjerg« fandt Erik Westerby fem polerede hjørtetakker, hvor sidegrene var fjernet. En af disse takker »har glat spids og snitmærker ved rodenden af to afskårne sidegrene«. I Klampenborg er der således fundet to dekorerede hjørtetakker, hvor tilskæring og dekoration er fuldstændig ens. Og hjørtetakken fra Taarbæk Strandvej er således en hjørtetak, der med stor sandsynlighed er brugt af »Bloksbjerg«s jægere.

På Bellevue Strand ud for Slotsalleen er der bl. a. fundet tre skiveøkser (15). På Klampenborgvej 28 er der fundet en kerneøkse (16). Ved Studenterkilden er der endvidere i et tørvelag tre meter under overfladen fundet en mindre portion flint, hvoriblandt der var en skiveøkse (17). De tre økser fra Slotsalleen samt øksen fra Studenterkilden er økse typer, der blev brugt i yngre Ertebøllealder.

I 1958 fik Nationalmuseet forevist en stor portion flint som ejeren havde arvet fra en farbror. Fundet indeholder bl. a. to skiveøkser samt 10 kerne-

lenderår f. Kr.	Geologisk epoke/ temperatur	Landskab og plantevækst	Større jagtvildt				Kulturgrupper		Kalenderi f. Kr.	
3.800	10° 15° 20° Subboreal		+ Sjælland				Yngre stenalder (Neolitikum)		3.900	
							sen		4.500	
							Ertebølle	mellemste		4.800
							tidlig		5.400	
							sen		5.700	
							Kongemose	mellemste		6.000
							tidlig		6.400	
							sen		7.000	
7.000			+ Sjælland							
	Boreal						Maglemose	mellemste		

(Axel Degn Johansson: Ældre Stenalder i sydlige Norden, SDA 1998, illustration af Klaus Friedemann s. 5).

økser (18). Flinten er opsamlet i årene 1910-20, og i Nationalmuseets beretning er anført at: »Så vidt vides er sagerne, i det væsentlige, fundet på en grund ved sydøsthjørnet af Lyngby Sø. Nogle af stenene kan dog stamme fra mosedrag langs Lyngby Sø og Mølleledammen.« Folkeparken er det bedste bud på en grund i det sydøstlige hjørne af Lyngby Sø. I stenalderen lå det område, der i dag kaldes Folkeparken, på et stort og bredt næs. Fra et topografisk synspunkt er det derfor nærliggende at tro på, at der har ligget en boplads det pågældende sted. En boplads, der ud fra fundet af de to skiveøkser i hvert fald har været brugt i yngre Ertebølletid.

Mens en økse er et almindeligt redskab på en basisboplads som »Blokshjerg«, er det et forholdsvis sjældent fund på en indlandsplads. Fund af 12 økser på samme fundplet ville derfor betyde, at bopladsen ved Folkeparken var usædvanlig stor. Det er derfor nærliggende at gætte på, at nogle af de 12 økser er fundet et andet sted. I dag kender vi som tidligere nævnt to sikre jagtpladser ved Lyngby Sø. Hvis finderne havde nedskrevet de præcise fundsteder for de 12 økser, havde vi formodentlig haft et helt andet kendskab til søens jagtpladser.

I centrum af Lyngby har vi præcise oplysninger om fund af to kerneøkser (19). På Virumgårds marker nord for Sorgenfri Station er der også fundet to kerneøkser (20). På de samme marker er der måske yderligere fundet to ski-

veøkser. Usikkerheden går på, at økserne ligger i en kasse, som Flækken har arvet fra et dødsbo. Mens flere af kassens sten tydeligt er mærket som fundet på Virumgårds marker, er skiveøkserne umærkede. Endelig er der ved Geels Plads i Virum fundet en flad rhombisk kerneøkse (21).

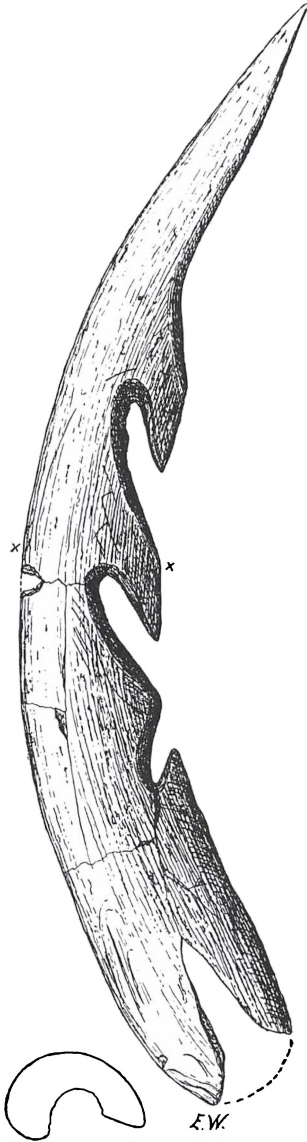
Lyngby-Taarbæks jægere færdedes som hovedregel langs kysten, ved Ordrup Fjord, ved åerne og ved egnens store søer. Det nærmeste vand i forhold til Geels Plads er Vejle Sø. Afstanden er 1100 meter. Kerneøkserne fra Geels Plads viser således, at jægerne under deres jagt lejlighedsvis bevægede sig et godt stykke bort fra vandet.

Fra en umiddelbar betragtning er der i forhold til løsfundene ved Klampenborg gjort overraskende mange fund af økser ved Lyngby Sø. Forklaringen herpå er formodentlig, at der ligger mange uerkendte økser i Dyrehaven.

I den vestlige ende af Niels Steensensvej ved Gentofte Sø er der fundet en skiveøkse fra yngre Ertebølle (22). Bortset fra dette ene fund er der ifølge Kulturarvstyrelsens database ikke andre fund fra ældre stenalder i nærheden af Gentofte Sø. Dette er overraskende. Gentofte Sø ligger tættere på »Blokshjerg« end Lyngby Sø. Endvidere har man fra »Blokshjerg« via Enghave Rende, Hundesø og Søndersø kunnet sejle hele vejen ind til Gentofte Sø.

To mulige bopladser ved Lyngby Sø

I en skovbund i et uvejsomt terræn Nordvest for Kobroen ved Lyngby Sø

Bloksbjerg. Harpun af flækket hjortetak, der har en længde på 24 cm. (Erik Westerby: Stenalderboplads ved Klampenborg, 1927, s. 109)

er der fundet dels en stor skæv tværpil fra yngste Kongemosealder, dels en lille skæv tværpil fra ældste Ertebølle (23). Tæt ved den ene af pilespidserne er der yderligere fundet nogle bitte små afslag. Man kan umiddelbart undre sig over, at det har været muligt at finde pilespidser i en tilgroet skovbund. Ved en boplads viser det sig imidlertid ofte, at en kombination af pres fra træødder, frost og muldvarpe vil resultere i, at et vist antal af pladsens små sten bringes op til overfladen.

Fundet af de to pilespidser er specielt interessant derved, at når man ser på det omgivende terræn, vil man i høj grad gætte på, at der har ligget boplads på begge de steder, hvor pilespidserne er fundet. Kun en prøveudgravning kan afgøre, hvorvidt dette er tilfældet. Med hensyn til arkæologi hører Lyngby-Taarbæk under Kroppedal Museum i Taastrup. Arkæologerne på Kroppedal Museum har travlt. De mulige boplads ligger endvidere på steder, der ikke på nogen måde er truet af forstyrrelser. Arkæologerne på Kroppedal Museum har derfor endnu ikke haft tid til at foretage en prøveudgravning.

Løsfund ved Tordals Mose

Vest for Hvidegården er der fundet en kerneøkse med rhombisk tværsnit (24). Lige nordøst for Hvidegården er der fundet endnu en kerneøkse af samme type (25). Omkring 200 meter sydøst for gården, ned imod Tordals Mose, er der fundet en stor tværpil med bred udsvajet æg (26). Pilespidserne er af en type,

der blev brugt i den mellemste Ertebølletid. Et eller andet sted i det område, der var Hvidegårdens marker, mens gården stadig var en levende gård, er der endvidere fundet to kerneøkser, der begge har et rhombisk tværsnit (27).

På Dyrehavegårds mark nord for Hvidegården er der fundet dels en lille skæv tværpil (28), dels den forreste halvdel af en tværpil med parallelle sider (29). Den lille skæve tværpil er en pilettype, der blev brugt i den ældste Ertebølletid, mens pilen med de parallelle sider er den sidste pilettype, der blev brugt af de danske jægere. Ved Stenrødgård sydvest for Tordals Mose er der fundet en lille rhombisk kerneøkse (30). Ved den tidligere omtalte boplads »Skovmosen« syd for Tordals Mose er der fundet to tværpile, som begge har en bred udsvajet æg (31). Endelig er der ved Peter Rørdamsvej fundet en tværpil med parallelle sider (32).

Adgangsvejen til søerne

Som før nævnt er Tordals Mose en sidste rest af en stor og dyb sø, der kaldes Lyngby Mose. For jægerne fra »Blokshjerg« har der været to veje, der førte ind til Lyngby Sø og Bagsværd Sø: Mølleåen eller en mere direkte vej, der gik via Enghave Rende, Lille Ermelund og Lyngby Mose.

Ulempen ved den direkte vej var, at man måtte trække bådene de ca. 200 meter over vandskellet ved Lille Ermelund. Hvis turen gik via Mølleåen kunne man sejle hele vejen. I forhold til den

direkte vej er vejstrækningen imidlertid tre gange så lang.

Jægerne både var som hovedregel udhugget af et lindetræ. Bådens sider var blot et par centimeter tykke. En klods af lindetræ er i øvrigt helt anderledes let og porøs end en klods af eksempelvis eg eller bøg. Selvom bådene sædvanligvis havde en længde på omkring 7 meter, vejede de derfor ikke mere end 100-175 kg.

Bådernes ringe vægt betød, at det var let at trække en båd henover vandskellet ved Lille Ermelund. Enghave Rende samt den store og dybe sø vest for Lille Ermelund betød i øvrigt, at man fra »Blokshjerg« kunne nå ind til Lyngby Sø i løbet af nogle få timer.

Hvis man fra »Blokshjerg« tog vejen via Mølleåen, måtte man sejle et stykke af vejen i Øresund. Da vejen via Mølleåen endvidere som før nævnt var tre gange så lang som den direkte vej, er det nærliggende at gætte på, at »Blokshjerg«s jægere har brugt den direkte vej.

I nabolaget til Tordals Mose er der i alt fundet fem kerneøkser samt seks tværpile. I Enghave Rende på den direkte adgangsvej til søerne er der endvidere fundet en skiveøkse (33).

Ved Mølleåen er der kun to løsfund, der kan have en forbindelse til »Blokshjerg«s jægere. På IBM's grund ved Nymøllevej i Lundtofte er der fundet en lille rhombisk kerneøkse (34). Et andet sted i Lundtofte er der yderligere fundet en skiveøkse (35).

Tværpile og skiveøkser er med sik-

kerhed redskaber, der blev brugt af Ertebøllejægere. Man kan ikke udelukke, at nogle af de nævnte kerneøkser er brugt af Maglemosejægere. Det er imidlertid ikke særligt sandsynligt i og med, at kerneøkserne er fundet side om side med tværpile.

Alt i alt støtter løsfundene på de to adgangsveje således, at vejen ind til søerne gik via Enghave Rende, Lille Ermelund og Lyngby Mose.

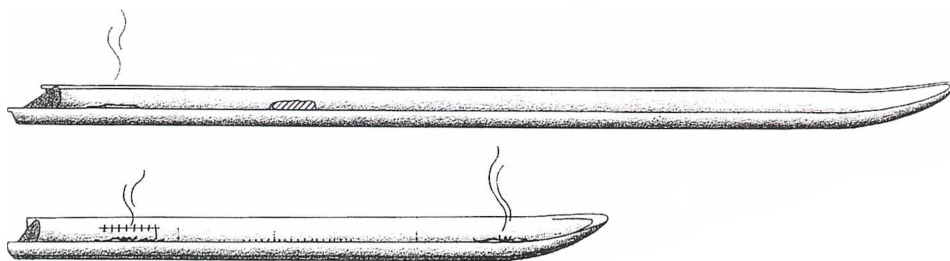
Bloksbjergs territorium

Mølleåen betød, at jægerne fra Vedbæk og Klampenborg har kunnet sejle hele vejen, når de skulle ind til baglandets søer. Fra Klampenborg var den naturlige adgangsvej, som vi har set det, imidlertid Enghave Rende med en fortsættelse over Lyngby Mose. Fra Vedbæk var der en tilsvarende direkte vej, som gik via Kighanerenden med en fortsættelse over Kalvemosen, Søllerød Sø og

Vejle Sø. De to veje endte i Lyngby Sø henholdsvis i Lille Kalv ved Furesøen.

Det er nærliggende at tænke sig, at jægersamfundene i Vedbæk og Klampenborg havde hvert sit territorium. Mølleåen ligger midtvejs imellem fjordene ved Vedbæk og Klampenborg. I stedet for en adgangsvej kan Mølleåen derfor have været en grænse. Når man ser på et kort, er det helt præcist Mølleåen hen til Ålebækken, Ålebækken, Kollelev Mose samt Vindemose, der er den oplagte grænse imellem jægerne i Vedbæk og Klampenborg. Syd for Klampenborg kan man tænke sig, at der har været en grænse, der har været fastlagt dels af søerne Utterslev Mose og Emdrup Sø, dels af den å, der forbandt de to søer med Svanemøllebugten.

Ifølge den skitserede model har »Trepilelågen« været en plads, der blev brugt af »Bloksbjerg«s jægere, mens pladserne ved Strandmøllen blev brugt af jægere fra Vedbæk.

Herover ses rekonstruktioner af to stammebåde fra henholdsvis Tybrind Vig på Nordvestfyn (øverst) og Lystrup Enge i den nordlige udkant af Århus (nederst). Den mindste af de to både har en længde på 6 m. I bunden af begge både har der været ildsteder anlagt på et lag af ler og sand. I den sene del af jægerstenalderen var det vandløbene og søerne, der var forbindelsesvejene, for det var yderst vanskeligt at rejse over land. Overalt bredte der sig en urskov med talrige sumpe og væltede træer. Det var langt nemmere at bruge kanoen, som samtidig kunne transportere den nødvendige last. (Søren H. Andersen: Ertebøllebåde fra Lystrup. *Kuml* 1993-94, s. 7-38, tegning af J. Kraglund s. 34).

I indlandet har bopladserne ved Lyngby Sø og Bagsværd Sø endvidere været jagtstationer for »Blokbsbjerg«s jægere, mens bopladsen i Vaserne blev brugt af jægere fra Vedbæk.

Fra jæger til bonde

Omkring 3900 f. Kr. blev »Blokbsbjerg«s jægere bønder. Ved de øvrige fire fjorde i Nordøstsjælland skete det samme.

Omkring 9000 f. Kr. opstod landbruget i den såkaldte frugtbare halvmåne i Mellemøsten. 3000 år senere havde agerbruget bredt sig til det sydlige Balkan. Omkring 5600 f. Kr. startede der noget drastisk, idet bønderne i løbet af de næste 600 år, i en bred korridor der går fra Balkan til Nordtyskland, afbrændte hovedparten af den skov, der dækkede landet. 5000 f. Kr. var der på løssjorden i Mitteleuropa opstået en såkaldt båndkeramisk bondekultur. En kultur, hvis udbredelse lå tæt på Danmark.

I de sidste 1000 år af Ertebølletiden i Danmark er der mange beviser på, at jægerne havde kontakt med bønderne i Nordtyskland. Eksempelvis var det de nordtyske bønder, der videregav deres viden om keramik til de danske jægere.

3900 f. Kr. kendte Ertebølletidens jægere således landbrugsideen. Henimod jægerstenalderens afslutning var fjorde-

ne i Nordøstsjælland begyndt at lukke sig. 3900 f. Kr. indeholdt fjordene derfor ikke længere de samme muligheder for fiskeri. I Nordøstsjælland var jægerne således simpelthen nødt til at finde på noget nyt.

Skiftet fra jæger til bonde betød umiddelbart, at landet kunne brødføde flere mennesker. Skiftet var imidlertid ikke ukompliceret. I »Historiens rødder« kommenterer den norske arkæolog Anders Hagen skiftet på følgende vis: »Jægerne var hverken intellektuelt eller materielt mere primitive end de første bønder. De havde bare andre måder at leve på. I lange tider var kontrasterne mellem dem, der udelukkende levede af fangst, og dem, der delvis havde lært at avle føde, måske heller ikke så store, som mange arkæologer har ment. Flere steder har der eksisteret forskellige former for blandingskultur, og et er sikkert: ændringerne i erhverv, åndsliv og teknologi har ikke fulgt en simpel og altid opadgående udviklingslinie, hverken i Europa eller andre steder. Man må ikke tro at stenalderens bønder levede et rigere og bedre liv end det jægerne havde levet. Jægerne har utvivlsomt haft både mere mad og mere tid end de, der i begyndelsen af yngre stenalder vogtede får og dyrkede korn de samme steder.«

Bemærkninger:

At Øresund blev dannet omkring 6000 f. Kr., er et nyt forskningsresultat, som arkæolog Anders Fischer, Kulturarvsstyrelsen, har meddelt Flækken ved et foredrag i foråret 2001. Anders Fischer har givet Lyngby-Bogen tilladelse til at viderebringe årstallet.

Brommebopladsen »Skovmosen« samt bopladsen i Vaserne er fundet af Jan Hilgart, Søllerød. Maglemosepladsen ved Store Kalv blev fundet af en gartner Lykkebo ved Næsseslottet.

De seks jagtpladser ved Lyngby Sø og Bagsværd Sø samt bopladsen på den tidligere holm ved Strandmøllen er fundet af Peter Hvidtfeldt, Kgs. Lyngby.

Kulturarvsstyrelsen har en database med adressen www.dkconline.dk, hvor man eksempelvis via kort kan finde oplysninger om fund og fortidsminder i alle egne af Danmark. Alle databasens fund har et nummer. Ved indtastning af nummeret, eller ved at klikke på fundmarkeringen på et kort, kan man få en kort orientering om, hvad det er, der er fundet.

To numre som eksempelvis 020307-120 og 020307-127 vil i det efterfølgende blive angivet som 020307-120, 127.

De bopladser, der er omtalt i artiklen, har numrene: 010402-66; 020302-18A, 39, 40, 42A, 83; 020303-65; 020307-128, 135, 178, 204, 205, 206, 207, 208; 020310-143 og 401329-3. Bopladsen på den tidligere holm ved Strandmøllen er endnu ikke registreret, idet pladsen er fundet så sent som i 2008.

Flækken opbevarer de genstande, der har numrene: (2), (3), (4), (5), (8), (9), (13), (20), (24), (28), (29) og (34).

Flækken ejer en tegning af de genstande, der har numrene: (7), (21), (25), (26) og (27).

Genstandene med numrene (1), (14), (30) og (35) er omtalt i P. V. Glob's bog »Oldtidsminder i Kongens Lyngby og Dyrehaven«, 1948 (Lyngby-Bogen 1948).

Med hensyn til de øvrige numre gælder:

(6) Øksen opbevares af Lizzie Ellekjær, Hundested.

(10) Øksen opbevares af Aksel Thomsen, Virum.

(11) Øksen er fundet af Jørgen Lund Petersen, Virum, der har foræret sit fund til Flækken.

(12) Pilespidsen opbevares af Aksel Thomsen, Virum.

(15) Fundet er registreret i Kulturarvstyrelsens database »Fund og fortidsminder« som nr. 401329-7.

(16) Øksen er registreret i Kulturarvstyrelsens database »Fund og fortidsminder« som nr. 020302-49.

(17) Fundet er beskrevet i »Meddelelser fra Topografisk Selskab for Gentofte Kommune, 1934-1938«.

(18) Fundet er registreret i Kulturarvstyrelsens database »Fund og fortidsminder« som nr. 020307-128.

(19) De to kerneøkser er registreret i Kulturarvstyrelsens database »Fund og fortidsminder« med numrene 020307-120, 127.

(22) Øksen er registreret i Kulturarvstyrelsens database »Fund og fortidsminder« som nr. 020302-58.

(23) Pilespidserne opbevares af Jens Sørensen, Kgs. Lyngby.

(31) Pilespidserne opbevares af Jan Hilgart, Søllerød.

(32) Pilespidsen opbevares af Signe Sturup, Kgs. Lyngby.

(33) Øksen er registreret i Kulturarvstyrelsens database »Fund og fortidsminder« som nr. 020302-60.

(36) I det efterfølgende er der angivet en fuldstændig liste over de fundnumre på bopladser og enkeltfund, der vedrører de første 7000 år i Nordøstsjælland.

Brommekulturen: Søborg, Holbo Herred 010110-42; Jørlunde 010306-92, 93, Nørre Herlev 010309-25, 26; Lyngby-Taarbæk 020307-178; Søllerød 020310-94.

Maglemosekulturer: Esbønderup 010103-60, 69; Gilleleje 010104-48; Græsted 010105-65; Nøddebo 010108-17, 18, 43; Ramløse 010109-95; Søborg, Holbo Herred 010110-100; Frederiksborg 010301-OF, OH; Hillerød 010305-10; Oppe Sundby 010310-24; Helsingør 010407-27; Karlebo 010411-79; Tikøb 010412-52; Ganløse 010602-74, 77, 82, 96; Stenløse 010605-122, 123; Veksø

010606–30, 45, 46, 47; Værløse 020216–39; København 020306–43; Lyngby-Taarbæk 020307–187, 020310-143.

Blakkulturen: Roskilde Fjord 401257–3.

Med hensyn til ældre stenalder har Flækken ikke kendskab til løsfund i Lyngby-Taarbæk ud over dem, der er nævnt i artiklen.

Flere af artiklens illustrationer er lånt fra andre bøger. Forfattere, tegnere og forlag takkes for tilladelse til at bringe disse illustrationer.

Supplerende litteratur:

Søren H. Andersen: Ertebøllebåde fra Lystrup (Kuml 1993–94, s. 7–38).

Søren H. Andersen: Ertebølle trappers and wild boar hunters in Eastern Jutland: a survey (Odense University Press, Journal of Danish Archaeology, Vol. 12, 1994-95, pp. 13–59).

Søren H. Andersen: Oldtiden i Danmark. Jægerstenalderen. Sesam, 2001.

Charlie Christensen: Kystbosættelse og havniveauændringer i stenalderen (Hørsholm Egns Museum, Danmarks jægerstenalder – status og perspektiver, 2001, s. 183–93).

Anders Fischer: Erik Westerby – forskeren, forskningslokaliteterne og forskningsmiljøet (SDA, Arkæologi for alle, 2001, nr. 2, s. 8–15).

Anders Fischer: Tissø og Åmoserne som trafikforbindelse og kultsteder i stenalderen (Historisk Samfund for Holbæk Amt og de Kulturhistoriske Museer, Årbog 2003, s. 27–44).

Jan Friis-Hansen: Brugen af pil og spyd i Europas ældre stenalder (Dansk Jagt- og Skovbrugs-museum, Jagt og Skov, 1999, nr. 1).

Anders Hagen: Historiens rødder. Politiken, Politikens verdenshistorie. Bind 2, 1982.

Peter Hvidtfeldt: Sjøløb, et jagtterræn i atlantisk tid (SDA, Arkæologi for alle, 2001, nr. 1, s. 32–34).

Peter Hvidtfeldt: Lyngby Sø, et jagtterræn i stenalderen. Flækken, 2003.

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid, Stenalderen 13.000 – 2.000 f. Kr. Gyldendal, 2001.

Ole Lass Jensen: Kongemose- og Ertebøllekultur ved den fossile Nivåfjord (Hørsholm Egns Museum, Danmarks jægerstenalder – status og perspektiver, 2001, s. 115–29).

Ole Lass Jensen: Skovjægere i Kokkedal, En 10.000 år gammel boplads ved Usserød Å (Hørsholm Egns Museum, Årbog 2001–02, s. 7–24).

Ole Lass Jensen: Stenalderjægerens hytter og grave ved Nivå (Hørsholm Egns Museum, Årbog 2005–06, s. 6-31).

Axel Degn Johansson: Barmose-gruppen: Præboreale bopladsfund i Sydsjælland. Aarhus Universitetsforlag, cop. 1990.

Axel Degn Johansson: Ældre Stenalder i sydlige Norden. SDA, 1998.

Finn Erik Kramer: En mesolitisk indlandsplads i Salpetermosen, Nordsjælland – en foreløbig meddelelse (Hørsholm Egns Museum, Danmarks jægerstenalder – status og perspektiver, 2001, s. 155–60).

David Liversage: Jægerfolkets kunst (Skalk, 1968, nr. 2, s. 4–7).

Poul Otto Nielsen: Oldtiden i Danmark, Bondestenalderen. Sesam, 2001.

Peter Vang Petersen: Flint fra Danmarks oldtid. Høst og Søn i samarbejde med Nationalmuseet, 1993.

Peter Rowley-Conwy: Meat, furs and skins, Mesolithic animal bones from Ringkloster - a seasonal hunting camp in Jutland (Odense University Press, Journal of Danish Archaeology, Vol. 12, 1994–95, pp. 87–98).

Erik Westerby: Stenalderboplads ved Klampenborg, Nogle bidrag til studiet af den mesolitiske periode. København, 1927.

Erik Westerby: Da Danmarks ældste Stenalderboplads blev fundet (Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1986, s. 43–69).

Svend Aage Knudsen: Landskab og oldtid. Atlas over Søllerød og Lyngby-Taarbæk kommuner.

De Historisk-topografiske Selskaber for Søllerød og Lyngby-Taarbæk kommuner, 1982.

Søren A. Sørensen: Kongemosekulturen i Sydskandinavien. Egnsmuseet Færggården, 1995.

Kim Aaris-Sørensen: Danmarks forhistoriske dyreverden, Om skovelefanter, næsehorn, bisoner, mammutter og kæmpehjørte. Gyldendal, 1998.

Jeppe Tønsberg

Lyngby Assistens Kirkegård

Hvor Lyngby Gamle Kirkegård er proprietærernes kirkegård med familiegravstederne på støbte terrasser med jerngitre, er Lyngby Assistens Kirkegård i høj grad kirkegård for de gamle håndværksslægter i Lyngby. Det er de gamle håndværkerfamiliers navne, der falder i øjnene; men naturligvis ligger her også mange andre. Ingen af Lyngbys præster ligger på Assistenskirkegården, men adskillige af byens læger. Kun enkelte gravmonumenter udskiller sig ved deres udseende; men en stor del af de endnu bevarede gravsten er sat over personer, der har haft betydning i det offentlige liv i lokalsamfundet i 1800- og 1900-tallet. En række af disse personer omtales i denne artikel, der er forment som en rundgang på kirkegården med start og slutning ved lågen ud imod Toftebæksvej. Numrene ved de enkelte afsnit henviser til planen side 136-37. Alle artiklens illustrationer stammer fra Byhistorisk Samling, hvis ikke andet er nævnt.

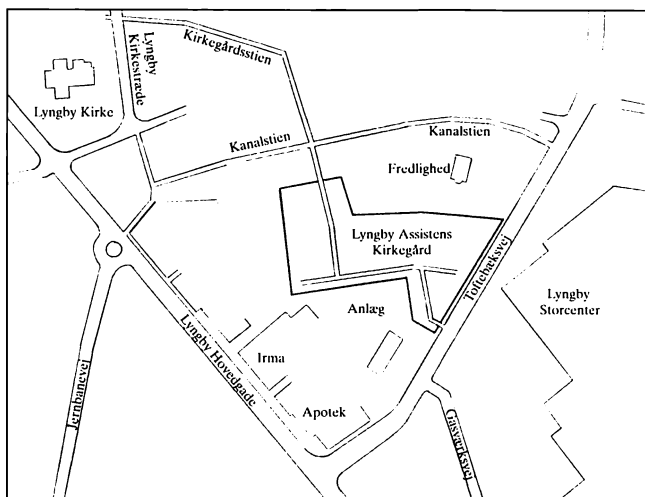
Beliggenhed og historie

Lyngby Assistens Kirkegård ligger i det trekantede område imellem Lyngby Hovedgade, Toftebæksvej og Kanalstien (den tidligere Fæstningskanal). Kirkegården ligger således i dag centralt i Lyngby; men da den blev anlagt, opfat-

tede man den som beliggende lidt afsides i udkanten af den daværende by.

Kirkegården er anlagt i 1851 som følge af pladsmangel på den gamle kirkegård omkring kirken. Den skyldes altså ikke, som det undertiden har været hævdet, koleraepidemien i 1853. Arealet, som Assistenskirkegården blev anlagt på, kaldtes »Hestebakke« og tilhørte Postgården (Lyngby Hovedgade 11). Lyngby Kommune måtte derfor først købe arealet af postmester Hvidt. Adgangen fra Lyngby Kirke til Assistenskirkegården var ad Lyngby Hovedgade til sydgavlen af Det Hvide Palæ og derfra ad markvejen »Bag om Byen«, der førte op til Bondebyen (d.v.s. den nuværende Toftebæksvej). Det nederste stykke af markvejen blev sat i stand og fik navnet »Kirkegårdsvejen« (nu Gasværksvej). En direkte vej kunne ikke anlægges, idet der så skulle afstås jord fra både Lyngby Præstegård og Gentoft-Lyngby Hospital. Først i 1875 lykkedes det at få anlagt den nuværende sti mellem kirken og Assistenskirkegården. Stien udgår fra Lyngby Kirkestræde over for opkørslen til kirken og fører først mod øst. Derefter drejer den vinkelret til højre og fører i lige linie mod syd ind på Assistenskirkegården. Den fortsætter som kirkegårdens hovedsti med to skar-

Jeppe Tønsberg, f. 1950, stadsarkivar, ph.d.

Skitse af Lyngby Assistens Kirkegård og omgivelser. Kirkegården ligger i den trekant, der dannes af Lyngby Hovedgade, Toftebæksvej og Kanalstien. Kanalstien følger den tidligere Fæstningskanal. Den krydser fra Lyngby Kirke til Assistenskirkegården og fortsætter som dens hovedsti ud til Toftebæksvej. Her ligger kirkegården lige over for Lyngby Storcenter, og ved Irma ligger den tæt på Lyngby Hovedgade.

pe sving hhv. til venstre mod øst og til højre mod syd, hvorefter den slutter ved lågen ud til Toftebæksvej.

I 1857 opførtes et ligkapel på Assistenskirkegården. Det lå i den sydvestlige ende af kirkegården, men blev revet ned omkring 1910. Senere opførtes desuden et »benhus« på uindviet jord i udkanten af kirkegården. I en beskrivelse fra omkring 1870 hedder det, at benhuset var beregnet til »midlertidigt Gjemmested for Ligene af Selvmordere, hvis Tal i Dyrehaven des værre især paa Grund af Hovedstadens Nærhed ikke er lidet, og andre, som ere fundne døde«. Benhuset lå tæt ved kirkegårdens nordlige låge, omtrent hvor det nuværende redskabshus ligger.

Lyngby Assistens Kirkegård havde sin storhedstid i anden halvdel af 1800-tallet, hvor den var eneste alternativ til den gamle kirkegård omkring kirken. I 1902 blev Sorgenfri Kirkegård taget i brug og

i 1905 Taarbæk Kirkegård, således at der ikke længere var så stort behov for pladsen på Assistenskirkegården.

Lyngby Assistens Kirkegård er ikke opdelt i afdelinger, men rummer i alt 57 rækker af gravsteder (jf. planen side 136-37). De fleste af rækkerne er ordnet parvis med gange imellem. Række 1-38 har retningen nord-syd og går i hele kirkegårdens bredde fra Lyngby Hovedgade til Toftebæksvej. Række 39-57 har retningen øst-vest med 39-47 ved Toftebæksvej, 48 ved hegnet mod syd langs med anlægget bag Apoteksbygningen, 49-51 langs hegnet mod nord mod »Fredlighed« og 52-57 i kirkegårdens nordlige del op imod Fæstningskanalen. Inddelingen i rækker er efterhånden ikke umiddelbart synlig, og efterhånden som flere og flere gravsteder bliver sløjfet og gravstenene står alene tilbage i græsset, vil rækkerne helt forsvinde.

Da Fæstningskanalen mellem Lyngby

Ligkapellet på Lyngby Assistens Kirkegård blev bygget i 1857 i den vestlige ende af kirkegården (vist på planen side 136-37). Kapellet blev nedrevet omkring 1910. I baggrunden lige til højre for kapellet ses Lyngby Kirke.

og Ermelunden blev gravet i 1880'erne, blev stien mellem den gamle kirkegård og Assistenskirkegården ført over kanalen på en bro. Kanalen blev tørlagt i 1920'erne, men broen blev stående til 1980. Det var egentlig meningen, at Lyngby-Taarbæk Kommune ville sætte broen op igen efter en renovering af kanalområdet. Ved en beejlig fejltagelse blev den imidlertid kørt til skrotning. I stedet blev der anlagt trapper på skråningerne.

Registrering af kirkegårdsmonumenter (gravsten)

I begyndelsen af 1980'erne, da Mette Madsen var kirkeminister, argumenterede hun for, at kulturhistorisk værdifulde

gravsten og gravsteder skulle bevares på kirkegårdene. Det skulle gælde, selv om de pågældende gravsteder forfaldt til sløjfning efter fredningstidens udløb, når den begravedes familie ikke ønskede at forlænge lejen af gravstedet. I den lov, hvor kirkeministerens initiativ kom til udtryk (Lov af 1. juli 1986 om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde), fik de lokale museer til opgave at registrere disse gravsten efter kriterier, der omfattede dels gravstenenes/gravstederne egne egenskaber (over 100 år, egnstypisk mindesmærke, monument af anerkendt kunstner, særlig udsmykning eller inskription, lokalhistoriske navne, særlig indretning af gravstedet) og dels, om gravstenene var sat over fortjenstfulde personer. Desuden har det vist sig, at f.eks. lokalhistoriske eller uddøde erhverv har givet anledning til registrering. I lovens tekst bruges »registrering« også i betydningen »fredning«, og det betyder, at registrerede gravsteder skal bevares og registrerede gravsten ikke må fjernes fra kirkegården.

Broen, der førte Kirkegårdsstien over Fæstningskanalen, kort efter 1920.

I Lyngby-Taarbæk Kommune blev det Byhistorisk Samlings opgave at foretage registreringerne på de lokale kirkegårde. På dette tidspunkt havde Byhistorisk Samling allerede registreret samtlige gravsten og en række karakteristiske gravsteder på Lyngby Gamle Kirkegård (f.eks. de mange støbte terrasser med støbejernsgitre). Efterhånden blev også kommunens øvrige kirkegårde registreret, herunder Lyngby Assistens Kirkegård i 1991.

Jernbanelæge Gustav Feddersens gravsten fra 1923 er et eksempel på, at også et monuments egne egenskaber kan motivere dets registrering og bevaring. Gravstenen med de udhævede bogstaver er et usædvanlig flot stenhuggerarbejde, og titlen »jernbanelæge« er et levn fra dengang, hvor toget dominerede blandt samfundets transportformer.

Registreringsmaterialet har været et væsentligt grundlag for udarbejdelsen af denne artikel, og arbejdet med artiklen har til gengæld givet anledning til revision af, og navnlig tilføjelser til registreringen.

Registrerede gravsten skal altså bevares og forblive på kirkegården. På en kirkegård, der er i brug, er der ofte behov for pladsen, når gamle gravsteder udløber. Derfor kan man være nødt til at flytte registrerede gravsten fra udløbne gravsteder til et særligt sted på kirkegården, et såkaldt lapidarium (d.v.s. en stensamling). Det medfører imidlertid, at disse gravsten mister deres autenticitet ved flytningen. »Her hviler« passer ikke længere, og både monumentets udseende og indskriftens oplysninger bliver uinteressante, når gravstenene bunkes sammen.

På en kirkegård som Lyngby Assistens Kirkegård, hvor der ikke længere skal foretages begravelser, er der imidlertid ingen grund til at flytte gravsten. De registrerede gravsten bør blive stående på deres pladser og de øvrige gravsten fjernes, efterhånden som gravstederne udløber. Nogle få registrerede gravsten, der siden registreringen i 1991 er blevet flyttet fra de nedlagte gravsteder og henstillet langs med kirkegårdens vestside, bør flyttes tilbage til deres pladser, hvor de er registreret.

Det kan i denne sammenhæng nævnes, at Københavns Assistens Kirkegård ikke har oprettet et lapidarium og heller ikke regner med at gøre det. Gravstenene bliver stående på deres plads, hvis de er registreret.

Parti af Lyngby Assistens Kirkegård i 1885 med Lyngby Kirke i baggrunden. På kirkegården anes til højre nogle monumenter af den type, der kaldtes gravrammer. I billedets mellegrund blev Fæstningskanalen gravet to år senere, i 1887.

Lyngby Assistens Kirkegårds fremtid som kirkegårdspark

Lyngby Assistens Kirkegård blev nedlagt som begravelsesplads i 2000 og kan derfor principielt bebygges i 2020'erne, når den sædvanlige periode for gravfred udløber efter seneste begravelse, med mindre der gælder særlige rettigheder for begravelser længere frem i tiden. På lågen til slagtermester Birchs gravsted ud imod Toftebæksvej læser man f.eks., at gravstedet i sin tid er lejet for 100 år (1921-2021).

Efter nedlæggelse og ophør af fredningstid må ejeren bruge en kirkegårds areal som almindelig jord, og med Lyngby Assistens Kirkegårds centrale beliggenhed og Lyngby-Taarbæk Kommunes udprægede mangel på byggegrunde er

det ikke usandsynligt, at området engang vil blive bebygget.

Hidtil har der imidlertid kun været tale om, at kirkegården skal omdannes til en park, uden at der dog foreligger egentlige planer. Men med den tiltagende fortætning af bebyggelsen i det centrale Lyngby, som bl.a. Lyngby-Taarbæk Kommunes Fokusplan fra 2008 lægger op til, vokser samtidig behovet for nye rekreative grønne arealer. Og Lyngby Assistens Kirkegård rummer et stort potentiale til at blive byens centrale park.

Måske er det for ambitiøst at tage planerne for Københavns Assistens Kirkegårds fremtid som direkte forbillede. Her hedder det, at »... Nørrebro vil blive hjemsted for en enestående historisk udflugtspark, der tåler sam-

menligning med både Kongens Have, Frederiksberg Have og Botanisk Have« (Assistens Kirkegård dispositionsforslag år 2020, 1988). Men i hvert fald er Københavns Assistens Kirkegård blevet et attraktivt kulturhistorisk udflugtsmål, fordi man har formået at formidle historierne om de begravede og om kirkegårdskulturen.

Som nævnt ligger Lyngby Assistens Kirkegård i dag centralt i Lyngby, faktisk midt imellem Lyngby Hovedgade og Lyngby Storcenter. Fra kirkegårdens sydvestlige hjørne ved Peter Lunds gravsted er der kun få meter ud til Hovedgaden ad smøgen langs med Irma, og det østlige hjørne med Julius Emil Modewegs gravsten ligger lige over for den nordlige indgang til Storcentret ved Fona. Disse to steder kunne man lave nye indgange til parken, og parken kunne måske endda trækkes helt frem til Hovedgaden ved Irma. Desuden kunne man markere indgangene med nogle iøjnefaldende og smukke porte, der på en værdig måde signalerede udflugt og natur ligesom Dyrehavens røde porte.

Når man træder ind på Lyngby Assistens Kirkegård, er man pludselig væk fra byens støj og trafik og i stedet omgivet af stilhed, græs og træer. Assistenskirkegården er et af de steder i Lyngby, hvor man tydeligst oplever, at byen ligger på et temmelig kuperet terræn. Enkelte steder dominerer byens høje huse synsfeltet; men det kunne blødes op eller skjules ved plantning af træer.

I dag er der kun en brøkdel tilbage af

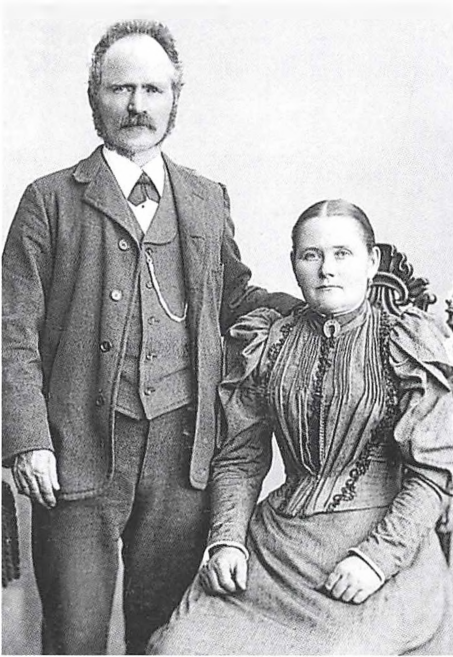
de gravsteder og gravsten, der tidligere opfyldte kirkegården. Endnu flere kan forventes at forsvinde, så der til sidst kun er de registrerede gravsten tilbage. Men heldigvis har registreringen sikret, at der bliver bevaret et stort antal gravsten over kvinder og mænd, der har haft betydning for Lyngby-Taarbæks udvikling. Disse gravsten og de oplysninger, der knytter sig til dem, vil gøre kirkegården til en interessant mindepark. Når man færdes mellem træerne og stenene, der står spredt i græsset, oplever de lokalhistorisk kyndige allerede nu, at stenene har meget at fortælle om byens og egnens historie. Med en passende formidlingsform vil også alle andre få glæde af kirkegårdens historier.

Lyngby Assistens Kirkegård er ikke større, end at en oversigtstavle ved hver indgang kan rumme oplysninger om de fleste af de personer, hvis gravsten er registreret. Derimod bør man undgå informationstavler ved de enkelte grave. Hvis der på selve kirkegården skal være adgang til mere detaljerede beskrivelser, kan man opsætte lommer med brochurer på informationstavlernes stolper.

En rundgang på kirkegården

1. Alfred Jensen

Straks man kommer ind ad lågen fra Toftebæksvej, møder man en af Lyngbys mange gamle håndværkerfamilier. Murermester Alfred Jensen (1853-1916) havde bl.a. murerarbejdet på Frilandsmuseet, fra det i 1902 blev flyttet ud fra København, og det gik i arv til hans søn

Murermester Alfred Jensen og hustru Kamilla, 1898.

Georg («Georg Mester», 1883-1959), der boede på Nørgaardsvej 32 med den karakteristiske, skarpt afgrænsede bakkeknoild bag huset. Bakken blev udjævnet, da de gamle huse på Nørgaardsvej blev revet ned og erstattet af kontorbygningen med kemikoncernen Bayers danske hovedsæde; men som erindring om den er der efterladt en ganske lille forhøjning i græsplænen ud til fortovet.

Georg Mesters søn, murermester Harry Jensen («Harry Murer», 1908-99) der boede i Frem, fortsatte med murerarbejdet på Frilandsmuseet og var navnlig en dygtig ovnsætter. Han var også kendt i Lyngby for sit smukke juletræ, som han omhyggeligt pyntede hvert år. Men hans søn Edward Jensen brød murertraditionen og er nu tømrermester i Lyngby.

2. Brødrene Schebel

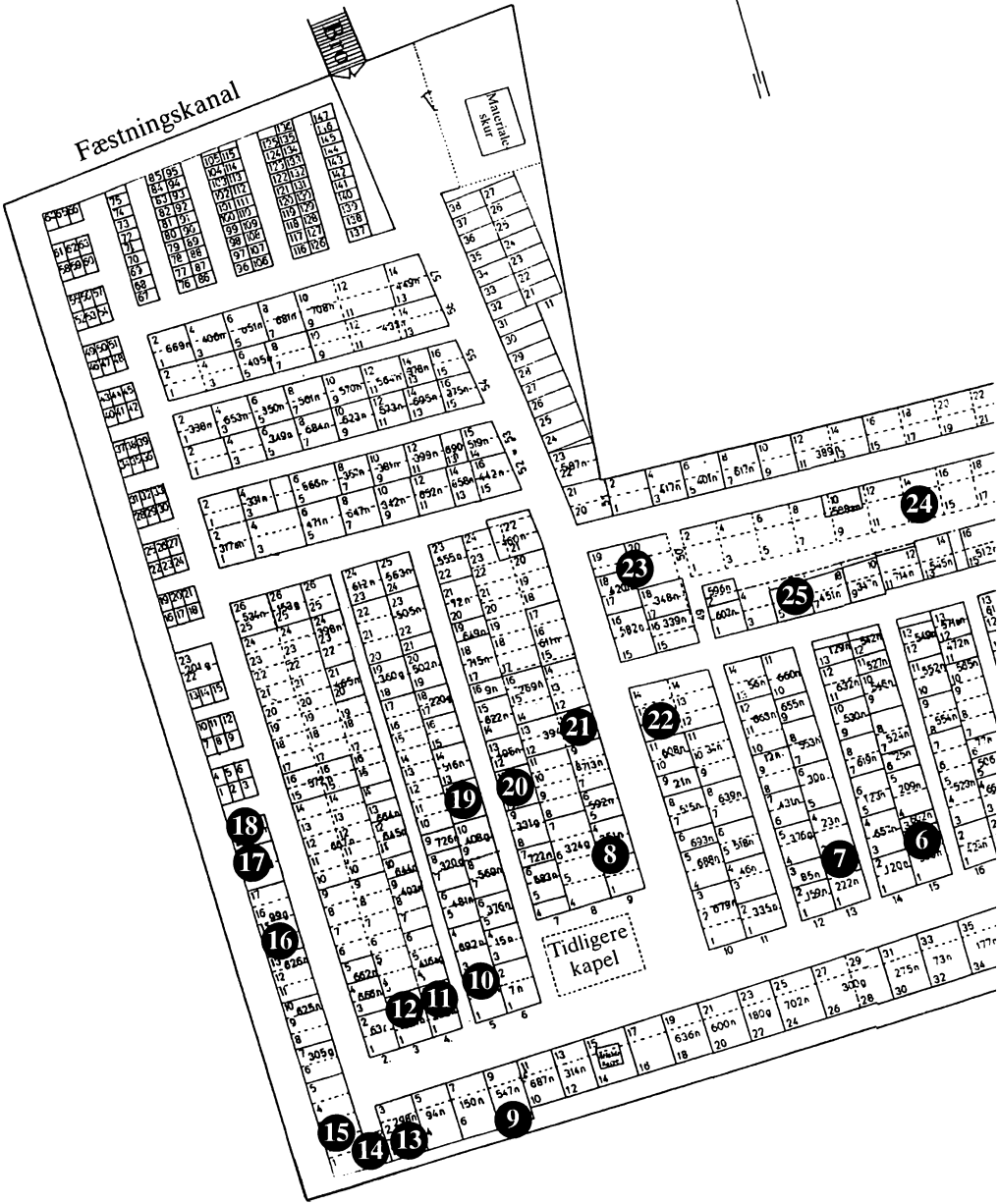
Lige på den anden side af den tværgående sti møder vi tvillingebrødre Sche-

Tvillingbrødre Adam Wilhelm (t.v.) og Ernst Christian Schebel. (Det Kongelige Bibliotek).

Fæstningskanal

Naturale skur

13

17

16

12

11

15

14

13

9

Tidligere kapel

21

8

22

7

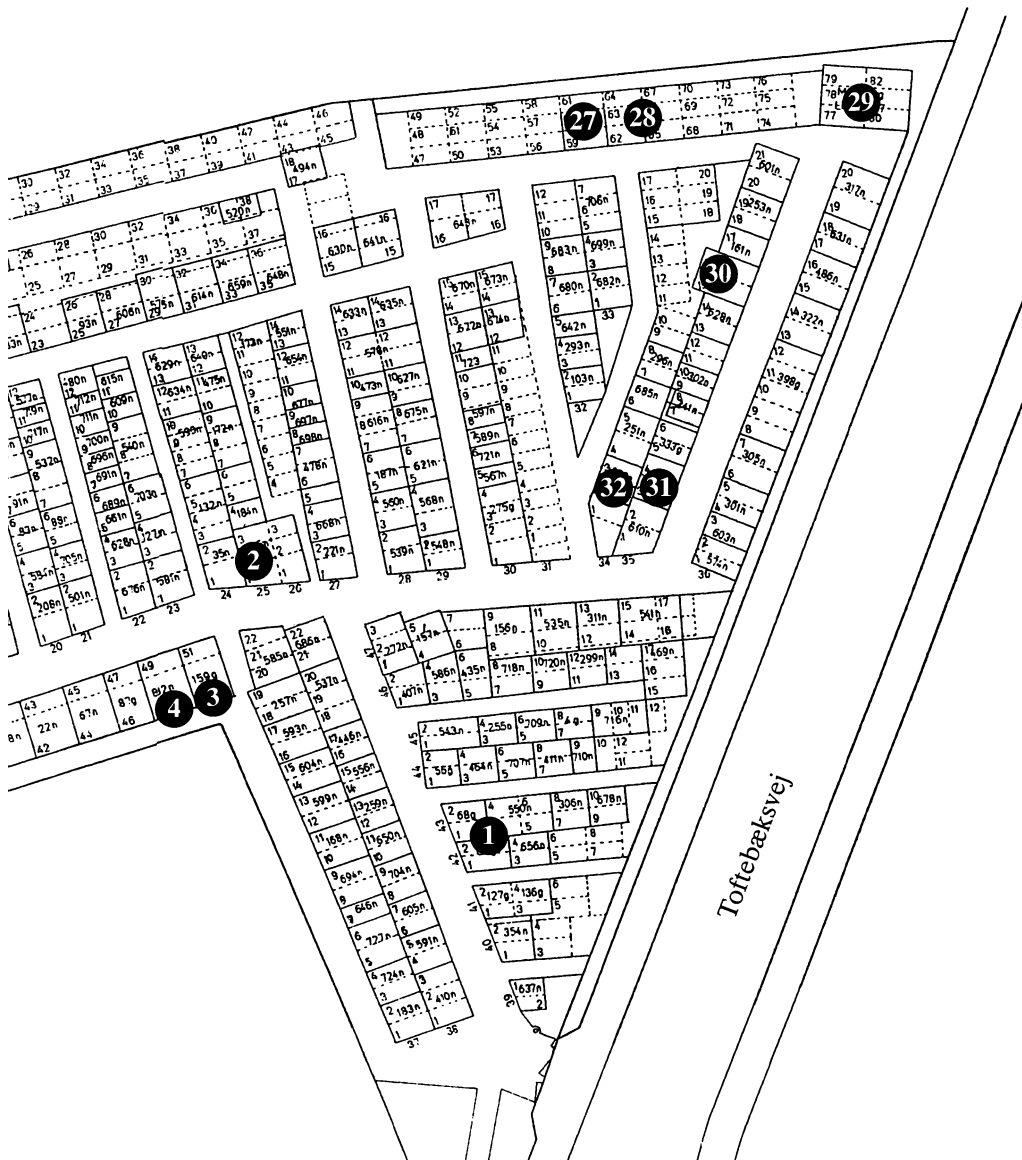
6

25

24

23

Plan af Lyngby Assistens Kirkegård i 1948. På det tidspunkt var kirkegården fuldt udnyttet, og dens afgrænsning var en smule anderledes end i dag. De gravsten, der er omtalt i teksten, er markeret på planen med det samme nummer som i teksten. Nummeret viser det sted, hvor gravstenen stod ved registreringen i 1991. Hvis stenen ikke står på stedet, kan den være anbragt ved kirkegårdens vestlige hegn.

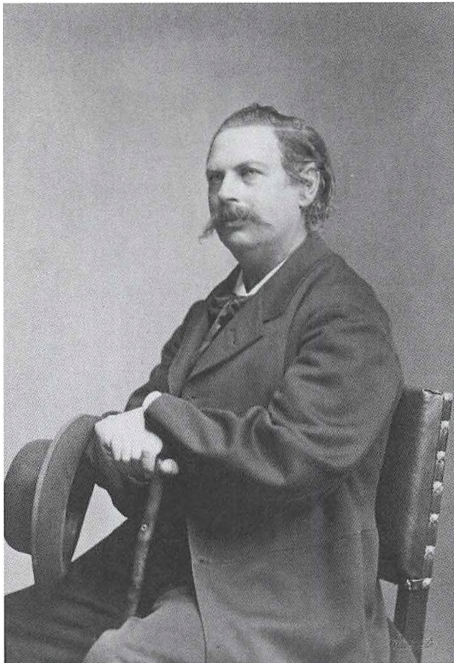
bels (f. 1835) gravsted. Adam Wilhelm Schebel deltog som menig i krigen i 1864 og faldt i kampen på Als den 29. juni 1864, da preusserne gik over Alssund og besatte øen. Adam Wilhelm Schebel er også nævnt på mindetavlen i Lyngby Kirke over sognets faldne i de slesvigske krige 1848-50 og 1864. Hans bror Ernst Christian Schebel var præst i Blicher-sognet Thorning og Lysgård i Jylland, hvor han døde i 1873. Brødrenes forældre ejede i årene 1859-1873 landstedet Albertinelyst i Bondebyen, hvor de havde gartneri. Det var i denne periode, at begge deres sønner døde hhv. 29 og 38 år gamle, og forældrene har derfor ladet dem begrave i Lyngby.

3. Adolph Bodholdt

Man drejer til venstre og følger på venstre hånd rækken af gravsteder langs Toftebæksvej. Her finder man Adolph Bodholdts (1824-91) familiegravsted. Han var malermester i anden generation. Faderen, Niels Peter Bodholdt (1788-1845) var af en kendt maler- og sadelmagerslægt i Roskilde. Adolph Bodholdts enke Marie, der levede til 1917, havde slikforretning i »Bodholdts Hus«, Lyngby Hovedgade 58. Det var et karakteristisk lille stråttækt hus ved siden af det daværende apotek. Huset blev revet ned i 1923, da bagermester Torben Teglers opførte det røde murstenshus, som nu i stueetagen rummer en del af Bahnes forretning.

Bodholdts Hus, Lyngby Hovedgade 58, omkring 1920. Til højre ses Inger Ditlevsens bogbinderi.

Fotografiet af Thomas Lange svarer ikke helt til Svend Leopolds beskrivelse, men bulehatten er i hvert fald med på billedet.

Det Kongelige Bibliotek

4. Thomas Lange

Lige ved siden af står en mindesten for forfatteren Thomas Lange (1829-87), som i dag er ukendt af de fleste. Han havde tilbragt sin barndom i Ho ved Varde og var stærkt præget af Vestjyllands natur. Det kommer til udtryk i hans kendteste roman fra 1865, »Eventyrets Land, et Billede af Livet og Naturen ved Blaavandshuk«. I det hele taget er Thomas Langes forfatterskab og hans figurer præget af naturen.

I en satirisk betragtning over Thomas

Langes udførlige naturskildringer, som forfatteren Svend Leopold skrev i 1922, hedder det: »Der har i Tidernes Løb boet en Mængde Forfattere i Lyngby. Til de nu aldeles glemte hører Novellisten Thomas Lange, der hører til det Slægtled af Skribenter, der gik omkring med marineblaa Havelock, Flagreslips og stor sort Bulehat. Han var en mild og poetisk Natur, der har Æren af at have

Monumentet over forfatteren Thomas Lange, udført af Lorenz Frølich i sort granit med portrætrelief af bronze.

Henrik Wichmann fot.

Johannes Brodersens hus Jernbanevej 6, tegnet af Einar Ussing i 1900. Huset var opført i 1876 og eksisterede til omkring 2000; men det var blevet ombygget og udvidet adskillige gange, således at det oprindelige hus ikke længere kunne erkendes.

indført det detaillerede og omstændelige Landskabsmaleri i den danske Novelle. I hans Bøger er der Naturskildringer, der breder sig paa over tredive og fyrretyve Sider; Menneskene, som han havde vanskeligt ved at skildre, bliver til den rene Miniaturestaffage mellem ypperligt tegnede Vuer af jyske og sjællandske Egne. Hvis det er tilstrækkeligt, at en Bog udelukkende handler om Moser, Skovgrupper og Klitlandskaber, saa har Thomas Langes engang saa beundrede Noveller virkelig løst Opgaven...«

Thomas Langes tilknytning til Lyngby var, at han i sine sidste leveår hver sommer boede i en af sidefløjene til Sorgenfri Slot. Han var meget optaget af Lyngby-egnens natur, navnlig søerne, og han holdt af at sejle i en robåd på Lyngby Sø. Et par af hans unge venner roede, og selv sad han i agerstavnen og passede roret. Fra disse somre beskrives han som en elskværdig naturromantiker med en cigarstump i mundvigen, som aldrig gik ud.

Det sirligt ornamenterede monument (af typen »himmelport«, jf. nedenfor) med portrætrelief af bronze

er udformet af Lorenz Frølich, og man læser på soklen, at »Venner satte ham dette Minde«. Under relieffet er der afbildet en kvindefigur, der bærer feltet med navn og årstal, og som desuden har et skriftbånd over armene med teksten »Ham kom Herren imøde ved at aabne hans Sind for det, der i Naturen er stille og vemodvækkende«.

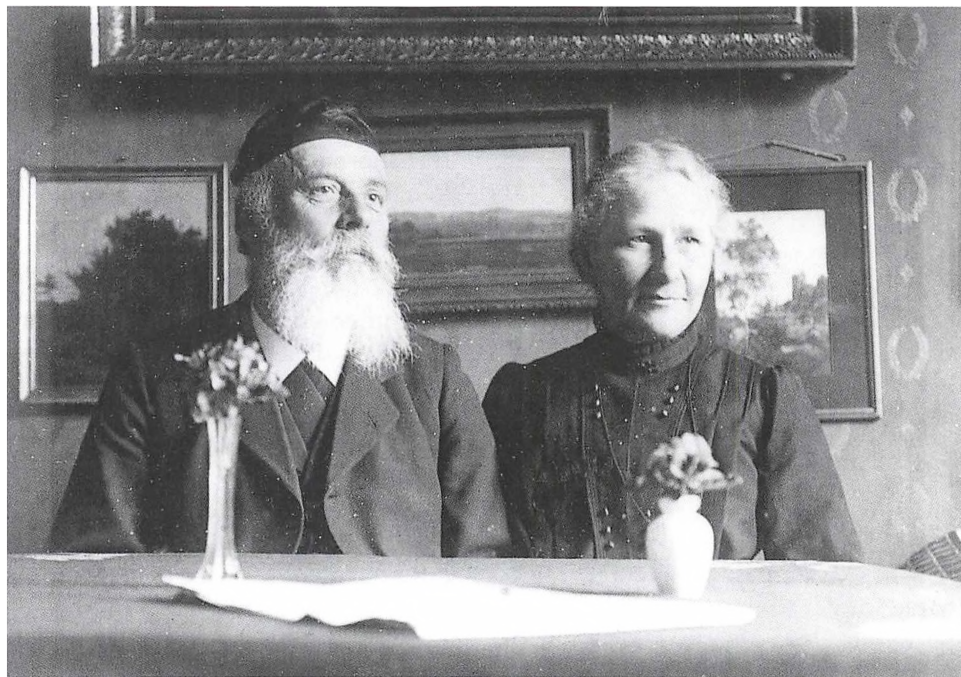
5. Johannes Brodersen

På højre side af stien ser man læge Johannes Brodersens (1845-1911) bautasten. Johannes Brodersen tog lægeeksamen i 1870 og startede praksis i Lyngby i 1872. Fra 1873 til 1909 var han kom-

munelæge (»fattiglæge«). Samtidig var han fra 1873 læge ved det lille selvejende Lyngby Hospital i Aastræde, indtil det lukkede og i 1891 afløstes af det nyopførte Københavns Amts Hospital i Lyngby.

Johannes Brodersen og hans familie boede på Jernbanevej i det daværende nr. 6. Familien Brodersens hjem var centrum for en religiøs kreds med deltagelse af bl.a. højskolelærer J. N. Vinther og bogbindermester Inger Ditlevsen (»Mester«, jf. nedenfor).

Johannes Brodersens hustru Nelly (egl. Helena, f. Heikel) var født i Finland i en meget religiøs familie. Da hun

Læge Johannes Brodersen og hans hustru Nelly f. Heikel i deres hjem Jernbanevej 6.

Teglværksbestyrer, senere brændehandler Jeppe Olsens gravsten i sort granit med poleret forside og formet som et våbenskjold.

sendte et fotografi af sin danske forlovede hjem til sine forældre, brændte hendes mor billedet. Hendes datter skulle ikke giftes med en udlænding! Ikke desto mindre blev både Nelly og hendes to søstre gift i Danmark.

6. Jeppe Olsen

Overfor på samme side af stien ses brændehandler Jeppe Olsens karakteristiske gravsten, en sort poleret granitplade formet som et våbenskjold. Jeppe Olsen (1825-1909) og hans hustru Bengta f. Cavling var født i små kår i Sverige. Jeppe Olsen kunne hverken

læse eller skrive, og hans hustru lærte først at skrive som 50-årig. Men de havde alligevel evner til at avancere i samfundet, og Bengta Olsen, der var velbegavet og videbegærlig, efterlod sig en bogsamling, »som ingen magister behøvede at skamme sig over«. Jeppe Olsen blev bestyrer af Lyngby Teglværk, som lå lige øst for den nuværende Jægersborg Station. Senere blev han brændehandler og vaskeriejer. Han opførte i 1867 ejendommen »Fredlighed« ved kirkegårdens nordside (ud imod den senere Fæstningskanal), hvor Bengta Olsen drev »Landvaskeriet Fredlighed«. Bygningerne blev nedrevet i 1971 bortset fra den nye hovedbygning fra 1924, der i dag anvendes som kontor og legestue for Lyngby-Taarbæk Kommunes Dagpleje. Jeppe Olsen blev far til journalist- og redaktørbrødrene Henrik Cavling (Politiken, jf. nedenfor) og Frejlif Olsen (Ekstra Bladet).

7. C. V. Orlamundt

Et højt granitkors på en terningformet sokkel (ligeledes til højre for stien) bærer navnet Orlamundt og henviser til Bibelen, Davids salme nr. 23 vers 4 (»Selv om jeg går i mørkets dal, frygter jeg intet ondt, for du er hos mig.«). Carl Vilhelm Orlamundt (1817-72) tog lægeeksamen i 1842 og praktiserede nogle år i København. I årene 1848-60 var han militærlæge og blev derefter læge i Lyngby fra 1861 til sin død. Han og hans familie boede i den gamle postgård, Lyngby Hovedgade 11.

Hans datter Valborg (1870-1963), der var ugift og boede hele sit liv i Lyngby, var en af de første kvindelige massører i Danmark og var ansat på Lyngby Sygehus (jf. nedenfor). Valborg Orlamundt har skrevet nogle interessante erindringer i Lyngby-Bogen 1956.

Kirkegårdens hovedsti svinger nu til højre mod nord hen imod lågen ud til Fæstningskanalen. På dette sted lå i sin tid ligkapellet, hvis tomt siden blev anvendt til gravsteder. De er alle sløjfet, og det nærmeste bevarede er nu Gyrithe og Johan Lemches.

8. Gyrithe og Johan Lemche

Gyrithe Lemche (1866-1945 forfatter) var datter af skolebestyrer Hartvig Frisch ved privatskolen Lyceum i København. Hun nedstammede fra de borgerlige slægter Frisch, Tutein og Mourier m.fl., hvoraf flere havde rødder i 1800-tallets landstedsliv i og omkring Lyngby. Medlemmer af nogle af disse familier er for øvrigt begravet i en lille gruppe af gravsteder i kirkegårdens hjørne mod vest, jf. nedenfor om Hartvig Frisch.

Gyrithe Lemche blev student og på-

Ejendommen Fredlighed lå lige uden for kirkegården på nordsiden. De gamle bygninger fra 1867, som ses på billedet, blev revet ned i 1971. Den bageste bygning med jalousierne til tørreloftet foroven indeholdt Landvaskeriet Fredlighed. Ude af billedet til højre ligger det nye stuehus fra 1924, som i dag anvendes af den kommunale dagpleje i Lyngby-Taarbæk.

*Læge Carl Vilhelm Orlamundt
og hans hustru Jeanette Catha-
rine f. Asschenfeldt.*

begyndte et tyskstudium ved Universitetet, men trivedes ikke med det og blev i stedet lærer ved Lyceum. I 1893 blev hun gift med læge Johan Lemche, der havde fået praksis og boede i Lyngby. De opførte en stor villa på den netop udstykkede Rustenborgvej (nr. 7, »Lyngbyhus«), og fik efterhånden seks sønner og to døtre. Endnu en pige døde som toårig og blev derved anledning til Gyrithe Lemches forfatterskab, som hun indledte for at sprede tankerne og komme sig over tabet.

Dette forfatterskab kom til at omfatte to hovedtemaer: Kvindesagen og Hjemstavn.

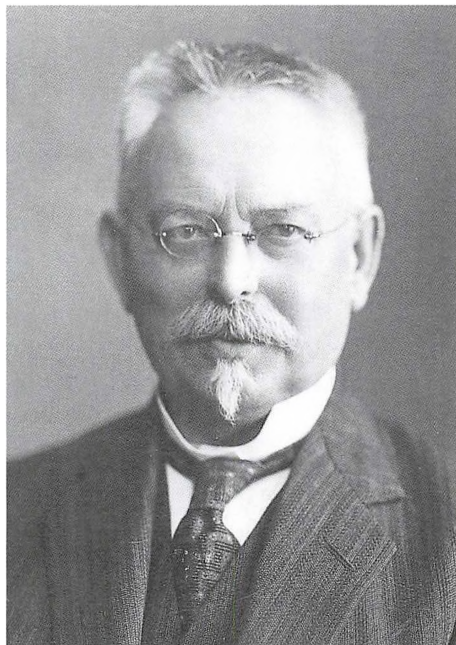
Gyrithe Lemche var i det meste af sit liv aktiv i Dansk Kvindesamfund, og hendes datter Karen (senere gift Schack) var blandt de unge piger, der gik forrest med bannere i kvindeoptøget i anledning af indførelsen af kvindeligt valgret til Rigsdagen i 1915. Gyrithe Lemche var redaktør af »Kvinden og Samfundet« i årene 1913-19, og mellem 1910 og 1918 var hun i praksis leder af

Dansk Kvindesamfund og en flittig agitator for foreningen. Hun havde den opfattelse, at kvinderne skulle stemme som kvinder, altså danne deres eget parti; men den modsatte opfattelse sejrede, og kvinderne gik ind i de eksisterende partier. Det svækkede Gyrithe Lemches stilling i Dansk Kvindesamfund, selv om hun i en periode blev foreningens formand (1921-22). Interessen for kvindesagen kom ofte til udtryk i Gyrithe Lemches forfatterskab, og hun var en flittig foredragsholder.

Det andet hovedtema i Gyrithe Lemches bøger, hjemstaven, ses især i de store romanserier »Edwardsgave« og »Strømmen«, hvor titlerne i virkelige-

den dækker over hhv. Dronninggård (nu Næsseslottet) og Mølleåen. Men der er også en del af hendes noveller, hvis personer har levende forbilleder fra Lyngby (et manuskript af Johan Lemche om personerne bag hans hustrus romanfigurer er trykt i Lyngby-Bogen 1993). Gyrithe Lemche var medstifter af Historisk-topografisk Selskab og blev dets første formand i 1927. Hun var formand til 1940.

I Lyngby var Gyrithe Lemches mand, kredslæge Johan Lemche (1863-1962), måske mere kendt end sin hustru. En læge var dengang altid en kendt person i lokalsamfundet, og det gjaldt også de fem læger, der ligger begravet på Lyng-

Gyrithe og Johan Lemche ca. 1935.

by Assistens Kirkegård (Johannes Brodersen, J. G. Ditlevsen, Johan Lemche, Ane Madsen, C. V. Orlamundt). Af Lyngbys øvrige læger fra 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet ligger for øvrigt T. C. Mürer og J. A. Goldschmidt på Lyngby Gamle Kirkegård.

Johan Lemche huskes imidlertid særligt i Lyngby. Dels blev han næsten 100 år gammel, således at der endnu er mange i byen, der har kendt ham, og dels deltog han navnlig i sine yngre år aktivt i byens offentlige liv. Han var formand for sundhedskommissionen og medlem af sognerådet, og han var formand for Lyngby Grundejerforening.

Johan Lemche delte i høj grad sin hustrus interesse for lokalhistorien.

Han var gårdmandssøn fra en af Gentoftes Sogns gamle gårde, Onsgaard i Hellerup, og interesserede sig meget for de gamle bondeslægter i Gentoft og Lyngby. Med denne lokalhistoriske interesse, der efterhånden mest rettede sig mod Lyngby, blev han et kulturelt bindeled mellem Gentoft og Lyngby. Lyngby-Taarbæks topografiske selskab var for øvrigt inspireret af Gentoftes (stiftet 1923).

I forældrenes gravsted ligger også den førnævnte datter Karen Schack (1894-1973). Hun var formand for Dansk Kvindesamfund i 1954-58 og i 1946-66 medlem af Lyngby-Taarbæk Kommunalbestyrelse, fra 1958 som viceborgmester.

*Bentzens Jernstøberi, Lyngby Hovedgade 70, 1957. På gavlen læses grundlæggeren P. Chr. Bentzens for-
bogstaver og året 1853.*

Hotel Lyngby i C. F. Holbechs ejertid omkr. 1900.

9. Carl Bentzen

I rækken af gravsten ved hegnet ud til Toftebæksvej kommer vi nu til jernstøber Carl Bentzen (1831-1918). Hans far P. C. Bentzen grundlagde i 1853 Bentzens Jernstøberi (Lyngby Hovedgade 70), der specialiserede sig i at lave ristestænger til fyr i kulfyrede dampskibe. Familien Bentzen holdt jernstøberiet i funktion til op i 1950'erne. Den karakteristiske og bevaringsværdige støberibygning fra 1853 blev nedrevet i 1993.

10. C. F. Holbech

På den modsatte side af stien ses en lav firkantet gravsten for Christian Frederik Holbech (1853-1918), der ejede Ho-

tel Lyngby i perioden 1898-1914. Hotellet var brændt i 1891, og allerede da det samme år blev genopført, forpagtede C. F. Holbech det. Det lykkedes ham hurtigt at give hotellet et mere moderne præg og gøre det til samlingssted for et stort antal af byens foreninger.

Til hotellet hørte noget jord lige syd for Frilandsmuseet, som C. F. Holbech udstykkede. Som ejer kunne han derfor bestemme, at adgangsvejen skulle hedde C. F. Holbechsvej.

11., 14. Andreas og Ludvig Malmgreen

På hver sin side af stien tæt ved hinanden finder vi to gravsten, der nævner smedefamilien Malmgreen. På smede-

mester Andreas Malmgreens familiegravsted er gravstenen en forenklet version af typen »grottesten«, jf. nedenfor om Julius Emil Modeweg. Andreas Malmgreen (1818-96) var anden generation af smedefamilien Malmgreen i Lyngby. Faderen Ove Malmgreen var født i 1788 i Helsingør og ejede fra 1818 til 1865 ejendommen Lyngby Hovedgade 54. Den nuværende bygning er opført i 1866-68 af Andreas Malmgreen, der havde ejendommen i årene 1865-72. I 1875 købte han ejendommen Lyngby Hovedgade 39 på hjørnet af Gasværksvej, der siden kaldtes »Malmgreens Smedie« (nedrevet 1959). Forretningen videreførtes af sønnen Ludvig Malm-

green (1851-1919), hvis gravsten ses overfor på den anden side af stien, og af hans søn igen Andreas Malmgreen (1877-1934, se nedenfor).

12. Vilhelm Rasmussen

Lige ved siden af står sagfører, bankdirektør Vilhelm Rasmussens (1863-1928) gravsten. Vilhelm Rasmussen blev sagfører i 1892 og nedsatte sig i Lyngby. Han købte i 1894 ejendommen Sorgenfrivej 8 (opført 1890), hvor han boede til sin død. Vilhelm Rasmussen arbejdede i begyndelsen sammen med sagfører Peter Baumann (jf. nedenfor), men fik senere egen virksomhed.

I 1906 åbnede Lyngby Bank i stue-

Smedemester Ludvig Georg Malmgreen og hans hustru Oline f. Christiansen i 1908.

etagen af ejendommen Lyngby Hovedgade 9, der var opført året før, og i 1908 blev Vilhelm Rasmussen direktør for banken. Ved den lejlighed nedlagde han sit hverv som formand for bestyrelsen i Lyngby Sparekasse, som han havde været med til at stifte i 1898. Derimod fortsatte han sin sagførervirksomhed, og i 1917 fik han kontor på 1. Sal over banken. Lyngby Bank flyttede i 1940 til hjørnet af Lyngby Hovedgade og Lyngby Torv. På det tidspunkt var den blevet en filial af Privatbanken og er dermed i dag en filial af Nordea.

Vilhelm Rasmussen var i årene 1892-1903 sekretær for Søllerød Kommune. I perioden 1912-13 sad han i Lyngby-Taarbæk Sogneråd, og han var formand for flere lokale foreninger og institutioner.

13. Hartvig Frisch

Vi vender tilbage til rækken af gravsteder ud imod Toftebæksvej, hvor et særpræget monument nævner politikeren og forfatteren Hartvig Frisch (1893-1950). Han var søn af Gyrithe Lemches bror Aage Frisch, der døde som ung af tuberkulose. Han blev i gymnasietiden grebet af interesse for græsk-romersk kulturhistorie og sprog og blev i 1917 klassisk filolog, hvorefter han var gymnaselektor til 1941. Samtidig markerede han sig i offentligheden som populærhistorisk forfatter og foredragsholder og som politiker. I 1928 udgav han »Europas Kulturhistorie« og i 1933 »Pest over Europa« som advarsel mod bl.a. nazismen.

Sagfører og bankdirektør Vilhelm Rasmussen 1912.

Hartvig Frisch havde sit politiske ståsted i Socialdemokratiet og blev i 1926 valgt til Folketinget for Maribokredsen, som han derefter repræsenterede resten af sit liv. Han blev efterhånden en af de toneangivende i dansk politik. Under krigen blev han af den tyske besættelsesmagt tvunget til tavshed, og han stod på Brøndumbandens mordliste. Han var imidlertid samtidig modstander af den aktive befrielseskamp med f.eks. likvidering af stikkere og havde derfor et kontroversielt forhold til modstandsbevægelsen.

I denne situation valgte Hartvig Frisch at satse på en videnskabelig kar-

Hartvig Frisch's gravsten, en kopi af den oldgræske statue »Kalvebærerens«. På stenen til venstre nævnes hans forældre.

riere. Han skrev disputats om »Athenernes Statsforfatning« og blev i 1941 professor i klassisk filologi ved Københavns Universitet. Efter befrielsen genoptog han sin politiske virksomhed og blev i 1947 undervisningsminister, hvorefter han fratrådte sin stilling ved universitetet.

Som minister huskes Hartvig Frisch

navnlig for retskrivningsreformen i 1949, hvor man bl.a. holdt op med at skrive navneordene med store forbogstaver og indførte bogstavet å i stedet for aa. Også andre initiativer var planlagt; men samme år blev han syg og døde i 1950.

Hartvig Frisch boede i Hørsholm, og hans fremragende begavelse og enorme

arbejdsevne udfoldede sig langt ud over noget lokalsamfund; men han havde også en stærk familiefølelse og hører derfor naturligt hjemme i dette hjørne af kirkegården i Lyngby, hvor ikke blot hans forældre, men også adskillige andre af hans familie ligger begravet.

Som hentydning til Hartvig Frischs mangeårige virke som klassisk filolog er hans gravsten en kopi af den oldgræske skulptur »Kalvebæreren« fra omkring 570 f. Kr. Den originale marmorstatue er fundet på Akropolis i Athen, hvor den stadig befinder sig.

Gyrithe og Johan Lemches guldbryllup den 19. juli 1943, udsnit af gruppefoto af gæsterne foran havefacaden af hjemmet Rustenborgvej 7. I midten sidder guldbryllupsparet med et oldebarn. Bag Gyrithe Lemche står hendes datter Karen Schack. Ved siden af hende, præcis midt i billedet, står Gyrithe Lemches brorsøn Hartvig Frisch og hans hustru Edith f. Lorentzen.

15. Peter Lund

I hjørnet af kirkegården for enden af stien står to beskedne gravsten (himmelporte) over Peter Lund og hans søn af samme navn. Peter Lund, der levede fra 1810 til 1894, var medlem af sognerådet i næsten 50 år. Han var født på Lyngby Mølle, som hans far ejede, og moderen var af Kornerup-familien fra Roskilde. I 1839 overtog han møllen efter sin far, men var selv kun møller indtil 1847.

Da Peter Lund gik til konfirmationsforberedelse hos pastor Bone Falch Rønne (1764-1833), fik han i kundskaber ug, men i opførsel kun tg. Det kan egentlig betragtes som en meget kort karakteristisk af ham også som voksen, hvis man med dårlig opførsel mener, at han ofte uden hensyn sagde, hvad han mente, og kunne være temmelig studs.

Som ung var Peter Lund ofte i København, når han kørte ind med varer fra møllen for sin far. Af nysgerrighed gik han ind på Regensen, hvor han fandt sammen med nogle af studenterne. Det kan have været her, at han lærte Søren Kierkegaard at kende. De var ikke fætre, som det har været hævdet. Peter Lund var af ren sjællandsk afstamning og Søren Kierkegaard af ren jysk. Men Peter Lund blev gift med Louise Ager-skov, der var datter af »hosekræmmer« og tidligere fabrikant Chr. Ager-skov på Bleggården i Lyngby, og Chr. Ager-skov var beslægtet med Søren Kierkegaards mor. Peter Lund og Søren Kierkegaard færdedes på Bleggården samtidig og kendte som nævnt hinanden.

Johan Lemche er kilde til en af historierne om Peter Lund og Søren Kierkegaard. Sidstnævnte var på vej i vogn til Lyngby, hvor han indhentede Peter Lund, der også var på vej hjem fra København, men til fods. Han lod vognen standse og hilste, og beklagede sig samtidig over, at vognen rumlede så meget, at han ikke kunne tænke ordentligt. Peter Lund foreslog så, at han selv overtog pladsen i vognen. Så kunne Søren Kierkegaard spadsere i ro og mag videre til Lyngby og få rede på sine tanker.

Peter Lund blev i 1841 indvalgt i det første sogneforstanderskab, der begyndte sit virke ved nytår 1842. Her var han medlem i årene 1841-47 og 1851-92, heraf formand 1846-47 og 1858-82. Peter Lund havde sin bedste tid i årene frem til omkring 1870, hvor han med sine gode evner optrådte fremsynet og energisk. Derefter blev han efterhånden overhalet af udviklingen, hans energi blev til stædighed og hans vid til beskhed. Desværre huskes han mest fra sin sene tid, hvorfra også de to eneste kendte fotografier af ham stammer.

Denne udvikling illustreres af følgende episode: Da Peter Lund som 31-årig møller blev medlem af sogneforstanderskabet, var han fra starten i 1842 talsmand for, at forstanderskabets møder skulle holdes for åbne døre. Men i 1872, da redaktør Carl Herdahl netop havde startet Københavns Amts Avis og mødte op til et sognerådsmøde for at referere mødet, gav Peter Lund ham besked på, at han hellere skulle gå hjem og bestille noget.

Møller og sognerådsformand Peter Lund og hans hustru Anna Louise f. Agerskov (Lyngby-Bogen 1956).

I sine unge dage var Peter Lund i 1843 medstifter af »Landkommunalforening for Kbh. Amt«, han var leder af den første sparekasse i Lyngby i 1857, og han gjorde et stort arbejde i Lyngby Sogns velgørende Forening og Lyngby Arbejderforening. Han blev anset for at være sognets klogeste mand, dog næst efter apoteker S. M. Trier, der imidlertid flyttede til København. Han var i hvert fald sognets rigeste mand som ejer af bl.a. Lyngby Mølle. I 1866 solgte han selve møllen til Chr. Kofoed, som havde haft den i forpagtning siden 1847. Peter Lund købte i stedet Engelsborggård, som dengang lå på Jernbanevej. Han

beholdt imidlertid Lyngby Møllens avlsgård og boede her, til han i 1874 solgte ejendommen til apoteker H. E. Hansen. Derefter boede han på Engelsborggård, til han sluttede som landmand og flyttede hen i snedkermester J. M. Petersens ejendom Lyngby Hovedgade 21 (senere 23, hvor nu Gads Boghandel ligger). Her boede han til sin død.

Peter Lunds hustru, den førnævnte Louise Agerskov, var anderledes forsagt end sin mand. Når hun ledte efter en ting, hun ikke kunne finde, fik hun altid tilråbet »hæng det op!« Men en dag, da hendes mand skulle tage sine træsko på og gav ondt af sig, fordi han

blev bidt af en rotte, der sad i den ene træsko, sagde hun sagtnodigt »hæng dem op, Peter«.

16. Familien Tryde

Ved kirkegårdens hegn mod vest står en bautasten af rød granit. På forsiden, der er mere end en kvadratmeter stor, nævnes en række medlemmer af familien Tryde fra Egegården ved Ørholm. Blandt disse er gårdejer Fr. W. Tryde (1795-1875) og hans søn Julius Tryde (1933-1927), der tilsammen ejede Egegården fra 1845 til 1921.

Frederik Wilhelm Tryde var præstesøn fra Gimlinge. Han blev elev på Holsteinsborg godskontor ved Skælskør og fik mulighed for at bo nogle år hos en ældre bror på Regensen, mens han læste til dansk juridisk eksamen. Denne uddannelse, exam. jur., som nævnes på gravstenen, var en mindre uddannelse end cand. jur., og den gav kun adgang til de lavere juridiske embeder. Exam. jur., der også kaldtes »dansk jurist«, var også tilstrækkeligt til at blive sagfører, og såvel den førnævnte Vilhelm Rasmussen som den nedenfor nævnte Peter Baumann var dansk jurist.

F. W. Tryde vendte derefter tilbage til Holsteinsborg og avancerede efterhånden til fuldmægtig. I 1823 giftede han sig med Franzine Emilie Hulevad, og i 1834 købte han gården »Nøjsomhed« ved Lundtofte (nu Børnehuset Lille Ørholm, Nøjsomhedsvej 28). Desværre lykkedes det ham ikke at gøre driften rentabel. I 1841 blev gården sat på tvangsauktion, og han og hans familie

Gårdejer Julius Tryde fra Egegården omkr. 1890.

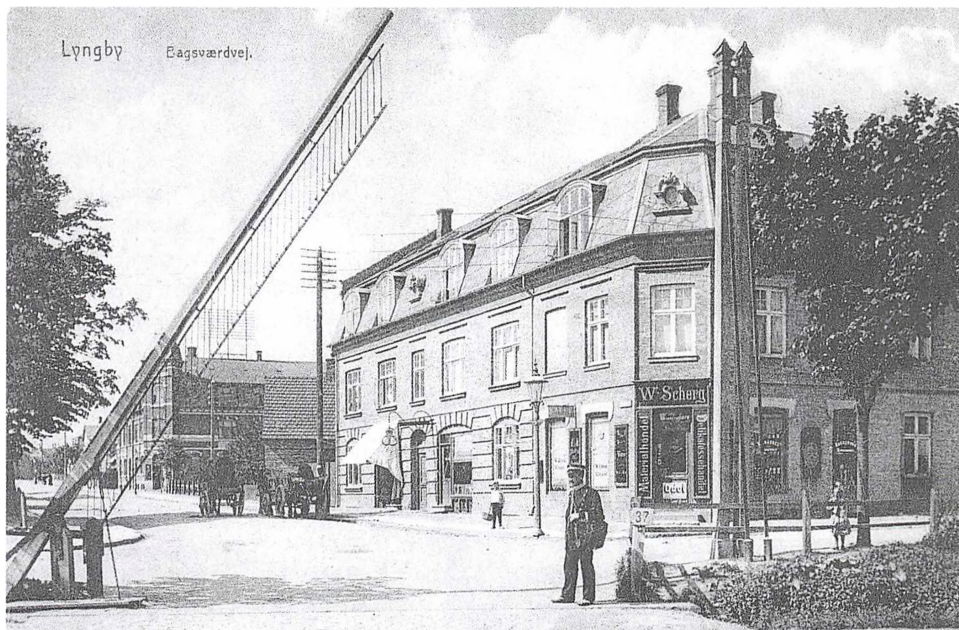
måtte flytte. F. W. Tryde overtog i stedet forpagtningen af den nærliggende Egegård, som han i 1845 blev i stand til at købe, og her boede han til sin død i 1875. Egegården var ikke nogen stor gård; men foruden markerne hørte der en lille skov til den, »Trydes Krat«, med en mængde hasselbuske, hvis grene blev solgt som tækkestokke, d.v.s. til brug i stråtage.

F. W. Tryde og hans hustru fejrede guldbryllup i 1873, bekostet af deres yngste søn Vilhelm Tryde, der havde en stor boghandel i København. I 1875 døde begge de gamle, der på gravstenen

nævnes som de øverste af de otte navne. Nogle af deres børn blev boende på Egegård, bl.a. sønnen Julius Tryde, der var gårdejer fra 1875 til 1921. Efter familietraditionen skyldtes det hensynet til hans ugifte søstre, der også boede på gården, at han aldrig selv giftede sig. Efter at have solgt Egegaard i 1921 boede han til sin død i 1927 i København. Han nævnes nederst til venstre på gravstenen. De øvrige fem navne er hans søstre, der døde i årene 1855-1911: Caroline, Cecilie, Elise, Ingeborg og Eggertine. De seks børn, hvoraf to døde før forældrene, er nævnt efter deres fødselsår, ikke dødsår. Der var endnu tre børn, som ikke døde

på Egegård: Frederik Adam Tryde (1825-96), der var lærer, Emma (g. Lassen, 1835-1900), og den nævnte boghandler Vilhelm Tryde (1837-1918).

Julius Tryde var egentlig udlært som hjulmand og lærte først landbrug som voksen, da han måtte hjælpe sin far. Egegård var i hans tid ikke nogen værdifuld ejendom, og husholdningen på gården var beskedent; men der var et godt sammenhold mellem de fire søskende. På sine ældre dage fik Julius Tryde omsider gode indtægter, da han kunne frasælge nogle parceller til bebyggelse. Ved disse handel fik han hjælp af sin gode ven, proprietær Emil Piper på

Købmand Scherger's forretning havde en god beliggenhed ved jernbaneoverskæringen på Bagsværdvej lige nord for Lyngby Station. Bygningen var opført ca. 1887 og udvidet i 1902 til den skikkelse, postkortet fra 1912 viser. Den blev revet ned i 2002. Postbudet på billedet er Jens Jensen, der boede i Bagsværdvej 24.

Skovløber Hans Jensens gravsten er en såkaldt himmelport, d.v.s. en rundbuet, let tilspidset sten af sort granit (Rønnegranit) med blankpoleret forside. Sædvanligvis står stenen på en ret høj sokkel af samme materiale, som imidlertid i dette tilfælde ikke er bevaret.

Hummeltofte, og udstykningen af grundene gav navn til vejen Trydesvej.

17. Waldemar Scherg

Waldemar Scherg (1868-1943) var købmand og havde sin forretning i (Gammel) Bagsværdvej 6 på hjørnet af Baune Allé. Han havde i 1896 overtaget forretningen efter sin far, Emil Scherg, der 20 år tidligere havde overtaget den efter købmand Niels Chr.

Sengeløw. Dengang lå købmandsforretningen i Bondebyen; men Emil Scherg havde ligesom flere andre handlende indset, at udviklingen bevægede sig væk fra Bondebyen, og havde derfor flyttet sin forretning. Da den åbnede, lå den ret centralt lige ved jernbaneoverskæringen og begyndelsen af Lyngbys »Vesterbro«; men da overskæringen blev lukket og erstattet af fodgængertunnellen »Rottefælden« i 1923, kom forretningen til at ligge mere isoleret. Waldemar Scherg drev den til 1937, og hans familie ejede huset til omkring 1962, hvor Lyngby-Taarbæk Kommune købte det.

18. Hans Jensen

Ved hegnet står desuden en såkaldt himmelport, der stammer fra familiegravstedet for skovløber Hans Jensen (1824-87) fra Trepilélågen i Dyrehaven helt ude ved Øresund. En himmelport, der var en meget almindelig monumenttype i 1800-tallet, er sædvanligvis lavet af sort granit og har buet overside og blankpoleret forside (jf. Thomas Langes gravsten).

Dyrehavens og Taarbæks beboere blev begravet på kirkegårdene i Lyngby helt frem til 1905, da Taarbæk Kirkegård blev taget i brug. Taarbæk Kirke blev ganske vist bygget allerede i 1864; men Taarbæk blev først selvstændigt sogn i 1906.

19. Julius Christensen

En beskeden natursten af granit ikke langt fra hegnet nævner Julius Chris-

tensen (1881-1956), som var bogtrykker og blandt venner gik under navnet »Lurifax«. Til vennerne hørte bl.a. de øvrige medlemmer af »Tamperlauget«, en selskabelig forening bestående navnlig af håndværksmestre, der havde mødested på Hotel Lyngby.

Julius Christensen kom til Lyngby i 1903 som typograf og nedsatte sig få år senere som selvstændig bogtrykker, fra

1922 på Lyngby Hovedgade 76. Han blev hurtigt kendt som »Lyngbys morsomste mand«. Lyngby lignede dengang en selvstændig provinskøbstad og havde bl.a. sine egne revyer, som i en årække blev skrevet og iscenesat af Julius Christensen med ham selv i hovedrollen. Desuden skrev han en mængde lejlighedssange, som ikke blev trykt, men som han selv plejede at fremføre

Bogtrykker Julius Christensen i færd med at fremføre en af sine mange lejlighedssange.

og derefter overrakte håndskrevet til modtageren af hyldesten. Julius Christensen var i en menneskealder centrum i Lyngbys forlystelsesliv, samtidig med at han til daglig passede sit bogtrykkeri. I 1926 startede han et lokalt ugeblad, »Lyngby-Posten«, som dog kun udkom med ni numre.

Julius Christensen udarbejdede flere jubilæumsskrifter for lokale foreninger: til Lyngby Håndværkerforenings 50 års jubilæum i 1915 og Lyngby Arbejderforenings i 1916, til Lyngby Sangforenings 70 års jubilæum i 1922 og 100 års jubilæet i 1952, og til Lyngby Handelsforenings 50 års jubilæum i 1937. Han

Lærer ved Taarbæk Skole Theodor Larsen ca. 1900. (Taarbæk Samlingen).

var en central person i Lyngby Sangforening, der var en af byens ældste og største foreninger. Da Lyngby-Taarbæk i 1947 havde fået Askim som sin norske venskabsby og havde haft besøg af en sangforening fra Askim, aflagde Lyngby Sangforening en meget vellykket genvisit i Askim, hvor Julius Christensen fremførte en prolog til ære for den norske venskabsby.

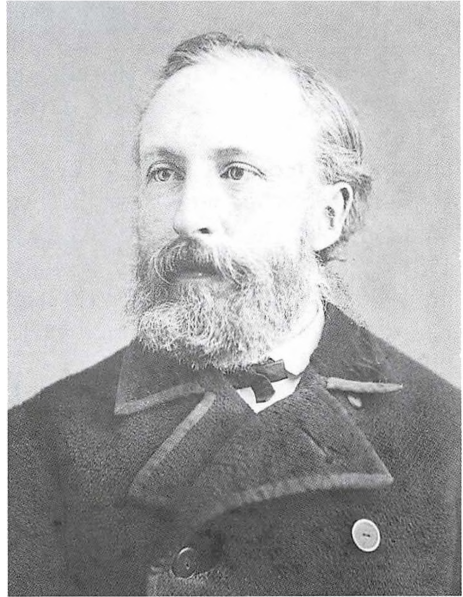
20. Theodor Larsen

Overfor finder man gravstenen (himmelport) over førstelærer Laurits Frederik Theodor Larsen (1841-1904) fra Taarbæk Skole. Theodor Larsen, der var dimitteret fra Jonstrup Seminarium i 1861, var fra 1881 til sin død førstelærer i Taarbæk. Han viste sig meget initiativrig og blev en afholdt skikkelse i byen. Allerede i det år, hvor han var blevet ansat, var han med til at oprette den endnu eksisterende sangforening »Bragge« i Taarbæk, og han blev foreningens første formand.

Førstelærerens løn var beskeden, så for at skaffe sig en ekstraindtægt lejede Theodor Larsen sin embedsbolig ud til sommergæster. Han havde fået lov til at bygge en sommerbolig af træ i haven, som han og hans familie flyttede ud i så længe.

21. J. G. Ditlevsen, Inger Ditlevsen

Johan Gottlob Ditlevsen (1836-1910) efterfulgte T. C. Mürer som distriktslæge i Lyngby i 1873, da Mürer døde. Han havde først praksis i Mürers ejendom Lyngby Hovedgade 35. I 1874 byggede

Distriktslæge Johan Gottlob Ditlevsen (ca. 1870) og hans datter Inger (ca. 1890).

han villaen Lyngby Hovedgade 19, hvor nu Irma ligger. Den enetages lægebolig blev med tiden udvidet til et fire etages hus med butikker i den høje kælder, senest Zakariassens Boghandel («Fyldepennemagasinet»).

J. G. Ditlevsen var egentlig en forskernatur og havde skrevet disputats om smagsløgene på tungen. Han havde mange faglige hverv som f.eks. censor ved medicinske eksaminer. Desuden var han meget optaget af hygiejniske

spørgsmål og var med til at stifte Selskabet for Sundhedspleje i 1879. Meget af hans tid gik imidlertid med administrative opgaver, ikke mindst da han blev den første overlæge ved Københavns Amts Sygehus i Lyngby. Hospitalet åbnede i 1891 (det senere Tuberkulosehospital, hvor nu bebyggelsen Rørdams Have ligger), og J. G. Ditlevsen var leder af det til sin død.

J. G. Ditlevsen var far til Inger Ditlevsen (1868-1952), der blev uddannet

som bogbinder og nedsatte sig som selvstændig bogbindermester i Lyngby med værksted på Lyngby Hovedgade. Blandt venner gik hun under navnet »Mester«, og hun havde i over 20 år sin virksomhed i Bodholdts Hus (Lyngby Hovedgade 58) ved indgangen til Thysens Skole (Lyngby Private Skole). I 1921 opgav hun bogbinderiet, og i årene 1926-42 var hun Lyngby-Taarbæk Kommunes tilsynsførende med plejebørn.

Inger Ditlevsen var skolekammerat og ven med Gyrithe Lemche, og hun var med til at stifte Dansk Kvindesam-

Førstelærer, senere overlærer F. M. Madsen (1876-1977) ca. 1935.

funds lokalafdeling i Lyngby. Hun var et fremtrædende medlem af den socialdemokratiske vælgerforening, og hun sad i Lyngby Kirkes menighedsråd. Med sine mange hverv og kontakter var Inger Ditlevsen en kendt og populær skikkelse i byens offentlige liv.

22. F. M. Madsen

Frederik Marius Madsen (1876-1977) tog lærereksamen i København i 1897. I 1910, mens han arbejdede som lærer, tog han studentereksamen og filosofikum. Han nåede at være lærer i Himmerland, på Mors og i Rudkøbing, før han i 1912 blev førstelærer, d.v.s. skoleleder, ved Brede Skole. Skolen tilhørte Brede Klædefabrik, hvor mange af børnene arbejdede før eller efter skoletid, og selv om lærerpersonalet blev lønnet af Lyngby-Taarbæk Kommune og undervisningen foregik ganske som på de kommunale skoler, blev førstelæreren i fabrikssamfundet betragtet som en del af fabrikkens ledelse.

F. M. Madsens undervisning var utraditionel, idet han ofte tog klasserne med ud i naturen omkring Brede og lærte børnene om planter og dyr. I en tid, hvor forældrene endnu ikke var begyndt at følge med i børnenes skolegang, havde førstelærer Madsen allerede indført, at der bagest i klasseværelset stod en »forældrebenk« til forældre, der ønskede at overvære undervisningen.

F. M. Madsen var i 1918 medstifter af Lyngby-Taarbæk Kommunelærerforening, og han blev foreningens første

*Johanne og Hans Haastrup,
Lyngbygård. (Privateje).*

formand. I 1927 var han med til at stifte Historisk-topografisk Selskab.

I 1937 blev Brede Skole nedlagt og erstattet af Kongevejens Skole. Lærere og elever gik i procession fra den gamle skole op over bakken til den nye, og overlærer F. M. Madsen fortsatte som leder af Kongevejens Skole frem til sin pensionering i 1947. Med ham ophørte traditionen med den årlige forårs-travetur, hvor hele skolen vandrede af sted med madpakker og sodavand ud i den lysegrønne skov.

F. M. Madsen var far til den kommunistiske politiker og sagfører Carl Madsen og dennes ugifte søster Ane, der var skolelæge og også er begravet i gravstedet. Indtil han blev 100 år, boede F. M. Madsen hos sin datter, men flyttede så til plejehjemmet Bredebo. Her boede allerede nogle af hans gamle elever, og

af gammel vane rejste de sig op, når han trådte ind i lokalet. Da han døde året efter, var han Lyngby-Taarbæks ældste borger.

23. Hans Haastrup

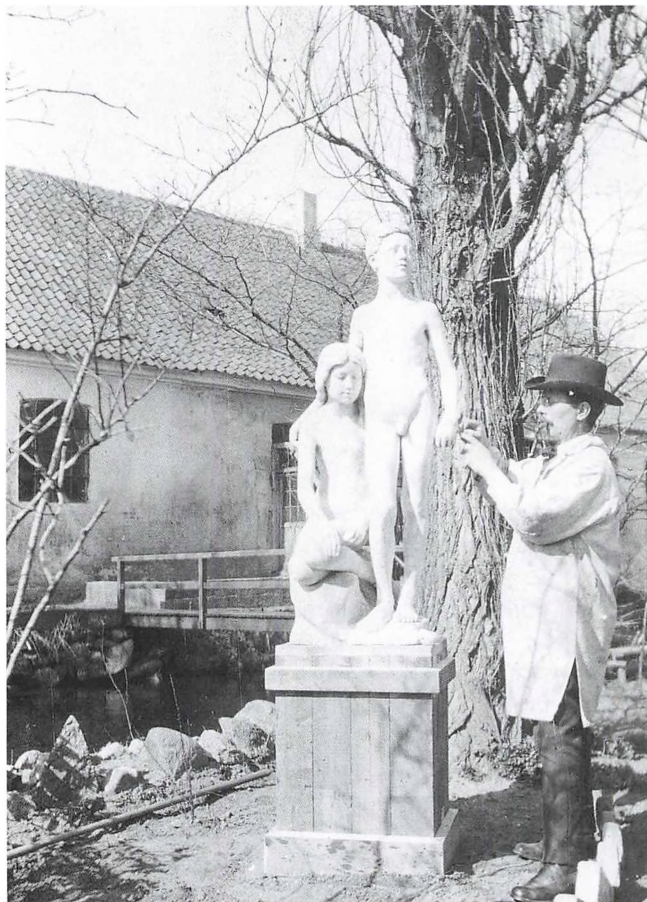
Hans Haastrup (1876-1957) var landmand og stammede fra Fyn. Efter et ophold på Landboskolen ved Lyngby blev han i 1908 forpagter af Lyngbygård i Bondebyen i Lyngby. Årets efter giftede han sig med Johanne Jørgensen fra Gammelmosegård lige uden for Lyngby Sogns grænse mod Gladsaxe. Hun var niece til ejeren af Lyngbygård, men blev selv proprietærfrue, da Hans Haastrup købte gården i 1914. Livet i den store husholdning på Lyngbygård er beskrevet af et af Johanne og Hans Haastrups børnebørn, Bente Jensen, i Lyngby-Bogen 2007.

Som de fleste andre gårdejere i Lyngby solgte Hans Haastrup gårdens jord til Københavns Kommune i 1930, men beholdt bygningerne. Han fortsatte som forpagter af jorden til 1940, og han og hans kone blev boende i stuehuset til 1956. Derefter købte Lyngby-Taarbæk Kommune bygningerne og indrettede dem til brandstation. I 1961 overtog Falcks Redningskorps brand-

slukningen i Lyngby-Taarbæk og dermed også brandstationen, som Falck købte i 1985.

24. Just Nielsen Sondrup

Billedhuggeren Just Nielsen Sondrup (1873-1947) stammede fra Nibe-egnen og blev uddannet på Kunstakademiet i 1900-05. Hans foretrukne modeller var landbrugsarbejdere, som han kendte

Just Sondrup arbejder på statuen »Forår« i 1934. Arbejdet foregår på »øen« i Mølleåen ved Hotel Lyngby, og i baggrunden ses Den Gule Længe.

dem fra sin jyske barndom. Hans personer er gengivet naturalistisk, men næppe realistisk. Trods sin sociale forståelse af menneskene bag sine figurer gengiver han dem ikke som prægede af slid og modgang, men altid med en positiv fremtoning.

Just Sondrup var i årene 1909-27 ansat hos arkitekt Thorvald Jørgensen til at udsmykke det nye Christiansborg. Det drejede sig om dels dekorationer i riddersalen og repræsentationslokalerne, dels otte symbolske statuer i overnaturlig størrelse i folketingsalen. De fire af statuerne, der er anbragt over talerstolen, forestiller de fire dyder Visdom, Årvågenhed, Retfærdighed og Sandhed. De fire andre figurer er anbragt bagest i salen og forestiller de fire erhverv Fiske-riet, Handelen, Landbruget og Håndværket. Just Sondrup havde imidlertid undervurderet arbejdet, da han gav tilbud på det. Det ødelagde hans økonomi, således at han måtte flytte fra den villa på Chr. Winthers Vej, som han i 1905 havde opført og udsmykket.

I 1930'erne udførte Just Sondrup en række træskærerarbejder, bl. a. to figurer i Løgumkloster Kirke og altertavlen i Simon Peters Kirke i Kastrup.

I Lyngby står Just Sondrups statue »Forår« fra 1934 på Ulrikkenborg Plads. Den forestiller en dreng og en pige, hvor pigen knæler på jorden, mens drengen beskyttende lægger armen om hendes skuldre. Just Sondrup arbejdede altid efter levende model, og i dette tilfælde var drengen hans søn Kjeld og pigen naboens datter Molly.

Just Sondrup på vej for at aflevere eller omsætte en af sine statuer (selvportræt).

Just Sondrup lavede ofte små statuetter til gaver eller som betaling for varer. På en humoristisk tegning, som han har tegnet af sig selv, ser man ham på vej med en indpakket statuette under armen.

25. Martin Kaalund-Jørgensen

Maleren Martin Kaalund-Jørgensen (1889-1952) var far til kirkekunstneren Bodil Kaalund, som har udført monumentet med billedet i 1955. Billedet er fremstillet i sgraffito-teknik, d.v.s. billedet er lagt som felter af forskelligt indfarvet, vådt puds i et lag på stenpladen bagved. Motivet er to engle, hvoraf den

Martin Kaalund-Jørgensen i sit atelier 1942. (Privateje).

ene peger opad og den anden ser mod jorden, altså en symbolik af himmel og jord.

Martin Kaalund-Jørgensen var udlært som malersvend, men gik derefter på Kunstakademiet i årene 1910-14. I samme periode var han assistent ved Nationalmuseet med restaurering af kalkmalerier. Resten af sit liv virkede han som landskabs- og portrætmaler. Som yngre malede han ekspressionistiske landskabsbilleder i stærke farver. Efter en alvorlig sygdom først i 1930'erne blev hans kunstneriske produktion en overgang mere stilfærdig. I 1940'erne fik han bestilling på at male en række portrætter af politikere, f. eks. Th. Stauning og Vilhelm Buhl. I 1947 malede han et portræt af F. M. Madsen (jf. ovenfor) til ophængning på Kongevejens Skole. Martin Kaalund-

Jørgensens billeder er i øvrigt repræsenteret bl.a. på Silkeborg Kunstmuseum, på Frederiksborg Museet og på Christiansborg.

Martin Kaalund Jørgensen boede 1921-42 i Silkeborg, hvor han betød

Maleren Martin Kaalund-Jørgensens gravsten udformet og med motiv af Bodil Kaalund.

meget for skabelsen af et kunstnermiljø i byen. Han var med til at stifte Silkeborg Kunstmuseum og var en af dem, der satte Asger Jorn i gang med at male. Asger Jorn sagde selv, at Martin Kaalund-Jørgensen var hans første lærer.

I 1942 flyttede Martin Kaalund Jørgensen til Lyngby med sin familie og kom til at bo i Sorgenfrigårdskvartret, hvor han byggede et atelierhus på Louisevej. Hans hjem er bevaret, og i dag bor Bodil Kaalund og hendes søn i huset.

26. Jørn Glob

En natursten af granit nævner maleren Jørn Glob (1913-88), der var søn af landskabsmaleren Johannes Glob og hans hustru Ingerid, som også er nævnt på stenen. Johannes Glob boede i »Mosegården« på hjørnet af Caroline Amalie Vej og Fuglevadsvej, hvor Jørn Glob og hans bror, rigsantikvar Peter Vilhelm Glob, blev født. Selv kom Jørn Glob senere til at bo på Caroline Amalie Vej i et af arkitekt Paul Baumanns små klassicistiske palæer.

Jørn Glob fik sin uddannelse på Kunstakademiet i slutningen af 1940'erne. Under krigen var han aktiv i modstandsbevægelsen som medlem af BO-PA. Han udstillede ofte på Charlottenborgs forårsudstilling, hvor han var i bestyrelsen og i en periode formand for udstillingsbygningen.

Jørn Glob er bedst kendt som portrætmaler, hvor han var præget af sin fars meget omhyggelige optegning af

Maleren Jørn Glob 1954. (Det Kongelige Bibliotek).

ansigtet. Jørn Glob's portrætter kan derfor godt virke stive og formelle. Hans landskabsbilleder er friere komponeret og kan næsten være poetiske. Han malede ofte skovbilleder med næsten samme motiv, men i skiftende årstider og belysning.

Lokalt har Jørn Glob malet billedet på altertavlen i Lundtofte Kirke (opsat 1961). Han er repræsenteret på Frederiksborg Museet bl.a. med portrætter af Kaj Munk og Nils Svenningsen.

27. Henrik Cavling

Under nogle store træer tæt ved hegnet

*Redaktør Henrik Cavling 1896.
(Det Kongelige Bibliotek).*

ind til »Fredlighed« ligger en stor gravsten over redaktør Henrik Cavling (1858-1933). Han er således begravet lige uden for sit barndomshjem (jf. ovenfor). Som kusk for faderen, den tidlige-

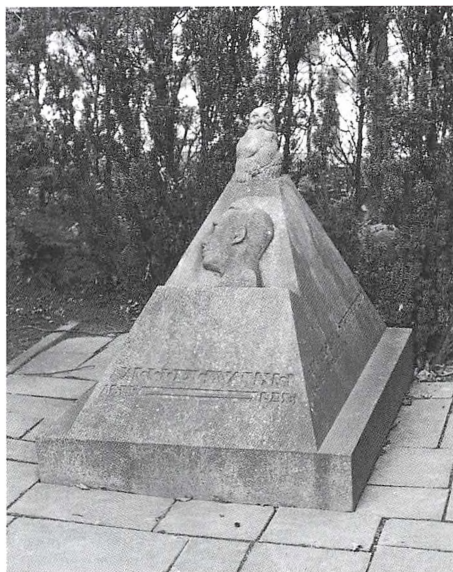
re nævnte bestyrer Jeppe Olsen på Lyngby Teglværk, kom Henrik Olsen (der senere antog sin mors efternavn Cavling) ofte til København. Siden, da han gik på seminariet, skrev han artik-

ler til den københavnske dagspresse. Hans talent blev opdaget på Viggo Hørups nystartede avis »Politiken« (udgivet fra 1885), hvor han blev ansat som journalist og hurtigt blev en værdifuld medarbejder. I 1903 ville han bryde ud og starte sin egen avis – efter Viggo Hørups død året før var Edvard Brandes blevet redaktør, og ham kom Henrik Cavling ikke godt ud af det med – men Politikens bestyrelse skyndte sig at gøre ham til ny redaktør af avisen. I de 23 år, han redigerede Politiken, voksede oplaget fra 12.000 til 70.000, og der blev tale om en helt ny avis, som de andre københavneraviser efterlignede. Bl.a. opfandt Henrik Cavling kronikken, der ikke var bundet af avisens redaktionelle linie, men stod for skribentens egne synspunkter. Henrik Cavling havde haft en beskeden barndom og bevarede livet igennem sit sociale engagement, som kom til udtryk i nogle af hans aktiviteter som redaktør, f.eks. de årlige juleindsamlinger til »de juleløses jul«. Lokalt huskes feriekolonien på Wesselsminde i Nærum, hvor tusinder af københavnske børn kom på sommerophold.

28. Viggo Cavling

Forfatteren Viggo Cavling (1887-1946) var søn af Henrik Cavling og medarbejder ved Politiken, ligesom en anden søn Ole var medredaktør af Ekstra Bladet. Bl. a. var Viggo Cavling fra 1922 redaktør af Politikens tillæg »Magasinet«.

Viggo Cavling er i dag ukendt som

I eftertidens erindring er forfatteren Viggo Cavling ikke nær så kendt som sin far. Til gengæld er hans gravsten temmelig iøjnefaldende og usædvanlig: en pyramide med portrætrelief og en ugle på toppen, alt udhugget i én sten. I dette tilfælde er gravstedet, d.v.s. fliserne omkring pyramiden, med til at fremhæve monumentets proportioner.

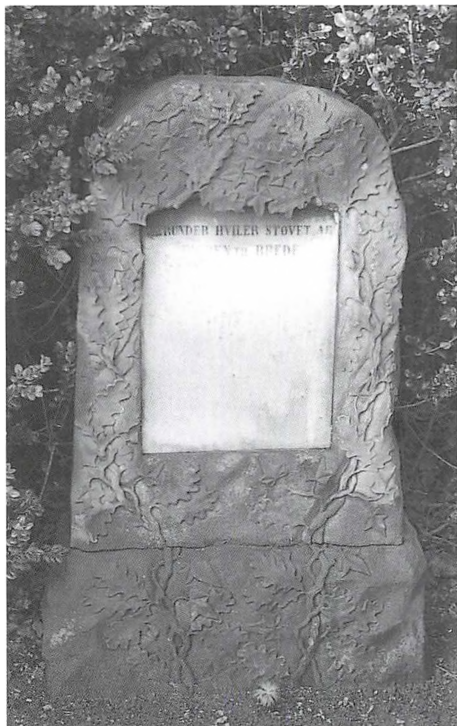
forfatter, men skrev både romaner, populærvidenskabelige bøger og ballettekster. To af hans balletter blev opført på Det Kongelige Teater.

29. Julius Emil Modeweg

I kirkegårdens østlige hjørne står en såkaldt grottesten (jf. foto), hvis tekst ikke længere kan læses. Stenen er sat over fabrikant Julius Emil Modeweg (1813-69), der i indskriften betegnes som »Eieren til Brede«. Helt frem til lukningen i 1956 hed Brede Klædefa-

brik officielt I. C. Modeweg & Søn, og sønnen var Julius Emil Modeweg. Faderen Johan Carl Modeweg havde grundlagt virksomheden i 1810, og ved hans død i 1849 overtog Julius Emil den

Fabrikant Julius Emil Modewegs gravsten er et typisk eksempel på en såkaldt »grottesten«, der var udbredt i 1800-tallets anden halvdel: sandstensblokken, der står på en sokkel af samme materiale (ofte fra Bremen), har en fordybning i forsiden, som dækkes af en hvid marmorplade med indskriften. Monumentet symboliserer den grotte, hvor Jesus blev begravet, med marmorpladen som den sten, der lukkede indgangen til grotten. Både stenen og soklen er dekoreret med udhugget vedbend på forsiden, og i et firkantet hul i oversiden har der stået et hvidt marmorkors.

og fortsatte den mekaniseringsproces, som faderen havde sat i gang i 1840'erne, således at Brede ved hans død i 1869 var Danmarks største og mest moderne klædefabrik.

Julius Emil Modeweg anvendte patriarkalske metoder i sin ledelse af klædefabrikken. Det patriarkalske forhold mellem fabrikanten og arbejderne kom bl.a. til syne i et monument, som nu står i fabriksgården i Brede, og hvor man læser, at »Bredes Arbejdere satte dette Minde i Taknemlig Erindring« i anledning af Julius Emil Modewegs og hans hustru Anna Elisabeth Modewegs sølvbryllup i 1863. I det omgivende samfund var ægteparret Modeweg kendt for deres velgørenhed. Hustruen førte efter sin mands død fabrikken videre til 1872, hvorefter den gik ud af grundlæggerfamiliens eje.

Vi følger nu stien langs med Toftebæksvej tilbage til udgangspunktet. På højre side finder vi endnu nogle gravsten af lokalhistorisk interesse.

30. Peter Baumann

En bautasten på to meters højde af sort granit med blankslebte forside nævner sagfører Peter Baumann (1841-1910). Peter Baumann havde først sit sagførerkontor i den gamle postgård på Lyngby Hovedgade nr. 11. Her havde han arbejdet sammen med overretssagfører Thorvald Landsperg; men da denne døde i 1874, fortsatte Peter Baumann virksomheden alene. I 1887 opførte han en villa på Jernbanevej (nr. 19, »Hedensted«, opkaldt efter hans fø-

Julius Emil Modeweg og hans hustru Anna Elisabeth f. Gudmann ca. 1860.

dested), og hertil flyttede han senere sit kontor. Han var samtidig i perioden 1868-1904 sekretær for Gladsaxe-Herlev Sogneråd.

Fra 1874 fungerede Peter Baumann desuden som sekretær for Lyngby Sogneråd, selv om Lyngby Kommunes arkiv og pengekasse stadig fandtes hjemme hos sognerådsformanden, den oven-

for nævnte Peter Lund. Han var for sparsommelig til at ville oprette et egentligt kommunekontor, så det skete først efter hans afgang i 1882. På dette tidspunkt var antallet af kommunens ind- og udgående breve nået op på omkring 3200 om året. Fra 1883 fik man så den ordning, at Peter Baumanns sagførerkontor fungerede som kommune-

Sagfører Peter Baumann, 1908.

kontor om formiddagen kl. 10-12 undtagen om onsdagen. Så kunne borgerne henvende sig dér. Peter Baumann fratrådte som sekretær for Lyngby-Taarbæk Sogneråd i 1899, og først derefter opførte Lyngby Kommune selv en kontorbygning, »Kommunebygningen« på hjørnet af Lyngby Kirkestræde og Åstræde.

31. Andreas Malmgreen

Ligeledes til højre for stien ses en na-

tursten af grå granit, hvis håndskriftliggende indskrift nævner smedemester Andreas Malmgreen (1877-1934), søn af den ovenfor nævnte Ludvig Malmgreen. Han ejede Lyngby Hovedgade 39, »Malmgreens Smedie« frem til 1931, hvor han flyttede til en stor nyopført værksteds- og beboelsesbygning Rolighedsvej 2A. Denne bygning blev senere overtaget af tømmerhandler Johannes Fog og indrettet til butik og kontor for tømmerhandelen.

32. Peter Liep

En stråtstillet hvid marmorplade nævner skytte og traktør Peter Liep (1837-96). Peter Liep, der var Dyrehavens første egentlige skytte, fungerede som sådan i årene 1861-88 og boede da i Hjortekærhuset, der siden har været embedsbolig for Dyrehavens skytte. Han blev med årene temmelig korpulent og måtte til sidst køres på en vogn, når han skulle skyde, og han var også plaget af gigt. Da han gik af som skytte, kom han til at bo i skovløberhuset »Kildehuset« og fik bevilling til at drive beværtning. Peter Liep havde været en god bekendt af Frederik den Syvende. Han var god til at fortælle historier, og det var populært at besøge traktørstedet for at høre ham fortælle. Efter kun otte år som traktør døde han; men da var han allerede blevet så kendt, at stedet hurtigt blev opkaldt efter ham. Hans hustru havde hele tiden udført det praktiske arbejde, mens hendes mand underholdt gæsterne, og hun fortsatte beværtningen til 1908.

Malmgreens Smedie, Lyngby Hovedgade 39 på hjørnet af Gasværksvej. Både beboelseshuset ud til Hovedgaden og smedien langs Gasværksvej var opført i 1877. Bygningerne blev revet ned i 1959, da ejendommen på hjørnet af Klampenborgvej skulle udvides.

En oplevelse rigere

Efter denne rundgang på Lyngby Assistens Kirkegård har vi stiftet bekendtskab med et stort antal personer, der hver især har haft betydning for lokalsamfundet. De har alle været med til at udvikle byen og egnen frem imod det Lyngby-Taarbæk, vi kender i dag. Undervejs formede de Lyngby som en selvstændig provinsby med et broget miljø af handel og håndværk, men også stærkt præget af forfattere og kunstnere.

Ved besøget på kirkegården har vi fået åbnet øjnene for en stor og spændende verden, som engang har været lige her, hvor vi selv er i dag. Ofte hører man folk begejstret fortælle om deres oplevelser som besøgende på Københavns Assistens Kirkegård. Derfor er der grund til at tro, at også Lyngby Assistens Kirkegård med den rigtige formidling vil kunne blive et populært udflugtssted, der giver de besøgende både rekreative og kulturhistoriske oplevelser.

Traktør Peter Liep og hans hustru Ane ved Kildehuset (Peter Lieps Hus) omkring 1890.

Navneregister

Registeret gør ikke krav på fuldkommenhed, idet en række uvæsentlige stednavne er udeladt. Navne på lokaliteter uden for Lyngby-Taarbæk Kommune kan ikke forventes at være optaget i registeret.

- Agerskov, Chr. 152
Albertinelyst 138
Amager 3, 18, 22, 27
Amager Landevej 3
Andersen, Gyda 6
-, Søren H. 107, 125
Askim 158
Assistens Kirkegård (København)
132, 133-34, 171
Avedøre batteri 6, 19, 22
Bag om Byen 129
Bagsværd 18, 38, 40, 43, 48
- Sø 3, 98, 100, 102, 113-27 passim
Bagsværdfort 3, 6, 14, 15, 16, 19, 27,
29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40-44, 48, 66, 69, 70, 91
Bagsværdvej 155
- 6 156
- 24 155
Bahne 138
Barakke batteri 6, 22
Bassin I 76
- II 76
- III 76
- IV 76
Batterivej 39
Bau, Flemming 107
Baumann, Peter 148, 154, 168-70
-, Poul 165
Baune Allé 156
Baunehøj 28, 73, 85
Baunehøjstillingen 21, 52, 59, 73, 85-86
Bavaria Bananer 83
Bayer 135
Bellahøj 10
Bellevue Strand 119
Bellevuekrogen 104
Bellevuevej 103
Bentzen, Carl 147
-, P. Chr. 146, 147
Benzens Jernstøberi (Lyngby Hoved-
gade 70) 146, 147
Berg, Christen 12
Berlingske Tidende 64
Bernstorff batteri 6, 16, 28, 33, 71, 74-75
Birch, Charles 133
Bleggården 152
Blokstbjerg 4, 78, 98-126 passim
Blokstberget (vej) 105
Boager, Johannes 110
Bodholdt, Adolph 138
-, Marie 138
-, Niels Peter 138
Bodholdts Hus 138, 160
Bondebyen 129, 138, 156, 161
BOPA 165
Borch & Henriksen 43
Brage (sangforening) 158
Brandes, Edvard 167
Brede 160
- Klædefabrik 160, 167-68
- Skole 160, 161
Bredebo 161
Brodersen, Johannes 140-42, 146
-, Nelly (Helena) f. Heikel 141
Brogårdsvøj 71, 74
Brøndbyvester 18
Brøndumbanden 149
Buddinge 37, 68
- Hovedgade 69
Buddinge batteri 6, 16, 17, 28, 33, 42,
43, 66, 68-70
Buhl, Wilhelm 164
Byhistorisk Samling for Lyngby-Taar-
bæk Kommune 2, 3, 7, 11, 13, 25,
37, 46, 48, 49, 59, 66, 73, 74, 77, 78,
86, 89, 91, 101, 129, 132
Bøgebakken (stenalderboplads) 107
Børnehuset Lille Ørholm:
se Lille Ørholm
C. F. Holbechs Vej 147
Carlsbjerg 73, 86
Caroline Amalie Vej 165
Cavling, Henrik 142, 165-67
-, Ole 167
-, Viggo 167
Charlottenborg 165
Charlottenlundfort 6, 19, 22, 30, 62
Christensen, I. C. 20
-, Julius 156-58
-, Peter Thorning: se Thorning Chris-
tensen, Peter
Christian Winthers Vej 163
Christiani og Nielsen 22, 52, 85, 90
Christiansborg 163, 164
Christianshavns Vold 18, 27
Christiansholms Mose 97, 105, 106
Christiansholms batteri 6, 16, 27, 28,
30, 32, 33, 53, 56, 78-84, 91
Christiansholmsvej 83, 84, 86, 87, 90
Collin, A. Th. 25
Compagnie Anonyme des Forges de
Chatillon & Commentry, La 30, 46
- des Hauts-Fourneaux 8, 39
Damhussøen 5
Damm Sørensen, John 39
Danmarks Tekniske Universitet
(DTU) 86
Dansk Kvindesamfund 144-45, 146, 160
Danske Gradmåling, Den 70
Degn Johansson, Axel 121
Deuntzer, J. H. 20
Ditlevsen, Inger ("Mester") 138, 141,
158-60
-, J. G. 146, 158-59
Dragør 20, 22
Dragørfort 6, 21, 23, 26, 65
Dronninggård 145
Dyrchavegård 85
Dyrchavegårdsvej 59, 60
Dyrchaven 3, 4, 15, 16, 28, 30, 31, 56,
57, 58, 59, 60, 82, 86-90, 91, 99, 110,
122, 130, 134, 156, 170
Dyrchavestillingen 21, 28, 31, 52, 58,
59, 60, 85, 86-90, 91
Dyrchavevej 104
Dyrchavsbakken 104, 105, 109, 110
Dyrups Fabrikker 68
Dæmning I 75, 76
- II 22, 75, 76, 77, 92
- III 75, 76, 77
- IV 75, 76, 77
- V 78, 79, 82
- VII 78, 82
- VIII 78, 82
Dæmningsbatteri II 76, 77
- III 76, 77
- IV 76, 77, 79
Egegården 154-55
Ejby 18
Ejbybunkeren 65
Ekstra Bladet 142, 167
Ellekjær, Lizzie 127
Emdrup Sø 10, 125
Emiliekildevej 80, 82, 83, 84
Engelsborggård 153
Enghave Rende 99, 103, 122, 124, 125
Eremitagesletten 3, 16, 17, 27, 31, 58,
59, 60, 61, 86, 87, 89, 99
Eremitageslottet 17, 58, 59, 86, 87, 89
Ermelunden 3, 28, 56, 82, 131
Ermelundsbakken 16, 48, 52, 53, 56, 80
Ermelundsbroen 17
Ermelundsgennemskæringen 85
Ermelundsletten 59
Ermelundsstemmeværket 17, 27, 53,
56, 73, 74
Ermelundsvvej 71, 74
Esrup Sø 114
Falck 162
Falkoner Allé 18
Farum Sø 17
Feddersen, Gustav 132
Filmmuseet 43-44
Finspång 8
Fischer, Anders 127
Flakfort 6, 21, 30, 62, 65
Flinterenden 20
Flækken (arkæologiklub) 97, 99, 110,
118, 122, 127, 128
Fog, Johannes 170
Folkparken 114, 116, 122
Folketinget 149
Fona 134
Forsvarsindsamlingen af 1913 52, 85, 90
Fort Allé 45, 51
Fortbyggeriet 39

Fortunens Indelukke 17, 57, 58, 59, 86, 87
 Fortunfort 3, 6, 16, 17, 21, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 48, 53, 56, 57-60, 73, 85, 87, 89, 91
 Fortunfortvej 60
 Frederik VII 170
 Frederiksberg Bakke 160
 Frederiksborg Museet 104, 165
 Frederiksdal 13, 17, 31, 48, 85, 114, 118
 - Fribad 118
 - Kro 13
 Frederiksdalsvej 117-18
 Frederikssundsvej 3, 35
 Fredlighed 130, 142, 143, 166
 Frem 135
 Frieboeshvile 97
 Friedemann, Klaus 121
 Frilandsmuseet 134, 135, 147
 Frisch (familien) 143
 -, Edith f. Lorentzen 151
 -, Hartvig (minister) 143, 149-51
 -, Hartvig (skolebestyrer) 143
 -, Aage 149
 Den Frivillige Selvsbeskættning til Forsvarets Fremme: se Fædrelandets Forsvar
 Frölich, Lorenz 139, 141
 Fuglevad 73
 Fuglevadsvej 165
 Furesøen 4, 5, 6, 13, 16, 17, 85, 100, 102, 114, 115, 117, 118, 125
 Furesøkvartret 117
 Fyldepenne magasinet 159
 Fædrelandets Forsvar 49, 53
 Fæstningskanalen 3, 53, 56, 71, 73, 74, 75, 85, 129, 130, 131, 133, 142, 143
 G. Esmanns Allé 70
 Gads Boghandel 153
 Gammel Køge Landevej 3
 Gammelmosegård 161
 Gammelmosevej 42, 50
 Garderhøj 53
 Garderhøjfonden 57
 Garderhøjfort 6, 8, 16, 22, 23, 27, 28, 30, 32, 44, 48, 51, 52-57, 58, 70, 74, 79, 82, 91
 Gasværksbatteri 81, 82
 Gasværksvej 129, 148, 171
 Geels Plads 122
 Gentofte 3
 - Amtssygehus 83
 - Kommune 52, 71, 75, 83
 - Kommunes Genbrugsplads 91
 - Lokalhistoriske Arkiv 23, 81
 - Sogn 146
 - Station 50
 - Sø 4, 16, 71, 74, 75, 103, 114, 122, 103, 114, 122
 Gentoftebatteri 6, 16, 28, 33, 71, 74
 Gentoftekanalen 71, 74
 Gentofte-Lyngby Hospital 129
 Geodætisk Institut 70
 "Georg Mester" (Georg Jensen) 135
 Glaciset 45, 51
 Gladsaxe 3, 35, 161
 - Kommune 39, 43
 - Lokalhistoriske Arkiv 41
 Gladsaxeport 3, 6, 16, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 35-39, 37, 40, 41, 42, 43, 66, 69, 91
 Gladsaxe-Herlev Sogneråd 169
 Glob, Ingerid 165
 -, Johannes 165
 -, Jørn 165
 -, P. V. 165
 Glostrup 18
 Goldschmidt, J. A. 146
 Grusgravsbatteri 87
 Grusonwerk 8, 30
 Gule Længe Den 162
 Gurre Sø 114
 Hagen, Anders 126
 Handelsforeningen for Lyngby og Omegn 158
 Hansen, H. E. 153
 Harrestrup Å 15
 "Harry Murer" (Harry Jensen) 135
 Hedensted, Villa (Jernbanevej 19) 168
 Helsingørmotorvejen 39, 57
 Herdahl, Carl 152
 Herlev 3, 18, 38, 43
 Hestebakke 129
 Hilgart, Jan 105, 127
 Historisk Arkæologisk Forskningscenter i Lejre 113
 Historisk-topografisk Selskab for Gentofte Kommune 146
 Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune 145, 146, 161
 Hjortekærhuset 170
 Hjortholm 117, 118
 Hjortholmbroen 118
 Holbech, Christian Frederik 147
 Hollænderdyb 19, 20, 63
 Horsevej 71
 Hotel Lyngby 147, 157, 162
 Hovmarksgård 76
 Hovmarksstillingen 22, 75-76
 Hovmarksværket 76
 Hul Sø 114
 Hummeltofte 156
 Hundesø 4, 103, 122
 Husum 3, 28
 Husumenceinten: se Vestvolden
 Det Hvide Palæ 129
 Hvidegård 85, 123, 124
 Hvidt, Niels Lauritzen 129
 Hvidtfeldt, Kristian 98, 102, 116, 117
 -, Peter 97
 Hvidørebatteri 6, 16, 19, 22, 27, 33, 78, 80, 84-85
 Hvidørevæg 82, 83, 84
 Hvissinge 18
 Hyrdehøj 42
 Hærens Flyvetropper 31
 Høje stens rumperne (marknavn) 105
 Hørsholm 150
 Hørup, Viggo 167
 Haastrup, Hans 161-62
 -, Johanne f. Jørgensen 161
 IBM 124
 Indelukkebatteri 31, 86
 Irma 130, 134, 159
 Isbanevej 68
 Ishøj 103
 Jagtvej 5, 18
 Jensen, Alfred 134, 135
 -, Bente 161
 -, Edward 135
 Jensen, Georg 135
 -, Hans 156
 -, Harry 135
 -, Jens 155
 -, Kamilla 135
 -, Ole Lass: se Lass Jensen, Ole
 Jernbanepladsen 11
 Jernbanevej 153
 - 6 140, 141
 - 19: se Villa Hedensted
 Johansson, Axel Degn:
 - se Degn Johansson, Axel
 Jonstrup Seminarium 158
 Jørn, Asger 165
 Jægersborg 4, 70
 - Allé 3, 16, 50
 - Dyrehave: se Dyrehaven
 - Hegn 30, 61
 - Kaserne 74
 - Station 50, 142
 - Statskovdistrikt 79
 Jægersborgdæmningen 27
 Jægersborgvej 57
 Jørgensen, Thorvald 163
 Kagsmoseoversvømmelsen 15, 38
 Kagså 35
 Kagsåbassin 6, 17, 18
 Kalkbrænderibatteri 6, 10, 12, 22
 Kalvebod Strand 10
 Kalvebodløbet 19
 Kalvebosen 125
 Kanalstien 100, 129, 130
 Karlslunde 22
 Kastellet 6
 Kastrup 163
 Kastrupfort 6, 19, 20, 22
 Kattegat 97
 Kierkegaard, Ane 152
 -, Søren 152
 Kighanerenden 125
 Kikkertøjen 44
 Kildehuset: se Peter Lieps Hus
 Kildesøen 103
 Kirkebye Bananer 83
 Kirkegårdsstien 130, 131
 Kirkegårdsvejen 129
 Kirsten Piils Kilde 110
 Klampenborg 18, 84, 97-125 passim
 - Galopbane 76, 79, 91
 - Station 32, 78, 79, 104, 109
 Klampenborgvej 105, 106, 119, 171
 Knudsen, Svend Aage 99, 100, 108, 115
 Kobroen 100, 114, 122
 Koføed, Christian 153
 Kollelev Mose 125
 Kommunebygningen 170
 Kongedybet 11, 20
 Det Kongelige Bibliotek 54, 135, 166
 - - Teater 167
 Kongelunden 22
 Kongelundsfort 6, 21, 23, 26
 Kongevej 86
 Kongevejens Skole 161, 164
 Kongshvilekvarteret 114
 Kornerup (familien) 152
 Kort- og Matrikelstyrelsen 70
 Kruglund, J. 125
 Kristiansholm (stenalderboplads) 103, 104, 109
 Kronløbet 11

- Kroppedal Museum 123
 Krupp, Fried. 8
 Kulturarvsstyrelsen 104, 122, 127
 Kulturministeriet 43
 Kunstakademiet 162, 164, 165
 Kvinden og Samfundet¹ 144
 Kyhnsvej 82
 Kystartilleriregimentet 33
 Kystbanen 60, 80
 Kystbefæstningen 23
 Kystdefensionen 23
 Københavns Allé 86
 - Amts Avis 152
 - Amts Sygehus i Lyngby 141, 143, 159
 - Befæstning 4-96
 - Havn 10
 - Kommune 162
 - Universitet 150
 Køge Bugt 15, 18, 20, 27
 Kaalund, Bodil 163-65
 Kaalund-Jørgensen, Martin 163-65
 Ladegårdsåen 5
 Landboskolen ved Lyngby 161
 Landkommunalforening for Københavns Amt 153
 Landsperg, Thorvald 168
 Landvaskeriet Fredlighed 142, 143
 Lange, Thomas 139-41, 156
 Larsen, Theodor 158
 Lass Jensen, Ole 112
 Lassen, Emma f. Tryde 155
 -, Mogens 83, 84
 Lemche, Gyrithe 143-46, 149, 151, 160
 -, Johan 143-46, 151, 152
 Leopold, Svend 139
 Lersøen 5
 Liep, Anc 170, 172
 -, Peter 170, 172
 Lille Ermelund 99, 100, 124, 125
 - Kalv 125
 - Ørholm 154
 Limhamn 114, 117
 Lollikhuse (Hornsherred) 112, 113
 Louisevej 165
 Lund Petersen, Jørgen 127
 Lund, Louise f. Agerskov 152-54
 -, Peter (f. 1810) 134, 152-54, 169
 -, Peter (f. 1845) 152
 Lundtofte 124
 - Kirke 165
 Lundtoftesletten 3, 17, 21, 28, 48, 56, 58, 73, 85
 Lundtoftestillingen: se Baunehøjstillingen
 Lurifax (Julius Christensen) 157
 Lyceum 143, 144
 Lykkebo (gartner) 127
 Lynetten 6, 10, 22
 Lyngby 3, 4, 17, 18, 25, 57, 85, 86, 105, 102, 133, 135, 139, 143, 144, 145, 146, 148, 151, 152, 157, 158, 163
 - Arbejderforening 153, 158
 - Assistent Kirkegård 129-72
 - Bank 148-49
 - Gamle Kirkegård 129, 132, 146
 - Grundejerforening 146
 - Hospital 141
 - Hovedgade 129, 130, 134, 149
 Lyngby Hovedgade 9 149
 -- 11: se Postgårdem
 -- 19 159
 -- 21 153
 -- 35 158
 -- 39: se Malmgreens Smedie
 -- 54 148
 -- 58: se Bodholdts Hus
 -- 70: se Benzensens Jerustebieri
 -- 76 157
 - Håndværkerforening 158
 - Kirke 100, 129, 130, 131, 133, 138
 - Kirkes Menighedsråd 160
 - Kirkestræde 129, 170
 - Mose 4, 99, 100, 124, 125
 - Mølle 152, 153
 - Mølleдам 122
 - Private Skole 160
 - Præstegård 129
 - Sangforening 158
 - Socialdemokratiske Forening 160
 - Sogns Velgørende Forening 153
 - Sparekasse 149
 - Station 11, 25, 32, 46, 50, 155
 - Storcenter 100, 130, 134
 - Sukkerraffinaderi 25, 29
 - Svane Apotek 130
 - Sygehus: se Københavns Amts Sygehus i Lyngby
 - Sø 3, 6, 17, 44, 73, 98, 100, 102, 113-27 passim, 140
 - Teglværk 142, 166
 - Torv 149
 - Åmose 98, 102
 Lyngbyfort 6, 8, 16, 21, 22, 24-25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 40, 42, 43, 44-49, 51, 53, 56, 58, 66, 69, 70, 85, 91
 Lyngbygård 161
 Lyngbyhus (Rustenborgvej 7) 144, 151
 Lyngby-Posten 158
 Lyngby-Taarbæk Kommunalbestyrelse 146
 - Kommune (myndighed) 51, 59, 131, 133, 156, 160, 162, 169
 - Kommunalrådsforening 160-61
 - Kommunens Dagpleje 142, 143
 - Sogneråd 146, 149, 152, 169-70
 - Sundhedskommission 146
 Lyngbyvej 3, 50, 52
 Lystrup Enge 125
 Madsen, Anc 146, 161
 -, Carl 161
 -, F. M. 160-61, 164
 -, Mette 131
 -, W. H. O. 20
 Magasinet 167
 Maglemosen 99
 Malmgreen, Andreas (f. 1818) 147-48
 -, Andreas (f. 1877) 148, 170
 -, Ludvig 147, 148, 170
 -, Oline f. Christiansen 148
 -, Ove 148
 Malmgreens Smedie (Lyngby Hovedgade 39) 148, 170, 171
 Mariebjerg Kirkegård 52
 Mellemfort 6, 10, 12, 22
 "Mester": se Ditlevsen, Inger
 Meteorologisk Institut 57
 Middelgrunden 3, 12, 84
 Middelgrundsfort 3, 6, 19, 20, 26, 65
 Den Militære Klædefabrik 20
 Modeweg & Søn, I. C. 168
 Modeweg, Anna Elisabeth 168-69
 -, Johan Carl 168
 -, Julius Emil 134, 148, 167-69
 Molly (barn på Chr. Winthers Vej) 163
 Mosede 22
 Mosedebatteri 21, 22, 27
 Mosegården 165
 Mourier (familien) 143
 Munk, Kaj 165
 Mürer, T. C. 146, 158
 Møllemarken 43, 114, 117
 Mølleåen 4, 17, 28, 54, 85, 99, 100, 102, 111, 114, 118, 124, 125, 145, 162
 Mørck, Axel 48
 Mørkhøjvej 35
 Nationalmuseet 53, 101, 119, 122, 145, 162, 164
 Niels Steensensvej 122
 Nielsen, Magnus 165
 - Sondrup, Just: se Sondrup, Just Nielsen
 Nivå (103, 105, 112, 113
 - 10 (stenalderboplads) 112, 113
 Nivåfjorden 112
 Nordbanen 16, 17, 32, 50, 52, 74
 Nordea 149
 Nordfronten 4-96
 Nordre Oversvømmelse 3, 6, 16, 17, 18, 26, 27, 53, 56, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 91, 92
 Nordvestifronten 15
 Ny Kalkbrænderi 10, 20
 Nymøllevej 124
 Næsseslottet 127, 145
 Nøjsomhed: se Lille Ørholm
 Nøjsomhedsvej 28: se Lille Ørholm
 Nørregaardsvej 135
 Olsen, Bengta f. Cavling 142
 -, Frejlif 142
 -, Henrik: se Cavling, Henrik
 -, Jeppe 142, 166
 Onsgård 146
 Ordrup Fjord 4, 80, 97, 98, 103, 104, 105, 112, 114, 115, 116, 119, 122
 - Jagtvej 83, 84
 - Krat 76, 77, 91
 Ordrupgårdsamlingen 77, 79
 Ordrupkratafsnittet 76-77, 79
 Ordrupvej 83
 Orlamundt, Carl Vilhelm 142, 144, 146
 -, Jeanette Catharine f. Asschenfeldt 144
 -, Valborg 143
 Palm, Mette 113
 Peter Lieps Hus 170, 172
 - Rørdams Vej 100, 101, 124
 Petersen, J. M. 153
 -, Jørgen Lund 127
 Piper, Emil 155
 Politiken 142, 167
 Postgården 129, 142, 168

Prinsessevej 44
 Privatbanken 149
 Præstesletten 87
 Præstetleskanse 16, 31, 86, 87
 Prøvestenen 6, 10, 22, 30
 Prøvestensfortet 84
 Rasmussen, Vilhelm 148-49, 154
 Regensen 152, 154
 Renden 19, 63
 Rigsarkivet 4, 33, 36, 40, 45, 68, 69,
 71, 79
 Rigsdagen 144
 Rolighedsvej 2 A 170
 Rosavej 85
 Roskilde 22
 - 22, 27
 Roskildevvej 3
 Rottetålden 156
 Rustenborgvej 7: se Lyngbyhus
 Rønne, Bone Falch 152
 Rørdams Have 159
 Raadvad 99
 Saltholm 3, 20
 Saltholmbatteri 6, 21, 22
 Schack, Karen f. Lemche 144, 146, 151
 Schebel, Adam Wilhelm 135, 138
 -, Ernst Christian 135, 138
 -, Johannes 138
 -, Marie Elisabeth f. Wetterberg 138
 Scherg, Emil 156
 -, Waldemar 155-56
 Schimmelmansvej 83
 S@divy, Franz 3
 Selskabet for Sundhedspleje 159
 Sengeløw, Niels Chr. 156
 Silkeborg 164
 - Kunstmuseum 164, 165
 Simon Peters Kirke (Kastrup) 163
 Sixtus 6
 Sjælsø 100, 114
 Skodsborg 16
 Skovmosen (stenalderboplads) 98, 99,
 124, 127
 Skovporten 105
 Skåne 99, 100, 106, 107
 Slesvigske Sten, Den 89, 90
 Slotsalleen 103, 119
 Smakkegårdsvej 50, 52, 75, 91
 Snogegårdsvej 71
 Socialdemokratiet 149
 Solbakken 117
 Sønderup, Just Nielsen 162-63
 -, Kjeld 163
 Sorgenfri Kirkegård 130
 - Slot 7, 140
 - Station 122
 Sorgenfrigårdskvarteret 165
 Sorgenfrivej 8 148
 Stauning, Th. 164
 Stengården Station 42
 Stenrødgård 124
 Stenrødgårdbroen 85
 Store Kalv 100, 118, 127
 Strandgades Kaserne 34
 Strandmøllen 61, 97, 111, 112, 125, 127
 Strandvejen 80, 83, 103, 104
 Strandvejs-Gasværket 81
 Strickers Batteri 6, 10, 12, 22
 Studenterkilden 119
 Sturup, Signe 127
 Svanemøllebugten 125
 Svenningsen, Niels 165
 Sydamagerstillingen 22
 Sydfronten 18, 27
 Søbefæstningen 19, 20, 27
 Søfronten: se Søbefæstningen
 Søholm 2 (stenalderboplads) 103-04,
 109
 Søllerød Kommune 149
 - Sø 125
 Sølystvej 84
 Sønderød 4, 75, 103, 122
 Sønderøkanalen 71, 74
 Sønder Oversvømmelse 6, 16, 17, 18,
 27
 Sørensen, Jens 127
 Sørensen, John Damm:
 se Damm Sørensen, John
 Tamperlauget 157
 Teglers, Torben 128
 Thomsen, Aksel 127
 Thorning Christensen, Peter 5, 15, 17,
 19, 21, 26, 29, 38, 42, 43, 52, 60, 61,
 62, 73, 84, 87, 89, 92
 Thyssens Skole: se Lyngby Private
 Skole
 Tinghøjbatteri 6, 16, 28, 30, 36, 38, 42,
 43, 66-68, 69, 70
 Tinghøjplateauet 66, 68
 Tjørnegårdskaoponieren 50, 52
 Toftebæksvej 129, 130, 133, 134, 147,
 149, 168
 Tordals Mose 99, 100, 105, 123, 124
 Trekroner 6, 10, 22, 30
 Trepleilågen 32, 97, 110, 112, 156
 - (stenalderboplads) 110, 111, 112, 125
 Trier, S. M. 153
 Tryde (familien) 154-56
 -, Caroline 155
 -, Cecilie 155
 -, Eggertine 155
 -, Elise 155
 -, Franzine Emilie f. Hulevad 154-55
 -, Frederik Adam 155
 -, Frederik Wilhelm 154-55
 -, Ingeborg 155
 -, Julius 154-56
 -, Vilhelm 154, 155
 Trydes Krat 154
 Trydesvej 156
 Tuberkulosehospitalet 159
 Tune 22
 Tunestillingen 22, 27
 Tutein (familien) 143
 Tybrind Vig 108, 125
 Tøjhuset 66, 70, 74
 Tøjhusmuseet 36, 39, 53, 57, 82, 90
 Tømmerupstillingen 22
 Tønsberg, Jeppe 45, 55, 129
 Taarbæk 16, 18, 20, 28, 86, 110, 156, 158
 - Biværk 61, 65
 - Havn 61, 65, 89
 - Kirke 60, 156
 - Kirkegård 130, 156
 - Skole 158
 - Strandvej 119
 Taarbækfort 6, 16, 21, 23, 27, 30, 32,
 33, 60-65, 87, 89, 90
 Udkigsbatteri 62, 65, 89
 Ulrikkenborg Plads 163
 Ussing, Einar 140
 Utterslev Mose 6, 10, 15, 16, 17, 35, 125
 Vandtårnsvej 68
 Vangede 70
 Vangedebatteri 6, 16, 28, 42, 43, 48,
 56, 66, 68, 69, 70-71, 91
 Vaserne 98, 118, 126, 127
 Vedbæk 61, 99, 106, 107, 112, 125, 126
 Veddelev 22
 Vejle Sø 122, 125
 Vestenceinten: se Vestvolden
 Vesterbro (i Lyngby) 156
 Vestfronten: se Vestvolden
 Vestre Batterilinie 28, 80, 81, 82
 - Flankeringsbatteri 81, 82
 - Kvindebatteri 81, 82
 - Ordrupkratbatteri 6, 16, 28, 75, 76,
 77, 79
 Vestvolden 3, 6, 15, 16, 17, 19, 20, 27,
 28, 35, 36, 38, 65, 66
 Villa Udkig 62, 65
 Villingebæk 102
 Vindemose 125
 Vintappergården 50, 51
 Vintappergårdstillingen 21-22, 50-52,
 91
 Vintappersvinget 50
 Vintappersøen 43, 48, 50, 51, 66
 Vinther, J. N. 141
 Virum 21, 85, 117, 122
 Virumgård 122
 Virummarken 117
 Wesselsminde 167
 Westerby, Erik 104, 106, 107, 108,
 109, 119, 123
 Wichmann, Henrik 49, 139
 Zakariassens Boghandel 159
 Øresund 3, 4, 10, 16, 18, 19, 20, 21, 27,
 35, 56, 60, 61, 78, 80, 82, 87, 100,
 102-03, 109, 111, 115, 116, 117, 124,
 127, 156
 Ørholm 154
 Ørnegårdens Teglværk 50
 Ørnegårdsvej 50
 Østersøen 103
 Østre Batterilinie 28, 80, 82, 83
 - Flankeringsbatteri 82, 83
 - Kvindebatteri 81, 82, 83
 - Ordrupkratbatteri 6, 16, 28, 76, 77, 79
 Ålebækken 125
 Åstræde 141, 170

*Historisk-topografisk Selskab for
Lyngby-Taarbæk Kommune*

Bestyrelsen i 2008:

Vognmand, direktør Vagn Andersen,
formand

Museumsinspektør mag.art.

Inge Mejer Antonsen

Ingeniør Niels G. S. Friderichsen,
næstformand

Arkivar cand.mag. Karen Hjorth

Direktør Bjarne Jespersen,
kasserer

Datanom Hanne Lise Jørgensen

Forfatteren Jan Møller

Dr. phil. Holger Rasmussen

Stadsarkivar ph.d. Jeppe Tønsberg

Tidl. borgmester Kai Aage Ørnskov

Borgmester Rolf Aagaard-Svendsen

Selskabets adresse:

Byhistorisk Samling for

Lyngby-Taarbæk Kommune

Frieboeshvile

Lyngby Hovedgade 2

2800 Lyngby

Telefon 4588 4383

Telefax 4588 8627

e-mail: bysam@ltk.dk

LYNGBY-BOGEN 2008
UDGIVET AF HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR LYNGBY-TAARBÆK KOMMUNE
ISBN 978-87-87298-40-7

